

socialno delo

letnik 40 - februar 2001 - št. 1

visoka šola za socialno delo
ljubljana

800102700

socialno delo

Izdaja Visoka šola za socialno delo Univerze v Ljubljani
Vse pravice pridržane

Uredniški svet

Vika Bevc
Franc Brinc
Gabi Čačinovič Vogrinčič
Bojan Dekleva
Vito Flaker
Andreja Kavar Vidmar
Zinka Kolarič
Anica Kos

Glavni in odgovorni urednik

Bogdan Lešnik

Uredniki

Darja Zaviršek (knjižne recenzije)
Srečo Dragoš (raziskave)
Jo Campling (mednarodni stiki)

Naslov uredništva

Topniška 33, 1000 Ljubljana
tel. (01) 43-77-615, faks 43-77-122
e-pošta socialno.delo@uni-lj.si
www.vssd.uni-lj.si/sd

Uredniški svet (nad.)

Blaž Mesec
Mara Ovsenik
Jože Ramovš
Pavla Rapoša Tajnšek
Tanja Renner
Bernard Stritih
Marta Vodeb Bonač
Marjan Vončina

Časopis Socialno delo objavlja teoretske članke, poročila o raziskavah s področja socialnega dela, interdisciplinarne študije in prispevke z drugih znanstvenih in strokovnih področij, kritike in komentarje, poročila o strokovnih srečanjih in dogodkih, pisma, knjižne recenzije in druge prispevke, relevantne za teorijo in prakso socialnega dela. Časopis izhaja v šestih številkah na leto.

Znanstveni prispevki so recenzirani (anonimno).

Rokopisi: teoretski članki, raziskovalna poročila in druge poglobljene študije so lahko dolgi do ene avtorske pole (30.000 znakov); daljši so lahko le izjemoma in s privoljenjem uredništva. Druga besedila imajo lahko do pol avtorske pole. Kako naj bo urejeno besedilo za objavo, piše na zadnjih straneh časopisa. Rokopisi so lahko vrnjeni avtorju ali avtorici v dopolnitev ali popravek z uredniškimi in/ali recenzentskimi pripombami.

Avtorske pravice za prispevke, poslane uredništvu, pripadajo časopisu Socialno delo. Uredništvo si pridržuje pravico preurediti ali spremeniti dele v objavo sprejetega besedila, če tako zahtevata jasnost in razumljivost, ne da bi prej obvestilo avtorja ali avtorico.

Knjige za **knjižne recenzije** v Socialnem delu je treba pošiljati na naslov: Darja Zaviršek, VSSD, Topniška 33, 61000 Ljubljana, s pripisom: Za recenzijo v Socialnem delu.

Oglaš: za podrobne informacije pokličite ali pišite na uredništvo. Oglas, ki naj bo objavljen v naslednji številki, je treba poslati uredništvu vsaj mesec dni pred napovedanim izidom številke. Če je oglas že oblikovan, ga oddajte (nezloženega) na formatu A4.

Naročnik na Socialno delo postanete, če se s pismom uredništvu naročite nanj. Na enak način sporočite morebitno spremembo naslova in druge spremembe. Študentje imajo popust, zato priložite dokazilo.

Avtorica fotografije na naslovnici: **Meta Krese** (2000).

Povzetki člankov so vključeni v naslednje podatkovne baze (ki vključujejo tematsko indeksiranje, klasifikacijske kode in popolne bibliografske navedbe): *Sociological Abstracts*, *Linguistics & Language Behavior Abstracts*, *Social Planning/Policy & Development Abstracts*, *Mental Health Abstracts*, *Studies on Women Abstracts*.

Časopis finančno podpira Ministrstvo za znanost in tehnologijo.

Tisk: Collegium graphicum, Ljubljana

Andreja Kavar Vidmar

SOCIALNA VARNOST V EVROPSKI ZVEZI

NASTANEK IN RAZVOJ EVROPSKE ZVEZE

Evropska zveza je nastala kot rezultat procesa gospodarskega združevanja evropskih držav, ki poteka že vse obdobje po 2. svetovni vojni. Po končani vojni je bila Evropa potrebna gospodarske obnove, preprečiti je bilo treba ponovno oborožitev Nemčije, začinjalo se je obdobje hladne vojne.

Leta 1951 so Francija, Nemčija, Italija, Nizozemska, Belgija in Luksemburg s tako imenovano Pariško pogodbo (*Treaty of Paris*) ustanovile Evropsko skupnost za premog in jeklo.

Iste države so leta 1957 z Rimsko pogodbo (*Treaty of Rome*) ustanovile še Evropsko gospodarsko skupnost (EGS) in Evropsko skupnost za jedrsko energijo (Euratom).

Vse tri skupnosti so imele enako organizacijsko strukturo: skupščino oziroma parlament, svet (ministrov) in komisijo. S Spojitveno pogodbo oziroma Pogodbo o združitvi (*Merger Treaty*) je leta 1965 prišlo do spojitve organov vseh treh skupnosti. Spojitev organov ne pomeni formalne združitve treh Skupnosti. Uporaba izrazov Evropska skupnost oziroma Evropske skupnosti zato variira. V nekaterih tekstih je uporabljena ednina, v drugih množina.

Prvotnim šestim državam članicam so se leta 1972 pridružile Danska, Irska in Velika Britanija, leta 1980 Grčija, leta 1986 Portugalska in Španija.

Leta 1986 je bila sprejeta Enotna evropska listina (*Single European Act*), ki je stopila v veljavo leta 1987 in je prinesla institucionalne spremembe.

V Maastrichtu je bila leta 1991 sklenjena Pogodba o Evropski zvezi (*Treaty on Euro-*

pean Union) ali Maastrichtska pogodba, s katero so pogodbenice ustanovile Evropsko zvezo (unijo). Letnice se v različnih tekstih razlikujejo, ker se nekatere nanašajo na podpis, druge na ratifikacijo pogodb.

Evropska zveza je nova faza v procesu ustvarjanja tesnejše povezave med ljudstvi Evrope (*peoples of Europe*). Zveza temelji na Evropskih skupnostih, ki jih dopolnjujejo politike in oblike sodelovanja, določene s Pogodbo o Evropski zvezi. Evropske skupnosti predstavljajo tako imenovani prvi steber Evropske unije, drugi je skupna zunanja in varnostna politika, tretji pa sodelovanje na področju pravosodja in notranjih zadev.

Z ustanovitvijo Evropske zveze Evropska skupnost oziroma Evropske skupnosti niso prenehale obstajati, kar pravno naravo evropskega povezovanja in terminologijo še bolj zaplete. Ilešič (1998: 22) je mnenja, da je pravilneje govoriti o Evropski skupnosti, ker Evropska unija ni samostojen pravni subjekt. Na voljo je torej več poimenovanj. Katero je v konkretnem primeru najbolj ustrezno, je težko presoditi. V Sloveniji je v uradnih in strokovnih tekstih in v medijih pogosto rabljen izraz Evropska unija ali kratica EU, čeprav je »unija« po slovensko »zveza«. Natančna raba izrazov Evropska skupnost oziroma Evropska unija ni določena niti znotraj Unije same (Vehar 1999: 20).

Leta 1995 so v Evropsko skupnost in Evropsko zvezo vstopile Avstrija, Finska in Švedska.

Nadaljnje spremembe so bile sprejete leta 1997 z Amsterdamsko pogodbo (*Treaty of Amsterdam*).

Med državami članicami Evropske zveze je vzpostavljen svoboden pretok blaga, uslug, oseb in kapitala.

Razmerje med organi Evropske zveze – Parlamentom, Komisijo, Svetom in Evropskim sodiščem (v Luksemburgu) –, ki se kaže v pristojnostih in postopkih sprejemanja odločitev, je drugačno kot na nivoju držav. Parlament nima enake moči kot nacionalna zakonodajna telesa, je predvsem predstavniški organ. Zakonodajna funkcija je v večji meri v pristojnosti Sveta. V Svetu ima vsaka država članica enega predstavnika – ministra. Predsedniki Sveta se menjajo vsakih 6 mesecev po dogovorjenem zaporedju. Izvršilna funkcija pripada Komisiji. Komisija varuje interese Skupnosti kot take. (De Smijter 1998: 202) Na splošno velja, da sta Evropski Parlament in Komisija »motorja« zduževanja, Svet pa zastopa interese držav članic.

Odločanje v Evropski skupnosti je bilo spočetka soglasno. Drugače povedano, vsaka članica je imela pravico veta. Z večanjem števila članic se je pojavila potreba po večinskem odločanju, ki je bilo vpeljano glede nekaterih, ne pa vseh zadev.

Organi Evropske skupnosti so sestavljeni tako, da je upoštevano število prebivalstva v državah članicah. Glas posameznih članic je različno ponderiran. Pri glasanju v Svetu imajo najmočnejše države Francija, Italija, Nemčija in Velika Britanija po 10 glasov, Španija 8, Belgija, Grčija, Nizozemska in Portugalska po 5, Avstrija in Švedska po 4, Danska, Irska in Finska po 3 in Luksemburg 2 glasova. Za kvalificirano večino je po določbah Pogodbe o Evropski skupnosti potrebno 62 glasov (čl. 205). Na podoben način je določeno število poslancev v 626-članskem Parlamentu.

Komisija ima 20 članov, ki so strokovnjaki na svojem področju. Iz vsake države je po en komisar, najmočnejše države imajo po dva komisarja. Komisarji so neodvisni od držav, iz katerih prihajajo. Komisarka za zaposlovanje in socialne zadeve je v sedanjem mandatu Anna Diamantopoulou iz Grčije.

Vprašanje večinskega odločanja je eno od tistih, ki jih mora Evropska skupnost rešiti pred nadaljnjo širitvijo. Soglasno odlo-

čanje, ki je bilo utemeljeno, dokler je Evropska skupnost imela šest članic, ne bo več izvedljivo, ko jih bo imela dvajset ali več.

Spremembe, sprejete v Amsterdamu, obravnavajo stopnjevano sodelovanje (*enhanced cooperation*), ki pomeni, da članice v integracijskem procesu ne napredujejo enako hitro. Podoben pomen imajo označbe »Evropa več hitrosti«, »diferencirana Evropska integracija«. Ta metoda bi lahko ogrozila *acquis communautaire* (francoski izraz, ki se običajno ne prevaja, pomeni pa obstoječi pravni red Skupnosti), temeljne principe Evropske zveze, kot je solidarnost med ljudstvi Evrope, in ekonomsko in socialno kohezijo (De Smijter, *op. cit.*: 214, 215) Razlike glede integracije so obstajale že pred spremembami v Amsterdamu, npr. vse članice niso v monetarni uniji. S predvidenim vstopom novih držav bodo razlike še večje.

SPLOŠNO O PRAVU EVROPSKE SKUPNOSTI

Pravo Evropske skupnosti se deli na primarno in sekundarno.

Primarno pravo sprejemajo države članice. Najpomembnejše so Pogodbe (*Treaties*) in njihove spremembe in dopolnitve, s katerimi so članice ustanovile in nadalje razvijale Evropsko skupnost in Evropsko zvezo. V »prečiščenem besedilu« sta to Pogodba o ustanovitvi Evropske skupnosti (*Treaty Establishing the European Community*, TEEC), na kratko Pogodba o Evropski skupnosti, ki ima 314 členov, in Pogodba o Evropski zvezi (*Treaty on European Union - TEU*), ki ima 53 členov.

Sekundarno evropsko pravo je pravo, ki ga sprejemajo organi Evropske skupnosti. To so predvsem uredbe (*regulations*), smernice oziroma direktive (*directives*) ter priporočila, odločbe (*decisions*) in drugi akti. Uredbe so pravno obvezne ter določajo cilje in način, kako naj države te cilje dosežejo. Direktive so prav tako obvezne, vendar predpisujejo samo cilje, ki jih morajo države članice doseči, njim samim pa je prepuščeno, kako jih bodo uresničile. Uredba ima splošno veljavnost, ter v celoti in neposredno zavezuje vse države članice.

Direktiva zavezuje vsako državo članico le glede rezultata, ki ga je treba doseči (Pennings 1994: 16). Državam članicam ni treba prilagajati zakonodaje uredbam, ker so uredbe neposredno uporabljive in od dneva, ko začnejo veljati, neposredno učinkujejo na celotnem ozemlju držav članic Evropske skupnosti. Če so nacionalni predpisi v nasprotju z uredbo Evropske skupnosti, je treba uporabiti uredbo. Direktive niso neposredno uporabljive, temveč se za njihovo učinkovanje zahteva zakonodajna (ali drugačna) akcija držav članic. Direktive zavezujejo države članice glede cilja, prepuščajo pa jim izbiro sredstev in metod za doseg tega cilja (Ilešič, *op. cit.*: 146, 147). Harmonizacija nacionalne zakonodaje je torej potrebna glede direktiv, ne pa glede uredb, ki učinkujejo neposredno.

Kljub neposrednemu učinku uredb pa njihove določbe pogosto zahtevajo dodatno notranjo ureditev, saj npr. predvidevajo določeno ureditev ali sankcioniranje pristojnega nacionalnega organa, ki ga morajo države članice tudi določiti (Vchar, *op. cit.*: 25).

Med državami članicami Evropske zveze so velike razlike ne samo v gospodarski moči, ampak tudi v zgodovini, kulturi in pravnem sistemu.

Glede zbliževanja pravne ureditve obstajajo različni postopki, izraženi s pojmi zbliževanje (*approximation*), harmonizacija in konvergenca. Pri harmonizaciji gre po prevladujočem mnenju za vsebinsko usklajevanje pravnih norm. Natančna razlika med konvergenco in harmonizacijo ni jasna (Pennings, *op. cit.*: 303).

Od teh načinov se razlikuje koordinacija, pri kateri gre v bistvu za kolizijske norme. Koordinacijska pravila v Evropski zvezi rešujejo vprašanje, katera je tista država članica, katere pravo bo uporabljeno v konkretni zadevi. Pennings (*op. cit.*: 42) pravi, da je razlika med harmonizacijo in koordinacijo v tem, da se s harmonizacijo spreminja nacionalna ureditev, koordinacija pa se ne nanaša na nacionalna pravila kot taka, ampak postavlja dodatna pravila z namenom, da se prepreči negativne posledice medsebojnega učinkovanja nacionalnih pravnih sistemov.

Harmonizacija ne pomeni enostavnega »prepisovanja« evropskega pravnega reda, ampak tak način prevzemanja, ki v državi članici zagotovi dejansko vsebinsko izvajanje postavljenih ciljev. Harmonizacija je bila na višku v sedemdesetih letih.

Za pravo Evropske skupnosti je pomembno načelo subsidiarnosti (Pennings, *op. cit.*: 246-248; Vansteenkiste 1998: 253-257). Po tem načelu smejo organi Evropske skupnosti na nekem določenem področju ukrepati in sprejemati odločitve le, če ciljev takega ukrepanja ne bi bilo mogoče zadovoljivo doseči na ravni držav članic, ter jih je zaradi tega mogoče uspešneje uresničiti na ravni Skupnosti (Ilešič, *op. cit.*: 33). Skupnost na področjih, ki niso v njeni izključni pristojnosti, v skladu z načelom subsidiarnosti ukrepa samo toliko, kolikor predvidenega ukrepa ukrepa ne more izvesti država članica.

Teoretični pravo Evropske skupnosti ločijo tudi na tako imenovano »trdo« in »mehko«. Prvo je obvezno, drugo sestavljajo predvsem pravno neobvezna priporočila, resolucije, programska načela in podobno (Schulte 1997: 56).

SOCIALNA VARNOST V EVROPSKI SKUPNOSTI

Ob ustanovitvi so imele Evropske skupnosti zlasti gospodarske cilje. Socialna dimenzija je bila izražena predvsem v povezavi s prostim gibanjem delavcev na območju Skupnosti ter izboljševanjem njihovih življenjskih in delovnih razmer. Še danes so predpisi s področja dela in socialne varnosti zelo majhen del obsežnega evropskega pravnega reda. Na področju dela in socialne varnosti so države članice Evropske skupnosti upoštevale mednarodne akte, sprejete v Mednarodni organizaciji dela in pozneje v Svetu Evrope. (Svet Evrope je politična organizacija evropskih držav s sedežem v Strassbourgu. Članica Sveta Evrope je tudi Slovenija.)

V Evropski skupnosti je dolgo časa obstajalo prepričanje, da bo gospodarska rast prinesla tudi socialni napredek, vendar se to ni zgodilo. Začele so se pojavljati zahteve, da je treba gospodarsko Evropo ali Evropo

kapitala dopolniti s socialno Evropo oziroma Evropo dela. K obravnavanju socialne politike v Evropski zvezi prispeva tudi dejstvo, da je za Evropo značilna posebna oblika kapitalizma (Gough 1997: 92-95), »socialni kapitalizem«, oziroma, da gre za evropski socialni model. Socialna varnost je brez dvoma temeljni kamen moderne demokratične družbe (Vansteenkiste, *op. cit.*: 264).

Obe Pogodbi (o Evropski zvezi in o Evropski skupnosti) v uvodnih določbah vsebujeta tudi socialni vidik. Pogodba o Evropski zvezi (TEU) med cilji na prvem mestu navaja: pospeševati ekonomski in socialni napredek in visoko raven zaposlenosti in doseči uravnotežen in trajen (*sustainable*) razvoj, zlasti z ustanovitvijo območja brez notranjih meja, s krepitvijo ekonomske in socialne kohezije in z vzpostavljanjem ekonomske in monetarne unije, vključno z enotnim denarjem, v skladu z določbami te pogodbe (2. čl., 1. al.) Podobno so navedene naloge Skupnosti v Pogodbi o Evropski skupnosti (TEEC, 2. čl.):

[...] pospeševati v okviru Skupnosti harmoničen, uravnotežen in trajen razvoj gospodarskih aktivnosti, visoko raven zaposlenosti in socialne zaščite [*protection*], enakost med moškimi in ženskami, trajno rast brez inflacije, visoko stopnjo konkurence in zблиževanje [*convergence*] ekonomskih dosežkov, visoko raven zaščite in izboljšanje kakovosti okolja, dvig življenjskega standarda in kakovosti življenja ter ekonomsko in socialno kohezijo in solidarnost med državami članicami.

Citirane uvodne določbe obeh Pogodb so načelne, programske narave in niso neposredno uporabljive. Cilji Evropske zveze in Evropske skupnosti se lahko udejanijo s pomočjo pravno zavezujočih aktov.

UREDBA 1408 O UPORABI SISTEMOV SOCIALNE VARNOSTI

Pogoj za prosto gibanje delavcev na območju Skupnosti je, da lahko uveljavijo in ohranijo pravice iz socialne varnosti, pridob-

ljene z delom na območju različnih držav članic. Potrebna je koordinacija zakonodaje držav članic. Pravna podlaga za koordinacijo na področju socialne varnosti sta bila nekdanji 48. (zdaj 39.) člen in 51. (zdaj 42.) člen Pogodbe o Evropski skupnosti. Prvi prepoveduje diskriminacijo na podlagi državljanstva med delavci držav članic, kar zadeva zaposlitev, plačo in druge delovne razmere. Drugi pa omogoča Svetu, da na področju socialne varnosti sprejme ukrepe, ki so potrebni, da se omogoči svobodno gibanje delavcev. Gre predvsem za to, da se takim delavcem in njihovim družinskim članom zagotovi predpisane dajatve in storitve socialne varnosti ter da se jim pri odmeri dajatev upošteva vse prispevke, ki so jih vplačali na ozemlju držav članic. Bistveno načelo koordinacije, tudi v najbolj minimalni obliki, je, da mora država obravnavati migrante na enak način kot svoje lastne državljane (Pennings, *op. cit.*: 33). Za migrante v tem pomenu veljajo državljani držav članic skupnosti.

Tako je bila leta 1971 sprejeta in pozneje dopolnjena Uredba 1408/71 o uporabi sistemov socialne varnosti za zaposlene, samozaposlene in člane njihovih družin, ki se gibljejo na območju skupnosti (*Regulation (EEC) No. 1480/71 of the Council of 14 June 1971 on the application of social security schemes to employed persons, to self-employed persons and to members of their families moving within the Community*).

Uredba (4. čl., 1. odst.) se nanaša na naslednja področja socialne varnosti:

- dajatve/ugodnosti (*benefits*) za primer bolezni in materinstva
- dajatve za invalidnost, vštevši tiste, ki so namenjene ohranjanju ali izboljšanju možnosti pridobivanja zaslužka
- dajatve za starost
- dajatve za preživele (*survivors' benefits*)
- dajatve za poškodbe pri delu in poklicne bolezni
- dajatve ob smrti (*death grants*)
- nadomestila/dajatve za primer brezposelnosti
- družinske dajatve.

Izrecno je določeno, da se uredba ne

uporablja za socialno varstvo (*assistance*) in zdravstveno varstvo, za programe ugodnosti za žrtve vojne ali njenih posledic in za posebne sisteme za državne uradnike ali osebe, ki se obravnavajo kot take (4. čl., 4. odst.).

Nekatere dajatve imajo tako značilnosti državnega socialnega varstva (*public assistance*) kot značilnosti tradicionalnih dajatev socialne varnosti. To so tako imenovane hibridne dajatve (Pennings, *op. cit.*: 32) ali mešane dajatve (Pieters 1998: 6), glede katerih je koordinacija še posebno težavna.

Temeljno izhodišče je, da zaposleni in samozaposleni zaradi tega, ker so se »gibali« na območju več držav članic, ne smejo biti glede socialne varnosti na slabšem kot tisti, ki so vse svoje delovno aktivno obdobje prebili samo na ozemlju ene članice.

Ob uporabi Uredbe 1408 je Evropsko sodišče razvilo obsežno prakso, ki rešuje številna teoretska in praktična vprašanja socialne varnosti na območju Evropske zveze. Kot rečeno, ni cilj uredbe, da bi ustvarila enakost v vsakem pogledu, temveč da bi dosegla enako obravnavanje tujih in domačih delavcev v državi članici (Pennings, *op. cit.*: 182). Prakso Evropskega sodišča pravni teoretiki različno ocenjujejo. Nekateri menijo, da preveč favorizira delavce migrante, kar je nevarno, če so med nacionalnimi ureditvami velike razlike (Pennings, *op. cit.*: 231). Zaradi razlik v obsegu socialne varnosti med državami članicami – ki se bodo s širitvijo Evropske zveze še povečale – se pojavlja strah pred »socialnim turizmom«. V državah, kjer so dajatve iz socialne varnosti višje, se bojijo priseljevanja upravičencev iz držav, kjer so te dajatve nižje.

Uredba 1408 je bila večkrat spremenjena in dopolnjena. Čeprav ureja »samo« koordinacijo, je za socialno varnost v Evropski zvezi izredno pomembna, ker je pravno obvezen akt in je neposredno uporabna. Je eden od redkih »trdih« pravnih predpisov o socialni varnosti v Evropski zvezi.

DIREKTIVE

Kljub poudarku na gospodarskih ciljih, kot sta skupni trg ali gospodarska in monetarna unija, je bilo treba v državah članicah Evropske zveze doseči harmonizacijo na nekaterih področjih, ki bolj ali manj (ne)posredno vplivajo tudi na področje socialne politike in socialne varnosti. Socialna politika Evropske zveze je povezana s svobodo gibanja oseb. Finančno podlago ji daje Evropski socialni sklad. Teme, ki jim Evropska zveza na socialnem področju namenja največ pozornosti, so zaposlovanje in brezposelnost, ki sta od Amsterdama dalje vključena kot posebno poglavje v Pogodbo o Evropski skupnosti (čl. 125-130); delovne razmere, zlasti varnost in zdravje pri delu, industrijski odnosi; od socialne varnosti v ožjem smislu pa načela socialne varnosti in uporaba predpisov socialne varnosti za delavce migrante. Harmonizacija se zahteva zlasti za enako obravnavanje moških in žensk in za izboljševanje delovnih in življenjskih razmer.

Enako obravnavanje moških in žensk je v Evropski zvezi utemeljeno na dveh podlagah: temeljnih človekovih pravicah, ki ne dopuščajo diskriminacije na podlagi spola, in svobodni konkurenci, ki bi jo oviralo zaposlovanje cenejše ženske delovne sile. Enako obravnavanje spolov je torej eno tistih vprašanj dela in socialne varnosti, na katera lahko Evropska skupnost posega s »trdim pravom«. Področja, na katerih Evropska skupnost z direktivami ureja enako obravnavanje spolov, so enako plačilo za moške in ženske; enak dostop do zaposlitve, poklicnega izobraževanja, napredovanja; postopno uresničevanje enakosti v zadevah socialne varnosti; starševski dopust.

Večje število direktiv ureja tudi vprašanja varnosti in zdravja pri delu.

Direktive nalagajo državam članicam, da morajo v določenih rokih sprejeti ukrepe, s katerimi bodo zadostile zahtevam, ki so predpisane z direktivami.

LISTINA O TEMELJNIH SOCIALNIH PRAVICAH
DELAVCEV

Do večjega vsebinskega posega na socialno področje je prišlo leta 1989, ko je Evropska skupnost sprejela Listino o temeljnih socialnih pravicah delavcev (*Community Charter of Fundamental Social Rights of Workers*).

Listina vsebuje pomembne socialne in ekonomske pravice, razdeljene na skupine, kot so: svoboda gibanja; zaposlovanje in plačilo; izboljšanje življenjskih in delovnih razmer; pravica do socialne zaščite (*social protection*); pravica do svobode združevanja in kolektivnega pogajanja; pravica do poklicnega usposabljanja; enako obravnavanje moških in žensk; pravica delavcev do obveščenosti, posvetovanja in sodelovanja (*participation*); varnost in zdravje pri delu; zaščita otrok in mladine; zaščita starih oseb; zaščita invalidnih oseb.

Listina je programskega značaja in ni pravno obvezujoča. Ima samo političen pomen in je ni mogoče uveljavljati pred sodiščem (Hepple, cit. po Hendrickx 1998: 167). Penings (*op. cit.*: 300) pravi, da je pravni značaj tega teksta težko določiti, ker ne ustreza instrumentom, ki jih navaja Pogodba.

SPORAZUM O SOCIALNI POLITIKI
IN AMSTERDAMSKA POGODBA

Na vrhu v Maastrichtu leta 1991 so države članice z izjemo Velike Britanije sprejele Sporazum o socialni politiki (*Agreement on Social Policy*) z namenom uresničevanja Socialne listine o pravicah delavcev iz leta 1989. Tedanja konzervativna britanska vlada je uporabila pravico veta, ker člen 100a (zdaj čl. 95) Pogodbe o Evropski skupnosti zahteva soglasno odločanje o pravicah in interesih delavcev. Nizozemsko predsedstvo je hotelo prepričati Britance, naj vendarle naredijo kaj več na področju socialne politike. Pripravilo je razmeroma skromen predlog teksta, da bi dosegli vsaj minimalen rezultat (Blanpain, *op. cit.*: 18). Velika Britanija je predlog kljub temu zavrnila. Tako je Sporazum o socialni politiki

sprejelo 11 od tedanjih 12 članic Skupnosti.

Sporazum o socialni politiki je največji poseg Evropske zveze na socialno področje (Schulte, *op. cit.*: 48). Cilji, določeni v 1. členu, so naslednji: spodbujanje zaposlovanja; izboljšanje življenjskega standarda in delovnih razmer, tako da bi bila mogoča harmonizacija ob ohranjanju doseženega napredka; primerna socialna zaščita (*social protection*); dialog med menedžmentom in zaposlenimi; razvoj človeških virov za trajno visoko stopnjo zaposlenosti; boj proti socialni izključenosti (čl. 117/1; zdaj čl. 136).

Sporazum o socialni politiki naj bi bil korak v smeri večinskega odločanja na socialnem področju. Tako imenovani evropski socialni model bi nadalje razvili na zasedanju v Amsterdamu. Skromni Sporazum o socialni politiki iz Maastrichta pa je bil v Amsterdamu (1997) skoraj dobesedno vključen v Pogodbo o Evropski skupnosti. Pozitivno je, da ga je sprejela tudi Velika Britanija, ki je medtem dobila novo vlado. Pogodbo o Evropski skupnosti je mogoče spremeniti samo s soglasjem vseh držav članic, zato je Maastrichtski sporazum o socialni politiki postal »tako rekoč večni« (Blanpain, *op. cit.*: 18).

V Amsterdamu spremenjena Pogodba o Evropski skupnosti navaja področja, o katerih je mogoče odločati s kvalificirano večino. To so tista, kjer bo spremembe najlažje doseči. To so:

- izboljšanje delovnega okolja, da se zavaruje zdravje in varnost delavcev
 - delovne razmere
 - informiranje in posvetovanje z delavci
 - integracija oseb, izključenih iz trga dela
 - enakost moških in žensk, kar zadeva priložnosti na trgu dela ter obravnavanje pri delu.
- Soglasno odločanje vseh držav članic je potrebno v naslednjih zadevah:
- socialna varnost in socialna zaščita (*social protection*) delavcev
 - zaščita (*protection*) delavcev ob prenehanju delovnega razmerja
 - predstavljanje in kolektivna obramba interesov delavcev in delodajalcev, vključno s soodločanjem
 - pogoji zaposlovanja za delavce iz

tretjih držav, ki zakonito bivajo na ozemlju Skupnosti

- finančni prispevki za spodbujanje (*promotion*) zaposlovanja in ustvarjanja delovnih mest, ne glede na določbe, ki se nanašajo na Socialni fond (*Social Fund*).

Izključena področja, to so tista, o katerih ne odloča Skupnost, ampak vsaka država članica sama, pa so:

- plače
- pravica združevanja
- pravica do stavke
- pravica odpušcanja delavcev (*the right to impose lock-out*) (TEEC, 137. čl.).

Tako ureditev socialnega področja mnogi kritizirajo, ker menijo, da je preskromna, in ker ob sedanjem načinu odločanja ni videti, da bi jo bilo mogoče spremeniti tako, da bi dajala podlago za večjo socialno varnost delavcev in ostalih državljanov. Opozarjajo tudi na različno ureditev gospodarske in socialne politike v Skupnosti. Prva je pretežno v pristojnosti nadnacionalnih organov Evropske skupnosti, druga pa večinoma v pristojnosti držav članic. Na 6. Evropskem kongresu delovnega prava in socialne varnosti so bili udeleženci zelo kritični do tega, da so izključena nekatera najpomembnejša vprašanja s področja dela.

SPONTANA HARMONIZACIJA

Dejansko države članice svoje predpise o socialni varnosti vsebinsko prilagajajo pravu Evropske skupnosti v večji meri, kot bi bilo glede na pravno ureditev nujno. Da izpolnijo zahteve na gospodarskem področju, morajo včasih spremeniti predpise na socialnem področju. Države članice, ki imajo podobne probleme (npr. potreba po spremembi pokojninskega sistema), jih rešujejo na podoben način. Pri tem neprijetne posledice sprememb svoji javnosti neredko prikazujejo kot zahtevo Skupnosti, kar pa drži samo delno oziroma posredno.

DRUGI AKTI

Čeprav je socialna politika Skupnosti podrejena gospodarski, ne mine pomembnejše zasedanje njenih organov, na katerem ne bi bilo govora o socialni politiki in socialni varnosti. Sprejeta je dolga vrsta priporočil, resolucij in podobnih pravno nezavezujočih aktov. V njih se izraža privrženost človekovim pravicam, socialni pravičnosti (kar koli že to pomeni) in evropskemu socialnemu modelu.

SOCIALNA VARNOST V EVROPSKI SKUPNOSTI IN DRŽAVE KANDIDATKE

V Amsterdamu je bilo doseženo soglasje o nadaljnjem širjenju Evropske zveze. Kandidatke so, razen izjem, nekdanje socialistične države v gospodarski tranziciji s precej nižjim nacionalnim bruto produktom oziroma indeksom človekovega razvoja, kot ga imajo članice Evropske zveze. Nivo socialne varnosti v teh državah je praviloma nizek. Slovenija je v tem pogledu precejšnja izjema. (Po izračunu ZMAR za leto 1997 je bila Slovenija po indeksu človekovega razvoja v svetovnem merilu na 28. mestu, tik pred Portugalsko kot najslabše uvrščeno članico EU. Po izračunu UNDP je bila Slovenija na 33. mestu, Češka na 35., Poljska na 44. in Madžarska na 47. mestu. Vir: Hanžek 1999: 27.)

Odtod izhaja v sedanjih državah članicah strah pred navalom cenene delovne sile iz bodočih držav članic, strah pred socialnim turizmom in socialnim »dampingom« (*dumping*: zniževanje socialnih dajatev z namenom znižati stroške delovne sile).

Veliki so tudi institucionalni problemi Evropske skupnosti: sestava organov, število glasov posameznih članic, načini odločanja in podobno.

Predpisi Evropske zveze v državah kandidatkah še ne veljajo, pač pa se morajo kandidatke še pred sprejemom v članstvo pripraviti na novo pravno ureditev, sprejeti *acquis communautaire*. Tudi v Sloveniji je izdelan program za prevzem pravnega reda Evropske unije.

Slovenija je s Skupnostmi sklenila Evrop-

ski pridružitveni sporazum (ESP) z dolgim naslovom »Evropski sporazum o pridružitvi med Republiko Slovenijo na eni strani in Evropskimi skupnostmi in njihovimi državami članicami, ki delujejo v okviru Evropske unije, na drugi strani« (Ur. l. RS, 44/97, MP 13/97), ki je začel veljati 1. februarja 1999. Na socialno področje se nanaša I. poglavje IV. razdelka z naslovom Pretok delovne sile (čl. 38-44), na socialno varnost delavcev pa 39. člen, ki se glasi:

1. Da bi uskladili sisteme socialne varnosti za delavce s slovenskim državljanstvom, ki so zakonito zaposleni na ozemlju države članice, in za člane njihovih družin, ki v tej državi zakonito prebivajo, ter ob upoštevanju pogojev in načinov, ki veljajo v vsaki posamezni državi članici:

- se vsa obdobja zavarovanja, zaposlitve ali bivanja teh delavcev v različnih državah članicah seštevajo za pokojnine in rente za starost, invalidnost in smrt, kakor tudi za zdravstveno oskrbo za te delavce in njihove družinske člane;

- vse pokojnine ali rente za starost, smrt, nesreče pri delu ali poklicne bolezni ter invalidnost kot njihovo posledico, z izjemo prispevkov, ki niso zagotovljeni s prispevki za socialno varnost, so prosto prenosljive po stopnjah, ki veljajo na podlagi zakonodaje države ali držav članic, v breme katerih gredo.

Ti delavci dobivajo tudi družinske dodatke za svoje družinske člane, kot so določeni zgoraj.

Slovenija zagotovi delavcem, ki so državljani države članice in so zakonito zaposleni na njenem ozemlju, ter njihovim družinskim članom, ki zakonito bivajo na njenem ozemlju, podobno obravnavo, kot je opredeljena v drugi in tretji alineji prvega odstavka.

V VI. razdelek Pridružitvenega sporazuma, ki obravnava gospodarsko sodelovanje, je vključeno sodelovanje na socialnem področju (89. čl.), ki navaja sodelovanje na področju zdravja in varstva pri delu, zaposlovanja in socialne varnosti. Slednjo na kratko opredeli:

Namen sodelovanja med pogodbenicami na

področju socialne varnosti je prilagoditi sistem socialne varnosti Slovenije novim gospodarskim in družbenim zahtevam, predvsem z zagotavljanjem storitev strokovnjakov in organiziranjem oblik obveščanja in usposabljanja.

Sam ESP, kljub v preambuli omenjenemu končnemu cilju Slovenije, da pristopi k Evropski uniji, nikakor ne zavezuje Evropske unije, kdaj in sploh bo Slovenija sprejeta v članstvo (Vchar, *op. cit.*: 33).

Okvirni datumi in kriteriji za sprejem novih članic se spreminjajo. V državah kandidatkah si pristojni organi prizadevajo kar najbolj in čim prej izpolniti ne čisto nedvoumne zahteve Skupnosti in posameznih članic. Tako prihaja do posebne oblike spontanе harmonizacije. Kandidatke pri sprejemanju oziroma spreminjanju svoje zakonodaje ne upoštevajo le pravno obveznih predpisov Evropske zveze, ampak tudi pravno nezavezujoče »mehko pravo«. Priporočila, resolucije in podobni akti Evropske skupnosti imajo za države kandidatke v sedanjih okoliščinah veliko večjo dejansko moč, kot izhaja iz njihove pravne narave. Prihaja do nenavadnega položaja, da so predpisi Evropske skupnosti za države kandidatke v praksi celo »bolj obvezni« kot za države članice.

Navedeno velja tudi za Slovenijo, njeno socialno politiko in predpise s področja socialne varnosti in delovnih razmerij. Predlogi novih predpisov so pripravljeni v skladu s pravnim redom Evropske skupnosti. Glede mnogih vprašanj je to brez dvoma pozitivno, npr. pri povečanju denarnega dodatka v socialnem varstvu, aktivni politiki zaposlovanja, varnosti in zdravju pri delu, prepovedi diskriminacije na področju dela in socialne varnosti, pri preprečevanju socialne izključenosti.

Vpeljevanje različnih oblik prostovoljnih zavarovanj (pokojninskega, zdravstvenega) poleg pozitivnih posledic pomeni manjšo intrageneracijsko in intergeneracijsko solidarnost. Socialno šibkejši si dodatnih oblik zavarovanj ne morejo plačati. Enakost pred zakonom še ni dejanska enakost.

Razlike med plačami delavcev in delavk so obstajale v prejšnjem sistemu in se nadaljujejo, težave pri zaposlovanju žensk

so se še povečale. Postopno zmanjševanje pozitivne diskriminacije žensk v pokojninskem sistemu povzroča, da so bremena sprememb za zavarovanke bolj občutna kot za zavarovance. Če predpisom o enakem obravnavanju moških in žensk ne bo sledilo tudi dejansko, ne le pravno enako obravnavanje spolov na trgu delovne sile, bi se utegnil položaj žensk v delovnem pravu in socialni varnosti celo poslabšati.

Države kandidatke za sprejem v Evropsko zvezo, vključno s Slovenijo, imajo pri prilagajanju svojih predpisov pravnemu redu Skupnosti majhen manevrski prostor. Akti s področja socialne varnosti, ki temeljijo na evropskem socialnem modelu, so moderni in v skladu z mednarodnimi predpisi o človekovih pravicah. V tem pogledu je »prisila« Skupnosti pozitivna. Težave so kot vedno v praksi. Sistemi socialne varnosti v posameznih državah so rezultat dolgotrajnega razvojnega procesa, na katerega vplivajo zgodovinske in kulturne okoliščine, sistem vrednot itn. Sprememba posameznih delov sistema ima lahko negativne posledice na druge dele oziroma sistem kot celoto. Izpolnjevanje ekonomskih kriterijev za sprejem v Skupnost lahko poslabša socialni položaj na tistih področjih, kjer je obstoječa ureditev ugodnejša. Predvsem pa velja, da za dejanski prevzem pravnega reda Evropske skupnosti ne zadošča zgolj sprememba predpisov.

SKLEP

V Evropski zvezi ne obstaja pravno zavezujoč nadnacionalni sistem socialne varnosti. Sisteme socialne varnosti v državah članicah povezujejo cilji oziroma programska načela, koordinacijska pravila o uporabi sistemov socialne varnosti za migrante iz teh držav in nekatere direktive, ki posegajo na področje socialne varnosti zaradi preprečevanja diskriminacije in varstva svobodne konkurence. Harmonizacija socialne varnosti je predvsem posledica ekonomskih ciljev Evropske skupnosti.

7. in 8. decembra 2000 so bile ne vrhu EU v Nici oblikovane nove spremembe pogodb o EU, ki jih morajo države članice še sprejeti. Formalno je pot širitvi EU odprta, stvarne težave ostajajo. Teža glasov sedanjih in bodočih članic pri večinskem odločanju je na novo določena, področja/vprašanja, o katerih se lahko večinsko odloča, niso bistveno spremenjena. Sprejeta je bila Listina temeljnih pravic, vendar kot pravno nezavezujoč akt.

Odzivi na vrh v Nici so predvsem pri tistih, ki si želijo hitrejšega napredka, precej kritični. Na kratko jih izraža naslov članka F. Dchoussa (profesor na Univerzi v Liegeu, predstavnik Belgije na pogajanjih o Amsterdamski pogodbi) v belgijskem dnevniku *Liberation*: »Prevelika Evropa, premajhna pogodba«.

Literatura

- R. BLANPAIN (1998), The European Union, Employment, Social Policy and the Law. V: R. BLANPAIN (ur.), *Institutional Changes and European Social Policies after the Treaty of Amsterdam*. Haag-London-Boston: Kluwer Law International (1-65).
- E. DE SMIJTER (1998), The Constitutional Amendments made to Treaty on European Union by the Treaty of Amsterdam. V: R. BLANPAIN (ur.), *Institutional Changes and European Social Policies after the Treaty of Amsterdam*. Haag-London-Boston: Kluwer Law International (183-229).
- F. DEHOUSSE (2000), Europe trop grande, traite trop petit. *Liberation*, 7 december 2000.
- I. GOUGH (1997), Social Aspects of the European Model and its Economic Consequences. V: W. BECK, L. VAN DER MAESEN, A. WALKER (ur.), *The Social Quality of Europe*. Haag-London-Boston: Kluwer Law International (79-96).
- M. HANŽEK (ur.) (1999), *Poročilo o človekovem razvoju Slovenija 1999*. Ljubljana: Urad za makroekonomske analize in razvoj.
- F. HENDRICKX (1998), Fundamental Rights in the EU. V: R. BLANPAIN (ur.), *Institutional Changes and European Social Policies after the Treaty of Amsterdam*. Haag-London-Boston: Kluwer Law International (157-181).
- M. ILEŠIČ (1998), *Pravo Evropske Skupnosti*. Študijsko gradivo in sodna praksa. 3. dop. izdaja. Pravna fakulteta v Mariboru.
- F. PENNING (ed.) (1994), *Introduction to European Social Security Law*. Deventer: Kluwer Law and Taxation Publishers.
- D. PIETERS (1998), *Introduction into the Basic Principles of Social Security*. Deventer: Kluwer Law and Taxation Publishers.
- B. SCHULTE (1997), *Juridical Instruments of the European Union and the European Communities*. V: W. BECK, L. VAN DER MAESEN, A. WALKER (ur.), *The Social Quality of Europe*. Haag-London-Boston: Kluwer Law International (45-67).
- S. VANSTEENKISTE (1998), Social Security in the European Community: Towards a Federal Style Division of Competencies? V: D. PIETERS (ur.), *Social protection of the Next Generation in Europe*. Haag-London-Boston: Kluwer Law International (251-276).
- P. VEIAR (1999) Splošna vprašanja o pravu Evropskih skupnosti ter pregled nekaterih mejnikov v odnosih med Republiko Slovenijo in Evropsko unijo oziroma Evropskimi skupnostmi. V: T. DOLEČIČ et al. (ur.), *Evropski sporazum o pridružitvi z uvodnimi pojasnili in stvarnim kazalom kazalom*. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije (18-35).

Predpisi Evropske zveze: <http://europa.eu.int/eur-lex/en/index.html>

Srečo Dragoš

POLITIZACIJA RIMSKOKATOLIŠKE CERKVE

POROČILO O RAZISKAVI

UVOD

Med vsemi svetovnimi religijami je krščanstvo najbolj *prozelitsko* naravnano. To pomeni, da je usmerjeno v nenehno širjenje, ki je neizvedljivo brez pridobivanja novih pripadnikov. To širjenje članstva pa je seveda nemogoče brez spreobrnjenja (konverzije). Prozelitska usmerjenost religij je pogosta, tako rekoč značilna, čeprav je res, da ni nujna. Obstajajo religije, ki niso prozelitske, in po drugi strani obstajajo tudi povsem nereligiozne tvorbe, ki so lahko izrazito prozelitske (npr. nekateri državni režimi, institucije). Argumenti za trditev, da je prozelitstvo najbolj izraženo ravno v krščanstvu, so v glavnem teološki ali sociološki. Prvi so tisti, ki jih najdemo v Svetem pismu in v njegovih interpretacijah, bodisi uradnih (cerkvenih) ali neuradnih. Brez nagovarjanja drugih k sprejetju drugačnih vrednot, kot so jih imeli prej, brez spreobrnjenja k drugačni kulturi in brez pridobivanja za nove vzorce socialnega ravnanja si krščanstva sploh ne moremo predstavljati. Svetopisemski teksti so tako rekoč eno samo potovanje; transcendenca (navezava na Boga) je nerazdružljivo povezana z interkulturnim potovanjem, se pravi, s fizičnimi premiki po teritorijih različnih kultur (judovskih, poganskih). Sociološki argumenti pa so v empiričnih trendih, ki jih lahko ilustriramo s številkami. Na primer: v zadnjih petsto letih je krščanstvo pridobilo več pripadnikov kot katera koli druga svetovna religija. Skoraj polovica svetovnega prebivalstva se prišteva k dvema najbolj razširjenima religijama, muslimanski in krščanski; prvih je nekaj več kot milijarda, kristjanov

pa okrog dve milijardi. Prozelitsko težnjo pa gotovo še bolj nazorno ilustrirajo krščanski misijoni: na svetu je več kot 300 tisoč krščanskih misijonarjev. To ni podatek iz prejšnjih stoletij, ko je bilo fizično misijonarstvo še pomembnejše zaradi nerazvitih sredstev množičnega obveščanja; gre za aktivne misijonarje v 90-tih let dvajsetega stoletja. Pri tem tudi ni zanemarljiva struktura držav, iz katerih misionarji prihajajo. Poglejmo spisek desetih držav, v katerih se rekrutira največ misijonarjev in ki imajo zato v svetovni bilanci krščanskih misijonarjev najštevilčnejši delež. Največje *izvoznice* misijonarjev so torej ZDA (69.000), potem Španija, na tretje mesto se uvršča Italija, sledijo pa Francija, Nemčija, Kanada, Velika Britanija, Nizozemska, Irska in Belgija (9.000). Iz tega izhaja pomemben sklep za krščanski prozelitizem: celo v dobi globalizacije in v času hiperrazvitosti svetovnih komunikacijskih sredstev ostaja krščansko misijonarstvo izrazit trend, ki ga nikakor ne moremo imeti zgolj za relikv preteklosti; narobe, med največjimi izvozniki te dejavnosti so razvite države Zahoda, ki s svojim gospodarstvom, politiko in kulturo diktirajo globalne trende po vsem planetu. Uvozniki misijonarjev so seveda manj razviti in nerazviti, torej tisti, ki jim je globalizacija vsiljena, kar pomeni dvojje: da se ji ne morejo izogniti in da jim vstop v globalne trende prinaša več negativnih kot pozitivnih učinkov. Na vrhu seznama *uvoznikov* krščanskih misijonarjev so Brazilija, Kongo, Argentina, Južna Afrika, Mehika, Filipini in Venezuela (gl. O'Brien, Palmer 1999).

Navedeni podatki so lahko dobra iztočnica za številne teme, ki nikakor niso nove,

postajajo pa spričo globalnih trendov izjemno pomembne tako za kristjane kot za nekristjane, tako na makro kot za mikro nivojih. Čeprav v tem prispevku ne bom načeljal teh vprašanj, naj jih nekaj naštejemo: vprašanje inkulturacije, asimilacije in kulturnega imperializma; vprašanje universalnosti krščanskih načel, njene etike in celotne religije tudi v postmodernih razmerah; vprašanje prozelitizma v trendih pluralizma, sekularizacije in sočasne verske revitalizacije; vprašanje institucionaliziranih religij, religioznih kontestacij in verskega trga; vprašanje osmisilitvenih identitet in strategij na osebnih, skupnostnih in nacionalnih ravneh; vprašanje vrednostne racionalizacije (razmerje med sredstvi in cilji na verskem področju); vprašanje uspešnih in neuspešnih, dopustnih in nedopustnih prozelitskih načinov itn.

V nadaljevanju se bom omejil na ožje vprašanje, ki je v zvezi s prejšnjimi in je izredno aktualno za prihodnost krščanstva na Slovenskem. Ker je krščanstvo pri nas najštevilnejše v katoliški varianti in ker je Rimskokatoliška cerkev (skrajšano: RKC) najvidnejši akter katolicizma, si poglejmo, kako ona danes ravna s prozelitizmom. Gre za naslednji problem, ki je vreden strateškega premisleka in ni enostavno rešljiv (čeprav so mnogi prepričani, da je): Če je »živo« krščanstvo možno le, ko je dejavno, in če je dejavno krščanstvo le tisto, ki je v družbi prisotno tudi javno, saj je le tako lahko vidno, (pre)pričujejoče, sproščeno, prepoznavno, vabljivo, kako torej vero v javnosti *razmejiti od ostalih načinov javnega delovanja, ki niso verski*, ker delujejo po drugačnih »kodikih«, drugih pravilih, skratka, po neverških principih?

Konkretnije rečeno: kako krščansko vero – ki temelji na ljubezni, upanju in transcendenci (človek, Jezus, Bog) – razmejiti od drugih javnih aktivnosti, ki se utemeljujejo na drugačnih vrstah »ljubezni«, npr. na interesu po denarju (trg) ali po moči (politika), na interesu po produkciji preverljivih resnic (znanost) ali po njihovi uporabi (tehnika), na interesu po produkciji estetskih norm (umetnost) itn. Problem je še bolj zapleten. Kajti še pred vprašanjem, kako razmejiti verske dejavnosti v javni sferi

od ostalih, neverških dejavnosti, je treba seveda razmisliti, ali je razmejitev sploh potrebna. In če je, ali je potrebna družbi in državi ali RKC, ali obema ali samo eni ali drugi? Nekateri bi še dodali – ali je razmejitev sploh dopustna. Namreč, ali ni vse, kar je neverško, že tudi *protiversko*, torej škodljivo (za vero)? Še bolj konkretno. Ker je ena najpomembnejših javnih dejavnosti prav politika (že po definiciji), kako razmejiti vero od politike? Je to sploh nujno, je to zgolj koristno (čeprav morda ne nujno) ali je celo škodljivo? Kako te dileme rešuje RKC na Slovenskem?

PROBLEM

V nadaljevanju predstavljam raziskavo (naročnik je Zavod za odprto družbo), s katero sem poskušal odgovoriti na prej zastavljena vprašanja tako, da sem se osredotočil na politično dogajanje v času zadnjih parlamentarnih volitev. Zgodovinskih in socioloških analiz razmerja med RKC in politiko je precej in jih tu ne bom povzemal. Zanimalo me je, kako današnja RKC – tu in danes – razume svoj odnos do politične sfere. Ravno čas pred volitvami je zelo primeren za evidenco in premislek strategije RKC. Ne pozabimo:

- da je osnovna vizija in temeljno poslanstvo RKC predvsem versko pogojeno, kar velja tudi v primeru, ko RKC obravnavamo izključno v sociološkem smislu, torej kot institucijo (gl. van der Ven 1996),
- da je krščanstvo, zlasti v katoliški varianti, močno prozelitsko naravnano,
- da se lahko krščanske vrednote in prepričanja versko in socialno realizirajo šele z javnim delovanjem (seveda hkrati tudi na osebni, celo intimni način, ne pa zgolj na zaseben),
- da se z realizacijo krščanstva v javnosti odpre vprašanje odnosa do drugih ver in do vseh ostalih neverških dejavnosti, ki se tudi prakticirajo javno,
- da je ravno politika (razumljena v širšem in v ožjem smislu, t. j., tudi neposredno v zvezi z državno oblastjo) ključno področje za regulacijo javnih delovanj.

V prispevku prikazujem predvolilno dogajanje z vidika prisotnosti RKC v javnih medijih. V tej napovedi pa je že prva ugotovitev. Začetno iskanje verskih vsebin v predvolilnem času se je končalo kot spisek medijskih izjav in dogodkov, ki so skoraj brez izjeme povezani le z RKC, ne pa z drugimi verskimi akterji. Ta rezultat se zdi presenetljiv, če upoštevamo, da je pri nas uradno registriranih nekaj čez trideset različnih verskih skupnosti in cerkva, neformalnih pa je verjetno še več. Hkrati pa je tudi razumljiv, saj je RKC najmnogičnejša, najmočnejša, najbogatejša, najbolj organizirana in javno najbolj eksponirana verska institucija od vseh. Pri tem seveda velja, da ni nujno vse, kar je razumljivo, tudi (ne)sprejemljivo. Zato je treba – ker gre za občutljivo temo – pojasniti vrednostna izhodišča, ki so uporabljena pri interpretaciji zbranih podatkov. O tem govori naslednji razdelek (Kontekst), s katerim opozarjam na dvoje: prvič, da verodostojnost empiričnih podatkov ni isto kot verodostojnost interpretacije teh podatkov, in drugič, če boste iste podatke presojali z drugačnih vrednostnih izhodišč, boste dobili tudi drugačno razlago istih podatkov. Še prej pa nekaj uvodnih pojasnil o pomenu in namenu celotne raziskave.

Pomen: analiza je časovno usmerjena na obdobje od srede septembra do srede oktobra 2000, ko je na Slovenskem potekala organizirana kampanja za parlamentarne volitve. Predmet analize so tiskane in avdiovizualne vsebine, ki so jih v omenjenem času objavili naslednji mediji množičnega obveščanja: Družina, Mag, Mladina, Delo, Nedelo, Dnevnik, Večer, Slovenske novice, nacionalna televizija Slovenija 1, zasebna TV3, prvi program Radia Slovenija in katoliški Radio Ognjišče. Analiza se osredotoča na medijsko navzočnost in obravnavo vseh tistih vsebin (dogodkov, vprašanj in problemov), ki v javnosti veljajo za *sporne* in so z vidika verskih akterjev (predstavnikov cerkva in verskih skupnosti na Slovenskem) *odločilnega pomena*. Podčrtana kriterija sta zastavljena precej široko in sta za selekcioniranje gradiva uporabljena le, če se pojavljata hkrati. Kot vsebine »odločilnega pomena« so mišljene tiste, ki jih verski

akterji sami opredeljujejo za take, ker ocenjujejo, da so tako ali drugače povezane z njihovim temeljnim verskim poslanstvom. Merilo »spornosti« pa je javno izraženo nestrinjanje (kogar koli) o rešitvah, predlogih ali razpravljanju v zvezi s temi vsebinami ali neskladnost slednjih z zakonodajo.

Primer: recimo, da kdo v medijih izrazi stališče, da morajo imeti verske skupnosti svobodo v svojem javnem delovanju. Taka zahteva bi postala predmet analize samo tedaj, če bi ji kdo kakor koli nasprotoval oz. jo relativiziral, saj sta le v tem primeru navzoča oba kriterija hkrati (»odločilni pomen« in »spornost«). Naslednji primer: če bi kateri akter ocenil, da je za izvajanje njegovega poslanstva ključnega pomena javni poziv k (proti)verski nestrpnosti, bi bil tak dogodek vključen v analizo tudi tedaj, če ne bi bil deležen nikakršnega nasprotovanja ali kritičnega komentarja (ker bi npr. ostal medijsko popolnoma prezrt), saj je v nasprotju s 63. členom Ustave RS.

Namen: s kvalitativno analizo preveriti morebitno navzočnost kulturnobojnih vsebin v slovenskih množičnih medijih v času predvolilne kampanje za parlamentarne volitve. Dejstvo je, da je kulturni boj igral v slovenski zgodovini pomembno (usodno) vlogo. Prav tako je res, da ima ta zgodovinska izkušnja še danes opazen vpliv na sodobno politično kulturo pri nas – o tem namreč vlada precejšen konsenz tako med desnimi kot levimi političnimi silami, tako med konservativci kot liberalci, tako med predstavniki državnih kot verskih institucij, čeprav se razlikujejo v vsem drugem (v interpretaciji pomena, akterjev, dogodkov in odgovornosti za kulturni boj). O aktualnosti in potencialni nevarnosti kulturnega boja pa ni bistvenih razhajanj, tudi v strokovnih krogih ne.

KONTEKST

Zaradi večpomenskosti terminov *kulturni boj* in *klerikalizem*, ki sta pomembna za to analizo, naj na kratko pojasnim njun opis in vsebinsko opredelitev (definicijo).

KULTURNI BOJ

Opis: izvirno gre za zgodovinski spor interesov in kompetenc med pruskim državnikom Ottom von Bismarckom, ki je kot ministrski predsednik predstavljal centralno državno oblast, in med katolicizmom oz. RKC kot versko predstavnico (nadracionalne) oblasti s centrom izven države, v Vatikanu. Nasprotovanje se je stopnjevalo v 70. letih 19. stoletja, njegova eskalacija pa pomeni širjenje sporov glede na intenzivnost in obseg konfliktnih odnosov med vpletenimi akterji. Spočetka je šlo za politično nasprotovanje sklenitvi konkordata (ki ga je podpisal avstrijski cesar Franc Jožef I. 1855), nato pa je spor prerasel v strankarsko (konservativci/liberalci/socialisti) in versko nasprotje (verni/neverni) ter se v tej obliki razširil tudi na slovenski prostor. V tem smislu lahko datiramo začetek kulturnega boja na Slovenskem v leto 1884, ko sta politika Ivan Tavčar in Ivan Hribar ustanovila politični časopis Slovan. Z njim sta začela širiti izrazito narodnoafirmativne in liberalno usmerjene ideje, ravno takrat pa je v časopisu Slovenec začel nastopati teolog, pozneje škof Anton Mahnič, ki je terjal čim bolj načelen in neizprosni boj proti vsem, ki tako v kulturnih kot narodnostnih kot v političnih vprašanjih kakor koli odstopajo od strogega katoliškega (cerkvenega) stališča. Prva dva sta potegnili na svojo stran večinski del laične inteligence, tretji pa je pridobil večino duhovnikov, ki so v tistih časih sestavljali večino tankega sloja slovenskih intelektualcev. Nato se je na teh osnovah formiral tudi politični prostor (nastanek strankarskih blokov), vključno s sindikati in drugimi civilnimi ustanovami – in s posledicami take profiliranosti družbenih sporov se otepamo še danes. Idejno-bojna kultura je torej modernistični resentiment, mobilizacijsko uporaben tudi v post-modernih razmerah.

Opredelev: kulturni boj je amalgam konfliktnih odnosov s treh ravni: *politične* (med konservativno in liberalno opcijo), *državne* (med predstavniki državnih in cerkvenih oblasti) in *nazorske* (med pravoverniki, krivoverniki, drugoverniki in

neverniki). Z »amalgamom« mislim na tako kombinacijo konfliktov, v kateri je detektiranje njihovega izvira (razlikovanje omenjenih ravni) za akterje neuporabno in namensko zamegljeno, kar še dodatno izziva konfliktna razmerja med vpletenimi. Ravno to daje celotni politični kulturi specifično kvaliteto, ki jo izražamo s sintagmo »kulturni boj«.

KLERIKALIZEM

Opis: izvirno je ta termin opredeljeval odziv cerkvenih funkcionarjev na politične nasprotnike – t. j., apologiziranje religioznih idej in posvetnih interesov verske institucije – v razmerah, obremenjenih s kulturnim bojem. Iz prejšnje definicije izhaja, da so v kulturnobojnem vzdušju bistveno zamegljene nekatere razločitve, ki so odločilnega pomena za konsenzualno reševanje sporov, npr. razlikovanje med posvetnimi in religioznimi, civilnimi in državnimi, političnimi in nepolitičnimi, (proti)verskimi in neverškimi vprašanji, problemi, kompetencami. Od tod izhaja vrsta problemov za nepristransko analizo klerikalizma kot družbenega pojava. Oteženo je kvalificiranje njegove strategije v smislu ofenzivne ali obrambne države, prav tako je oteženo presojanje same (ne)upravičenosti klerikalizma v konkretnih primerih in lahko je nezanesljivo celo identificiranje akterjev, ki ga izvajajo. Značilnost pristranskih analiz je ignoriranje dinamike kulturnega boja, ki ni mogoč brez (vsaj) dveh strani, kjer vsaka od njiju razpolaga z lastno interpunkcijo zaporednih dogodkov, odločilnih za interakcijski pogon konfliktnosti. To pomeni, da obe strani izhajata iz vzročno-posledične razlage njenega spora, v kateri vsaka stran začetek konfliktnosti komunikacije izpeljuje iz drugih dogodkov ali pa iz drugih pomenov istega dogodka. Posledica: kar je zame odziv na tvoje dejanje, je zate vzrok za tvoj odziv na moje dejanje, na katerega se odzivam, itn. Zato je bil na Slovenskem že zelo zgodaj identificiran ter kritiziran tudi »rdeči« (komunistični) klerikalizem in ne samo »črni« (cerkveni).

Opredelitev: klerikalizem je *presojanje neverskih vprašanj z verskimi kriteriji* (npr. presoja etičnih, estetskih, političnih, ekonomskih, znanstvenih vprašanj s konfesionalnimi merili) *ali narobe* (npr. spodbijanje verskih resnic s sklicevanjem na politične ali znanstvene resnice) *ter aplikacija takih presoj z uporabo družbene moči*. Iz te opredelitve izhaja dvojje opozoril. Prvič: klerikalizem ni »rezerviran« zgoraj za klerike. Drugič: sklicevanje na versko izročilo pri presojanju neverskih problemov (s sekularnih področij) še ne pomeni klerikalizma, dokler niso v »igro« vpletena institucionalna sredstva pritiska, npr. pri apeliranju na javno mnenje, pri povezovanju s političnimi akterji, pri pogajanju z državo ipd. Zaradi tega je tudi razumljivo, da je vsakršna kombinacija verskih in političnih prepričanj (čeprav ni prepovedana) zelo nevarna za klerikalizacijo politike in politizacijo vere. Nevarna je zaradi nazorskih in strukturnih razlogov. Zakaj?

V nazorskem smislu so prepričanja osnovna podlaga tako političnih kot verskih opredelitev. Ravno vrednostnih usmeritev, v katere smo prepričani, pa ni mogoče eksaktno utemeljevati ali spodbijati. Ta okoliščina po eni strani izrazito otežuje ohranjanje razlike med obema vrstama prepričanj, po drugi strani pa je podobnost med njima prav argument za razlikovanje, ne pa za zamegljevanje. Ko sta v kozarcu zmešana olje in voda, ju lahko ločite samo z razlikovanjem sestavin v kozarcu, čeprav je res, da se prst v kozarcu vselej dotika obeh. Druga komplikacija v primerih prepletanja verskih in političnih prepričanj je strukturna in izhaja iz politike kot področja, ki je specializirano za operiranje z interesi (ne pa npr. za resnico ali pravico ali produkcijo dobrin, za kar so pristojni drugi sektorji). Mešanje političnih in verskih prostorov je mešanje vode in olja. Politični sistem, njegova pravila, institucije in akterji so mehanizmi za regulacijo moči pri artikulaciji in koordinaciji interesov v funkciji rangiranja ciljev, s katerimi mobiliziramo ljudi v želeno smer. Zato se s prežemanjem verske in politične sfere – neodvisno od iskrenosti prve in demokratičnosti druge – vera vselej profanizira že s tem, ker neizbežno podlega

strukturni preigravanju moči in interesov, kar je močna skušnjava za nastanek klerikalizma (se pravi, za njegovo kompletiranje z realizacijo drugega pogoja iz prejšnje opredelitve). Zato je smiselno, da klerikalizem pojmovno razlikujemo od (klerikalnih) skušnjav, ki so njegov interesni pogoj; šele ko se tovrstne skušnjave spojijo z družbeno močjo, nastane klerikalizem kot družbeni pojav. Ker je omenjena razlika bistvena za analizo predvolilnih soočenj, velja pojem skušnjave dodatno precizirati kot *težnjo po klerikalizaciji politike in politizaciji vere, izraženo v dejanjih, kjer se politični dogodki in politične opredelitve podpirajo ali pa kritizirajo z religioznimi argumenti*.

V primeru, ko akter tovrstno ravnanje povzdigne v svoje življenjsko poslanstvo in z njim nadomesti vse druge mogoče načine odzivov, tedaj imamo opraviti s *fundamentalizmom*: »Pristni fundamentalist je oboje, verski in politični; dejansko je prepričan, da okoliščine od njega terjajo politično udeleževanje (mogoče tudi nasilno) z namenom, da izpolni svoje religiozne dolžnosti« (Appleby 1998: 280).

ANALIZA

Prvi vtis: glede na količino analiziranega gradiva je spisek klerikalnih skušnjav presenetljivo skromen. To je dobro. Kot indikator kulturnega boja pa je lahko ta vtis zavajajoč. Zato opozarjam na naslednje povezave med problemskimi področji, ki izhajajo iz empirične evidence dogodkov in izjav:

KURATI

Kako je bila ta tema medijsko prisotna v predvolilnem času? Predstavniki vlade in RKC podpišejo sporazum o duhovni oskrbi vojakov v slovenski vojski. Zato naj bi zaposlili samo katoliške in (pozneje) evangeličanske duhovnike kot predstavnike »avtohtonih« verskih skupnosti, jim podelili vojaške čine ter jih kot državne uslužbenca plačevali iz proračuna. Kot glavni argumenti se navajajo zlasti: sklicevanje na ustavne pravice vojakov, predviden vstop Slovenije v NATO in kompatibilnost z evropskimi rešitvami na tem področju. V javnosti se takoj pojavijo pomisleki in ugovori nekaterih strokovnjakov. Sporazum kritizirajo v tem smislu: uvedba kuratov ni edini ustavno dopustni način duhovne oskrbe v vojski, je pa eden najslabših, kurati niso nikakršen pogoj za vstop Slovenije v NATO (ki je sploh še negotov), v demokratičnih družbah je na razpolago vrsta drugačnih rešitev, v Slovenski vojski ni bila in ni kratena verska pravica nikomur, predvideno zoženje duhovne oskrbe na »avtohtone« vere pomeni nevarnost diskriminacije in utegne biti protiustavno (pri nas ni »avtohtonih« ali »neavtohtonih« verskih skupnosti in takih cerkva), vsekakor pa za to (še) ni zakonske podlage, odnosi države s cerkvijo so zaostreni in ob tem še vedno finančno nedorečeni, sama vsebina duhovne oskrbe ostaja izrazito nejasna (nevarnost ideologizacije), ignorira se angažiranje nekonfesionalnih strokovnih profilov, ki imajo v javnosti večji ugled, ignorira se negativna izkušnja s kurati iz druge svetovne vojne kot tudi slovenska teritorialna specifičnost, kjer so razdalje med vojašnicami in okoliškimi verskimi objekti zelo majhne, izhodi vojakov pa pogosti, itn. Omenjeni sporazum izrazito podpira RKC in stranki NSi in SDS, ostale politične stranke pa ga kritizirajo. Pri tem opozarjajo na več spornih vsebin ali pa vsaj kakšno (SLS+SKD); radikalno, pavšalno in v celoti pa sporazum zavrača SNS, in sicer s stališčem, da »gre za nevaren prejudic vatikanskega posega v slovenski prostor ob blagoslovu Vatikana, cerkvene združbe Opus dei in verjetno tudi kake ameriške obveščevalne službe ter ob kolaborantstvu ekstrem-

nih desničarjev« (Večer, 3. X.). To oceno potem javno demantira Ministrstvo za obrambo, zanika nevarnost politizacije vojske, odklonilnost SNS pa razlaga s tem, da predsednik te stranke »nasprotuje vključevanju Slovenije v NATO« (Dnevnik, 26. IX.). V istem času napove Slovenska škofovska konferenca enak način reševanja »duhovnih« vprašanj tudi na drugih področjih. Ta cilj uporablja cerkvena stran kot dodaten argument zavzemanja za »sporazum o duhovni oskrbi vojakov, ki bi ga bilo mogoče razširiti na duhovno oskrbo v zdraviliščih, bolnišnicah, zaporih..., v ustanovah pač, kjer je gibanje omejeno« (Večer, 3. X.). Evangeliki dodajajo, da so tudi oni »avtohtoni«, poudarjajo prostovoljno odločanje vojakov za duhovno oskrbo in vidijo ohranitev enakopravnosti z RKC v sklenitvi enakega sporazuma, ki bi veljal tudi zanje (Delo, 3. X.). Eksplicitno povezavo med omenjenim sporazumom in kritikami, ki jih imajo za protiverske, vidijo komentatorji v Magu. Poudarijo, da je s podpisom tega sporazuma ta stvar »z lahkoto urejena«, kar je zasluga Janše kot obrambnega ministra in pravosodne ministrice Brezigarjeve (oba kandidirata na volitvah). Kritike sociologov na isto temo Magovi interpreti povezujejo s komunistično mentaliteto (Mag, 39/2000).

Ugotovitev: obrambno ministrstvo, ki se je v kratki zgodovini Slovenske vojske soočalo s številnimi aferami na ključnih področjih (obrambna usposobljenost, kadrovska in materialna neracionalnost, orožarske afele, strankarska politizacija itn.), je s hitrim sporazumom z RKC sprožilo kritične pomisleke v javnosti ravno na področju, ki doslej v javnosti ni bilo problematizirano. Ni znan noben primer, ko bi se vojak ali oficir pritoževal, da mu je onemogočena pravica do verskega izražanja, ni bilo strokovnih raziskav na to temo, niti javne ali politične diskusije o tem vprašanju. Sporazum o kuratski službi je podpisan v predvolilnem času, vladni podpisniki so volilni kandidati (iste stranke), sporazum nekritično podprejo desne politične stranke, ki so na oblasti (z izjemo SLS+SKD, ki je kritična, a manj kot ostale kritične stranke), v provladnem tisku pa se kritike pavšalno zavrnejo s političnimi pamfleti.

ŠOLSTVO

Nerealno bi bilo pričakovati, da bi lahko v predvolilnem času ignorirali problematiko o verskih vsebinah v javnem šolstvu. Je pa nekoliko presenetljivo, da omenjena tema ni bila bolj izkoriščena v strankarskih bojih (kar je dobro). Sicer so bili v tem času problemi s šolstvom deležni precej medijske pozornosti. Glavni razlogi: nedokončana reforma javnega šolstva, ki jo že od vsega začetka spremljajo burne polemike; konceptualno vprašanje uvajanja devetletke in odprto vprašanje evalvacije tega eksperimenta; tradicionalno odklonilno stališče RKC do javnega šolstva; kritike nekaterih novejših potez Bajukove vlade na šolskem področju, ki jih je na ministrstvo naslavljala tako strokovna javnost kot Sindikat vzgoje, izobraževanja in znanosti (SVIZ) in Društvo ravnateljev. Kako so v tem polemičnem kontekstu odmevale verske vsebine? Na anketo »o aktualnih šolskih vprašanjih«, s katero je uredništvo Dela zajelo parlamentarne stranke, so se vse odzvale z jasnimi stališči do vsega, kar jih na šolskem področju moti in kar pogrešajo; o verskih vsebinah v javni šoli pa sta se v tej (predvolilni) anketi eksplicitno opredelili samo stranki ZLSD in SNS. Prva je poudarila stališče, da »v šolstvo ne smejo prodirati verske politične usmeritve strank«, izrekajo se »proti strankarski stroki v šolstvu« in menijo, da je šola preobčutljivo področje »za interese katoliške cerkve« in zato nasprotujejo, da bi bilo javno šolstvo vključeno »v pogodbe s katerimi koli mednarodnimi subjekti« (s tem so mislili na predvideni državni sporazum s Svetim sedežem). Podobno tudi SNS: zanje je lahko le »laična šola, neobremenjena s cerkvenimi in političnimi vplivi« kakovostna šola (Delo, 6. X.); ta stranka je tudi edina, ki se javno zavzema za zmanjšanje državnega financiranja zasebnih šol (s tem tudi verskih) od sedanjih 85% na 50%. Pri tem je zanimivo, da ravno SNS – ki svojo predvolilno kampanjo v nasprotju z drugimi strankami gradi na ostrem zavračanju stališč RKC – kljub temu še vedno odobrava izdatno financiranje zasebnih in verskih šol, čeprav v istem stavku dodaja, da gre »pri teh šolah za elitizem oziroma za

versko indoktrinacijo« (Radio 1, 23. IX.). Najmočnejša parlamentarna stranka LDS, ki je najzaslužnejša za obstoječo šolsko zakonodajo in zato deležna največ kritik RKC, pa se izrecno zavzema za obstoječe proračunsko financiranje zasebnih šol v višini 85% in vprašanja vere v šoli sploh ne načenja. Pri tem je zanimivo, da so Krščanski socialisti – kot koalicijski partner ZLSD, torej tiste stranke, ki jo ima RKC (ob LDS) za najbolj levičarsko in nasprotno cerkvenim interesom – javno izjavili, da se strinjajo z državnim financiranjem verouka po župnijah, če je to potrebno (Večer, 7. X.).

Pričakovali bi, da se bodo stališča radikalizirala vsaj ob izteku predvolilne kampanje, tik pred volitvami, zlasti npr. pri novih neparlamentarnih strankah, za katere se do zadnjega ni vedelo, ali bodo prestopile parlamentarni prag. Vstop v parlament je uspel SMS, ki je nabrala ključne glasove ravno v zadnjih dneh kampanje. Kako so odgovarjali na novinarska vprašanja o tej temi? Zelo umirjeno in korektno: po njihovem mnenju »verouk ne sodi v šole«, hkrati pa dodajajo, da RKC »nikoli ni zahtevala kaj takega«. Podobno tudi Demokrati, ki sicer niso prišli v parlament, so pa ravno tako lovili dragocene glasove (zlasti) ob izteku kampanje, nasprotujejo verouku v šoli, ker so tam tudi neverujoči, »in posiljevanje vseh z veroukom nima smisla. Verouk naj se pač odvija v okolju, ki je temu namenjen« (POP TV, 12. X.). Pri tem je bilo posebej zanimivo tudi predvolilno soočenje med strankama ZLSD in NSi na TV3, kjer je bila načeta ta tema. Ker gre za izrazito nasprotni politični stranki – od katerih je ena povsem na desnici in ji je RKC izrazito naklonjena, medtem ko se druga deklarira za levo in je zato deležna očitkov RKC o komunistični nomenklaturi –, bi torej pričakovali, da bodo največje polemike na omenjeno temo ravno v soočenju med tema dvema strankama. V resnici pa je bilo povsem drugače: predstavnica NSi je izrecno izjavila, da podpira obstoječi predmet »verstva in etika« (kar je npr. tudi stališče LDS in ZLSD), edina razlika s predstavnico ZLSD je bila le v kadrovskih izvajalcih tega predmeta. Po mnenju prve (NSi) lahko verske vsebine v javni šoli učijo vsi, ki jih strokovno obvladajo, po mnenju

druge pa samo religiologi, ne pa aktivni pripadniki določene vere, ker so nujno pristranski. Poudarek iz tega razgovora: zgleden primer *kulturnega dialoga*, ki se ne izogiba kočljivih vprašanj, ki jasno pokaže tako ključne razlike med obema kot tudi skupna stališča in ki prepričuje volivce s strpnim in hkrati odločnim nagovorom. Šlo je za zgleden primer predvolilnega soočenja, v katerem je javno prepoznavna in v političnem nastopanju izurjena samo ena kandidatka, druga pa je popolnoma neznan, nevesča politične retorike in verjetno prvič pred kamero – briljirali pa sta obe! (Sugestija v premislek cerkvenim strategom: kaj bi se zgodilo z javno podobo RKC, če bi njeni funkcionarji predstavljanje cerkvenih stališč zaupali predstavnicam namesto teologom?)

Izjave ostalih strank in ostalih nestrankskih akterjev, ki so se v kakršni koli obliki javno izrekli o kombinaciji verskega pouka oz. verouka s programi javne šole, so bile presenetljivo umirjene in nobena ni dosegla »radikalizma« SNS, čeprav je treba v tem primeru tudi njihov »radikalizem« razumeti relativno glede na druge (torej v narekovajih). V zvezi s tezo o kulturnem boju gre za pomemben podatek. Vemo, da RKC načrtno problematizira šolsko vprašanje že zadnjih sto let (od Mahničar naprej) in to bo počela tudi v 21. stoletju (sodeč po sinodalnih dokumentih: gl. Štuhec 1999; 2000). Kot rečeno, je ravno v predvolilnem času problematika šolstva spet postala vroča tema in razumljivo, da se temu mediji niso mogli izogniti. Tako je POP TV namenila šolski problematiki posebno predvolilno oddajo (1. X.), ki so se je udeležili predstavniki parlamentarnih strank in nekateri strokovnjaki. In kakšen je bil razgovor? Očitno zelo odmeven. Zaradi pomembnosti oddaje je bila objavljena analiza njenega poteka celo v osrednjem slovenskem tiskanem dnevniku, kjer so poudarili tri značilnosti: da gostje v oddaji »sicer niso povedali kaj bistveno novega, a kopja so se vendarle (ostro) lomila«, da smo bili spet priča »starim razpotjem med desnico in levico« in da kljub temu razcepu in vroči temi »gostje niso niti črhnili o uvedbi verouka ali verskih vsebin v šolo« (Delo, 3. X.).

Ugotovitev: problematika javnega šolstva je že dlje časa medijsko navzoča, Bajukova vlada jo je z nekaterimi potezami šolskega ministrstva še bolj izpostavila, kar je odmevalo tudi v predvolilnih soočenjih – z rahlo, a opazno izjemo vprašanja verskih vsebin v šoli. Ravno tu, kjer je RKC z državo v največjem sporu, opazamo umirjene izjave: volilni kandidati jih sicer niso mogli ignorirati, jih pa nikakor niso potencirali. Popolnoma vseeno je, ali so tako ravnali zaradi oportunistične strategije do političnih nasprotnikov, zaradi nepoznavanja strokovno zahtevne problematike, zaradi javnega mnenja, ki je tej temi izrazito nenaklonjeno, ali pa zaradi ocene, da je pomembnejše vse drugo. Dejstvo je, da so vsi povedali, kar so hoteli, in to brez zaostrovanja in žalitev političnih tekmecev, vere ali RKC. Predstavljajmo si npr. nepoučenega tujca (v smislu, kot ga je predpostavil Schutz 1976), ki bi obiskal predvolilno Slovenijo z namenom, da *zgotj* iz stališč do vere in šole izdela kartografijo političnega prostora. Pri tem bi gotovo imel probleme. Razliko med politično levico in desnico bi se mu še nekako posrečilo razbrati. Precej težje bi ugotovil, katera stranka je najbližje uradnim cerkvenim stališčem, saj bi moral brati »med vrsticami«, kar je v tem primeru zelo nezanesljivo. Kulturni boj bi mu bil zelo nejasen, ostrine uradnih cerkvenih očitkov pa zagotovo ne bi razumel.

MEDIJI

Naj znova spomnim, da predmet analize ni (ne)pristranskost medijev, ampak evidentiranje vsebin, ki so za verske akterje odločilnega pomena in veljajo v javnosti za sporne. Taka vsebina je v tem razdelku množični mediji, t. j., opredeljevanje do njih in (ne)zadovoljstvo z njimi. Tu je opazen naslednji paradoks: predvolilni boj predpostavlja dvojje, dejavnost medijev in njihovo pluralnost – oboje skupaj pa je pogoj predvolilnega boja. Če bi namreč imeli samo eno ali drugo, predvolilni boj sploh ne bi bil mogoč. Šele, ko imamo oboje (dejavne in pluralne medije), lahko pride do tega, da se ravno skozi medijski pluralizem vzdržujejo

očitki enih medijev na račun drugih v predvolilnem boju. Ta paradoks medijskega pluralizma je vselej verjeten, čeprav ni nujen. Kakšen je torej odnos do medijev?

Pogosto so opozarjali na odsotnost pluralizma in medijsko pristranskost, te kritike pa so izrekli cerkveni mediji Družina in Radio Ognjišče, stranke z desnega političnega pola (ki so v vladi in prisegajo na krščanske vrednote) in tednik Mag. Zlasti slednji je izrazilo kritičen samo do nevladnih strank in seveda do SKD+SLS, ko se je ta distancirala od vladne koalicije. Izstopajo naslednje, večkrat ponovljene ocene: da so mediji pod vplivom državnega predsednika (nekdanjega komunista) in da gre pri nas za najhujšo cenzuro (Družina, 17. IX.); da med novinarji prevladuje avto-cenzura, da gre za nenehne napade medijev na RKC in za mlačen odnos države do RKC (kar je stališče novoustanovljene vladne stranke NSi, katere predsednik je hkrati predsednik vlade in dejaven v predvolilnem boju; Radio 1, 18. IX.); da se zaradi medijske blokade premalo govori o vladnih uspehih Bajukove vlade; da nobena javnomnenjska raziskava ni merodajna, saj gre za »monopolno javno mnenje«; da se ravno v tem predvolilnem času dogajajo na Slovenskem najhujše oblike cenzure; da »katoliška cerkev kljub večinskemu položaju nima potrebne politične teže«; da na nacionalni TV skušajo novinarji s svojimi vprašanji razbiti pomladne stranke (Radio Ognjišče, 28-29. IX.). Apostolski nuncij v Sloveniji izjavi, da nacionalna TV zanemarja verske teme in da eden od slovenskih tednikov vztrajno išče škandalozne dogodke v RKC (Dnevnik, 13. X.), kar se nanaša na tednik Mladina, ki je med drugim objavil tudi seksualno-provokativno risbo nadškofa (kot eno v redni seriji tovrstnih risb, kjer so se enako razgaljeni pojavljali najuglednejši politiki z leve in desne in druge medijsko izpostavljene osebnosti. Pri tem tudi ne gre pozabiti, da ta revija, ki je v očeh cerkvenih predstavnikov izrazilo levičarsko usmerjena, kritizira prav v vsaki številki tudi vsaj enega predstavnika bodisi levih strank bodisi LDS ali pa predsednika Kučana, hkrati pa je v prav vsaki številki mogoče najti stališča v korist desnice, in vse to velja tudi

v predvolilnem času, gl. Mladina, 18. IX.). Predsednik vlade in stranke NSi na nacionalnem radiu zatrjuje, da »v Sloveniji tik pred volitvami vlada popolna medijska blokada« (Radio 1, 29. X.), in hkrati poudarja, da javnomnenjskim anketam ne verjame, ko merijo uspešnost njegove stranke – in to stališče pojasni takole: anketam ne verjame takrat, ko prikazujejo negativen volilni rezultat, in ne verjame jim tudi, ko njegovi stranki napovedujejo pozitiven rezultat, saj verjame »v eno samo stvar, ko hodim po našem podežlju in vidim ljudi...« (TV 3, 9. X.). Enako kritizira medijsko enostranskost tudi sam vladni urad za informiranje. Ocenjuje, da so naši mediji podobni srbskim, da izvajajo »hujskaško propagando« in blatijo »Janšo, Bajuka, Rodeta in Podobnika« (*ibid.*, 6. X., POP TV 6. X.); da je od vseh »najbolj nervozna prav nacionalna televizija« (Večer 12. X.) itn.

Pri tovrstnih kritikah zasledimo tudi izrazito protislovne ocene, in to ravno pri istih akterjih, ki medije najbolj kritizirajo. Ko Janša nastopa na TV 1, izjavi, da »je bila letošnja kampanja najbolj korektna doslej« in da je »najbolj korekten elektronski medij v volilni kampanji prav TV Slovenija« (TV 1, 13. X.). Hkrati pa cerkvena Družina razglasi nacionalno TV za najbolj nekorektno, ker predvolilna soočenja potekajo »v odsotnosti vsakršne politične vsebine«, prav zato pa so gledalci »prisiljeni« biti priča »neusmiljenega in neciviliziranega mesarskega klanja« (1. X.); predstavnik SLS+SKD ocenjuje, da so v medijih proti njim prihajali »nizki udarci predvsem s strani SDS«, kar si paradokсно razlaga s tem, da »je to morda bolj navijanje za LDS« (POP TV, 13. X.). V isti oddaji predstavnik vladne NSi izjavi, da so bili mediji »izrazito proti desni opciji«, na TV 3 pa predstavnik iste stranke zatrjuje, da je letošnja volilna kampanja »manj agresivna od prejšnjih«, in z njim se odločno strinja tudi predstavnik SLS+SKD, ki je v koalicijskem sporu z NSi in SDS (TV 3, 6. X.).

Posebni medijski dogodki:

a) Vladna predstavница za tisk Paulinova objavi na internetu članek z naslovom »Slovenska zunanjepolitična sramota«, v katerem kritizira državno politiko in predsednika države. Kabinet predsednika države

protestira in zahteva popravek, nato pa tiskovni predstavnik zunanjega ministrstva Killer javno zatrdi, da je opozoril avtorico, naj popravi napake, zgodi pa se prav nič (morebitni razplet te afere ostane medijsko popolnoma ignoriran); oba omenjena državna predstavnika, Paulinova in Killer, sta kandidata SDS na volitvah (*ibid.*).

b) Ko časopis Delo nameni celo stran obširni samopredstavitvi predsednikov političnih strank, se le predsednik SDS ne odzove na anketo, ker javno bojkotira ta dnevnik. Zato pod imenom njegove stranke, vabljenec k anketi, pustijo v Delu prazen stolpec. Ta prazen stolpec, namenjen samopredstavitvi SDS, v Magu komentirajo kot zaroto časopisa Delo proti omenjeni stranki, za avtorja te zarote pa razglasijo kar predsednika države. Ob tem naj bi bil državni predsednik kriv tudi za to, da je Delo objavilo sliko predsednika SLS+SKD skupaj s papežem, ko je bil na obisku v Vatikanu (v času predvolilnega boja), hkrati pa je tudi kriv, da v Delu ni bilo slike predsednika NSi, ki je bil tudi pri papežu v istem času, čeprav »na štiri oči« (Mag, 41/2000).

c) Najostreje očitke o politizaciji RKC pa zasledimo ravno v desno usmerjeni reviji Mag, ki izrecno trdi, da so nomenklature sile vzrok politizacije »slovenske cerkve, ki je nenavadno vpletena v politične posle nomenklature in ki je njena zavestna žrtev«, česar ostali mediji ne vidijo, ker so vsi »zmanipulirani, tako kot srbski«. To naj bi po zagotovilih Maga dokazovala tudi predvolilna soočenja na TV 3, na katera je ta TV »povabila samo ZLSD in LDS«. Ravno ti stranki, zatrjuje Mag, imata »v svojem programu izbris cerkve iz javnega življenja. To ne more biti in tudi ni naključje« (vse *ibid.*). V tem smislu iznajdejo Magovi analitiki tudi novo skovanko o simbiozi dveh politik in govorijo o politiki »slovenskega obcerkvenega in nomenklaturenega lobija (ki se prekrivata)« (Mag, 29/2000). Ker se na Slovenskem prvič pojavi ta teza, ker so jo v reviji Mag variirali v več člankih in ker se novinarji Maga ne enačijo s t. i. rumenim tiskom, ampak z raziskovalnim novinarstvom, bo morda koristno soočiti navedene očitke iz Maga z naslednjima dejstvom:

- Analiza stališč ZLSD in LDS pokaže, da

omenjeni stranki nimata nikjer v volilnih programih izbrisa RKC iz javnega življenja, in česa podobnega ni mogoče razbrati v nobeni medijski izjavi predstavnikov teh strank.

- V predvolilnih soočenjih na TV 3 so nastopale različne stranke in ne samo ZLSD in LDS. Vsako soočenje na omenjeni TV je bilo namenjeno predstavitvi naslednjih dvojic (oddaje navajam po zaporedju): LDS/SDS, ZLSD/NSi, SDS/SLS+SKD, LDS/NSi, SLS+SKD/ZLSD, LDS/ZLSD, SDS/NSi, SLS+SKD/LDS, SDS/ZLSD, NSi/SLS+SKD. Tem oddajam sledijo samostojni daljši intervjuji z predstavniki strank oz. političnih opcij Bajukom, Zagožnom, Arharjem in Janšo. Sklep: na TV 3 so v samostojnih oddajah predstavljene vse večje parlamentarne stranke, v intervjujih pa nastopajo samo predstavniki desne politične usmeritve, ki se v predvolilni kampanji sklicujejo na krščanske vrednote. Edina stranka, ki dejansko ni bila pripuščenca k rezerviranemu soočenju na TV 3, kamor je bila sicer vabljenca, je stranka ZLSD (v oddaji SDS/ZLSD), ker je poslala na oddajo krščanske socialiste, ki so koalicijski partner ZLSD, uredništvo TV 3 pa jih ni hotelo sprejeti in je zato v omenjenem »soočenju« nastopala samo SDS.

d) Edini medij na Slovenskem, ki je kršil načelo svobodnega dostopa političnih strank do medijev, je cerkveni Radio Ognjišče. V svoje predvolilne oddaje, namenjene soočenju političnih strank, je pripustil samo »stranke, ki so blizu krščanskim vrednotam«, vse ostale pa je izključil iz svojih oddaj, kar je bilo tudi izrecno povedano (Radio Ognjišče, 17. IX.). Zato so se na tem radiju dejansko pojavljale samo »pomladne« stranke NSi, SDS in SLS+SKD, in zato je na tem mediju volilni boj potekal »v živo« samo med prvima dvema strankama na eni in SLS+SKD na drugi strani. Pri tem ne gre pozabiti, da je ravno ta radio, kot rečeno, obdolžil nacionalno TV, da poskuša v svojih soočenjih razbiti pomladni blok. Vse ostale stranke so bile na Radiju Ognjišče deležne samo negativnih komentarjev (brez izjeme), samo pozitivnih komentarjev pa sta bili deležni le NSi in SDS (brez izjeme). O domnevni pristranskosti časopisa Delo, ki je za desnico izrazit nomenklatureni medij,

se lahko zamislimo tudi ob Delovem članku, ki obširno informira bralce o zastopanosti političnih strank v elektronskih medijih po vsej Sloveniji. V tej Delovi analizi je predstavljenih kar 33 radijskih in TV postaj, pri tem pa niti z besedico ni omenjena praksa Radija Ognjišče (Delo, 2. X.). V obširnem razgovoru, ki ga Delo organizira s strankarskimi prvaki, kjer jih sprašujejo o vsem mogočem, ni niti enega novinarskega vprašanja, ki bi kakor koli merilo na odnose političnih strank z RKC (Delo, 7. X.). Je torej Delo pristransko do leve ali desnice?

Ob navedenih kritikah medijev velja opozoriti tudi na naslednjih pet dejstev:

a) Povezava med predstavniki vere in politike. Očitke o politični pristranskosti medijskega prostora izrekajo samo predstavniki RKC in vladnih strank v koaliciji »Slovenija«, ki zastopajo krščansko opcijo, ter tisti del tiska, ki jim je naklonjen. Koalicija je nastala pred volitvami, pri njenem nastanku pa so bili zelo dejavni katoliški duhovniki in katoliški intelektualci (kar so tudi javno priznali). Takrat je prišlo tudi do medijsko odmevnega sestanka strankarskih prvakov Janše, Bajuka in Zagožna z nadškofom Rodetom – vsebine tega sestanka pa udeleženci niso nikoli in nikjer javno pojasnili.

b) Politična pristranskost medijev. V analiziranih medijih, ki so naklonjeni desni politični opciji (Družina, Radio Ognjišče, Mag), ni bilo niti enega kritičnega zapisa o početju ali obljubah NSi in SDS, medtem ko pri ostalih analiziranih medijih ni bilo niti enega, ki bi se omejil zgolj na kritike NSi in SDS ter ob tem povsem ignoriral kritiko drugih strank.

c) Državna reakcija na očitke o pristranskih medijih. Vlada naroči v predvolilnem času raziskavo o medijih, najradikalnejše očitke o cenzuri in medijski blokadi izrekajo cerkveni in vladni predstavniki, ki govorijo o »nomenklaturnih« medijih. Dobro plačano naročilo raziskave je brez razpisa dodeljeno raziskovalni skupini, v kateri ni niti enega člana, ki bi kdaj v svoji znanstveni ali publicistični dejavnosti napisal kaj kritičnega o politiki SDS, NSi ali RKC; kritični so le do strank na levi (o prvih strokovnih odzivih na to raziskavo gl.

Delo, 11. XI., 18. XI., 25. XI., 2. XII. 2000).

d) Pluralnost z vidika cenzure in medijske (ne)svobode. O tej temi je na srečanju ministrskega sveta OVSE na Dunaju predstavil svojo študijo Mednarodni inštitut za medije (*International Press Institute*, IPI). Študija je zajela medijske razmere v državah, članicah OVSE. Izmed 55 članic je bilo samo dvanajst držav takih, v katerih niso zasledili hujših kršitev svobode tiska – med njimi je navedena tudi Slovenija (študija je obravnavala obdobje 1999-2000; Delo, 28. XI.).

e) Medijska pluralnost z vidika javnega izražanja verskih vsebin. Ali ima RKC v Sloveniji možnost, da v javnih medijih izraža svoja stališča? V državi, ki šteje manj kot dva milijona prebivalcev, redno izhajajo naslednja katoliška sredstva obveščanja (navajam samo tisti del seznama katoliških medijev, ki ga RKC predstavlja na svoji strani na internetu): tednik Družina, mesečnik Ognjišče, mesečnik za šolsko mladino Mavrica, mesečnik o misijonih Misijonska obzorja, mesečnik za bolne in njihove prijatelje Prijatelj, mesečnik za duhovnost Božje oko, mesečnik za Slovence po svetu Naša luč, mesečnik za izobražence Tretji dan, mesečnik za cerkveno glasbo Cerkevni glasbenik, mesečnik za mlade Sončna pesem, cerkveni list krške škofije Nedelja, uradno glasilo slovenskih škofij Sporočila slovenskih škofij (obstaja še več drugih cerkvenih časnikov). Večje založbe verskega tiska so Mohorjeva družba, Družina, Ognjišče, Salve, elektronski medij je Radio Ognjišče, redne verske oddaje pa so tudi na nacionalni TV in na zasebni TV 3.

Ugotovitev: v predvolilnem času so do medijev izrazito kritične le RKC in vladne stranke, ki jih je RKC pomagala združiti v koalicijo in ki se vse sklicujejo na krščanske vrednote. Izrecna (deklarativna) prepoved medijskega nastopanja v predvolilnih oddajah je vpeljana samo na cerkvenem radiju, ki je rezerviran zgolj za stranke, »ki so blizu krščanskim vrednotam«. V vseh ostalih medijih je bil dostop vsem strankam zagotovljen pod enakimi pogoji. Največjo medijsko afero, ki je ostala nepojasnjena, so sprožili vladni predstavniki oz. volilni kandidati strank SDS in NSi, ki so najbližje cerkvenim stališčem.

O tej temi je v tisku vrsta različnih opozoril. Nekaj smo jih izbrali. Cerkveni tisk opozarja predsednika države, da ne sme puščati suma o svoji strankarski opredeljenosti (Družina, 17. IX.). Necerkveni tisk opozarja na udeleževanje duhovnikov, ki sicer ne kandidirajo na volitvah, so pa izrazito politično aktivni v Državljanem forumu; opozorjeno je, da je koalicija Slovenija »v resnici filiala nadškofijskega ordinariata« (Dnevnik, 23. IX.; Delo, 23. IX.). Predsednik države naj bi dirigiral nosilce kapitala v sami RKC in tovrstna nomenklatura naj bi kreirala politiko (Mag, 38/2000). Vodilni teolog obsodi ZLSD, da zganja klerikalizem, ker je na svojem predvolilnem plakatu uporabila črno barvo (!). To izjavo na Radiu 1 (24. IX.) komentirajo, da si je verjetno prav ta teolog sposodil od ZLSD geslo, naj volivci »volijo modro«, ker je na plakatu te stranke tudi modra barva, hkrati pa se sprašujejo, »zakaj se za nagovarjanje volivcev, naj gredo na volitve, čutijo poklicani tisti, ki sicer ne kandidirajo« (t. j., duhovščina). Drug vodilni teolog v predvolilni strankarski oddaji zatrjuje, da je del desnice (misli na SLS+SKD) podprl bivše komuniste, nalašč razbil desno koalicijo in povzročil nezanimanje ljudi za volitve, zato pa je nastala stranka NSi, da znova mobilizira razočarane. Ta teolog označi celotno sodstvo s sindikati vred za »transmisijo« komunističnih sil, v zavrnitvi večinskega volilnega sistema in odločitvi parlamenta za proporcionalni sistem pa vidi prevaro, katere cilj je razbiti vladajočo desno koalicijo; ob tem označi najbolj množično stranko v Sloveniji (LDS) za stranko kapitala, ki je povezana z bivšim komunističnim režimom, itn. (Radio Ognjišče, 20. IX.). V cerkvenem časopisu se znan katoliški intelektualc razpiše o posebnem virusu »antislovenin«, katerega bistvo je »odpor do slovenstva«, in zagotovi, da so proti tej okužbi najbolj odporni kristjani, medtem ko je »ta virus najbolj na delu v psihah ljudi brez vere«. Številka, kjer izumijo ta virus, ima na naslovnici fotografijo Antona Mahničja, teologa, ki je najzaslužnejši za kulturni boj na Slovenskem, zraven pa njegov citat:

»Resnica je ena in nedeljiva kakor Bog« (Družina, 17. IX.). Mogoče je domnevati, da je imel virus »antislovenin« v mislih tudi predstavnik volilnega štaba NSi, ko se je izrecno obračal na volivce s sklicevanjem na »instinktivni« občutek za ločitev dobrega od slabega in na »prirojen občutek za pravico«, zaradi katerega bo po njegovem stranka NSi na volitvah uspešna, saj je »v Slovenicah prirojen občutek za poštenost in prirojen občutek za to, da beseda velja« — skratka, naklonjenost stranki NSi naj bi bila posledica instinkta in prirojenega čuta med Slovenci (Radio Ognjišče, 27. IX.). Istega dne na enem od soočenj udeleženci komentirajo tipično mahničevsko trditev, da »kdor ni rimokatoličan, ni Slovenec«, sam minister za kulturo pa škandaloznost te trditve minimalizira, saj se mu zdi dosti hujša reklama v zvezi s smučarskimi skoki, ki so jo pred tem vrteli v medijih in ki (s precej ironije) trdi, da »kdor ne skače, ni Slovenec« (TV 1, 27. IX.). Mediji ugotavljajo tudi nekatera nezakonita politična dejanja, npr. tega, da župan, sicer kandidat na volitvah (SDS), v svoji občini priredi v predvolilnem času otvoritev katoliškega verskega objekta, ki je zgrajen na črno in za katerega mu je država izstavila odločbo o rušenju, ki jo pa kot najvišji občinski predstavnik demonstrativno zavrača (Delo, 3. X.), pa tega, da slovensko veleposlaništvo v Švici naslovnikom v uradnem vabilu za volitve priloži katoliški Župnijski list (Mladina, 18. IX.). Mladina (17. X.) objavi volilni letak, ki so ga delili pri nedeljski maši v cerkvi, na njem pa je molitev za domovino in navodilo, da je treba voliti Bajuka in stranko NSi. Cerkveni radio teden pred volitvami poziva vse Slovence, naj postanejo enotni, namesto da so strankarsko razdeljeni, naj gredo na ulice ter po srbskem zgledu zrušijo parlament:

Napaka Slovencev je v primerjavi s Srbi v njihovi mlačnosti. Srbi so pripravljeni za svojo boljšo prihodnost podirati parlamentarne stavbe, preživeti na ulicah tedne in tedne. V Sloveniji pa take vztrajnosti pri svojih ciljih ni zaznati [...] Ostajamo pri tradiciji, ki je na žalost še vedno rdeče barve, nočemo poskusiti z novim vetrom [...] A dragi Slovenci in Slovenke, kako veste, da ni

vredno poskusiti? Zakaj se ne bi združili v en narod, zakaj si ne bi vsaj enkrat za vzgled vzeli Beograda in se vsi skupaj odločili za novo prihodnost [...] Upam, da vam bo kateri od teh stavkov odzvanjal tudi prihodnjo nedeljo, ko se boste odločali za ali proti.« (Radio Ognjišče, 8. X.)

Tradicija slovenskih škofov je, da čutijo ob vsakih volitvah dolžnost nagovoriti slovensko javnost, kako naj voli. V tokratni predvolilni izjavi se izognejo skušnjavi, da bi naravnost povedali, katero politično stranko ali opcijo se naj bi volilo. Osrednji apel izjave, objavljene in komentirane tako v levih kot desnih medijih (Dnevnik, 25. IX., Radio Ognjišče, 24. IX.), pa je pouk o tem, da volitve niso samo pravica, ampak *hkrati* tudi dolžnost, in zato naj zlasti verniki »izpolnijo svojo dolžnost in se udeležijo volitev«, saj nič »ne more opravičiti izostanka od volitev.« Na tako razlago volilne pravice ni bilo niti ene same kritične reakcije v medijih, ki bi opozarjala, da pravica ne more biti hkrati dolžnost, saj bi v tem primeru ne bila več pravica (dejstvo: volitve, ki so izraz državljanske ali verske dolžnosti, niso svobodne; na svobodnih volitvah mora biti zagotovljena pravica, da volivci oddajo svoj glas – ali pa ga ne oddajo – brez kakršnih koli pritiskov!). Ozadje: pri deklariranem *izenačenju* pravice z dolžnostjo so se slovenski škofje v svoji izjavi oprli na citat iz cerkvenega dokumenta *Gaudium et spes* (1965: 75). Ob tem pa so popolnoma ignorirali drugi cerkveni dokument iz istega časa, kjer je razumevanje pravic ustreznejše, saj izrecno opozarja, da je povezava pravic z dolžnostmi le v naslednjem smislu: kar je pravica za posameznika, je pri »*drugih osebah*« dolžnost, da to pravico priznajo in spoštujejo« (*Pacem in terris*, 1963: 29; podčrtujemo mi). Seveda ob tem ne smemo pozabiti, da vatikanska določila niso pristojna za državne volitve, pa naj bodo ustrezno ali neustrezno formulirana. Pristojna je Ustava RS in mednarodni dokumenti o človekovih pravicah, kjer uživanje temeljnih državljskih pravic ni nikjer pogojevano z dolžnostmi, pač pa je izrecno prepovedana kakršna koli prisila (prim. Ustava RS 1992: 41. člen; Splošna deklaracija o člo-

vekovih pravicah 1948: 19. člen; Deklaracija o pravicah človeka in državljanov 1789: 10. člen; Protokol Evropske konvencije o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin 1950: 3. člen; da je pravica hkrati dolžnost, je bilo določeno samo v socialistični ustavi bivše Jugoslavije, Ustava SFRJ 1974: 173. člen). Omenjeno škofovsko izjavo so – presenetljivo – javno pohvalile vse politične stranke z izjemo SNS, ki ostaja odklonilna zaradi povsem načelnih razlogov, medtem ko se je med vsemi pozitivnimi odmevi izrazito pohvalno izrekla ravno LDS, in to zaradi treh razlogov: ker je škofovsko pismo »neprimerno bolj nevtralnokot vsa dosedanja«, ker vsebuje »apel k čim višji udeležbi na volitvah«, kar bi po mnenju LDS »morale storiti enako« tudi druge civilne institucije, in ker je škofovsko pismo »velik civilnodružbeni napredek« (Delo, 27. IX.; Večer, 28. IX.; Mag, 40/2000). Komentarji, ki jih v nadaljevanju izrekajo sami cerkveni predstavniki, gredo v isto smer, s tem da še zaostrujejo zgrešeno sintagmo o volilni pravici, ki da je hkrati dolžnost in ne samo pravica: izrecno poudarjajo »dolžnosti državljanov«, da gredo na volitve, in izrecno poudarjajo, kako je osrednja poanta v škofovskem pozivu ravno ta, da je treba razumeti »volitve kot temeljno pravico in najelementarnejšo državljansko dolžnost« (Večer, 28. IX.). Po volitvah se ista logika še bolj radikalizira: zdaj cerkveni predstavniki ne govorijo več samo o tem, da je volilna pravica hkrati dolžnost, ampak da je ravno dolžnost tista, ki je pogoj pravice (»v ozadju ni pravica, temveč dolžnost [...] zaporedje je obratno: ne ker imajo pravico, imajo dolžnost, ampak ker imajo dolžnost, imajo tudi pravice«; Radio 1, 20. XI.).

In kako je z domnevno strankarsko nepristranskostjo škofovske izjave? To lahko sklepamo iz komentarjev v cerkvenih medijih, ki so eksplicirali prav tisto, kar je v izjavi implicitno: prisiljevanje krščansko opredeljenih volivcev, da se v čim večjem številu udeležijo volitev, in sicer zaradi bojazni, da bo abstinenca na volitvah največja med privrženci desnih strank, ker bodo na dan volitev ostali doma zaradi razočaranja nad konflikti znotraj koalicije »Slovenija«, ki so se potencirali ravno v predvolilnem

času. Cerkvena kalkulacija: volilno katastrofo katoliško usmerjene desnice lahko prepreči samo avtoritativen poziv kristjanom, da morajo na volitve. Zato ob komentiranju škofovskega pisma cerkveni Radio Ognjišče napove: »obstaja izračun, ki pravi, da bi ob 80-odstotni volilni udeležbi zmago zagotovo dobila desna stran«, t. j., stranke slovenske pomladi (21. IX.). Hkrati ta medij objavi najbolj ideološko pristransko in metodološko sporno anketo, ki je bila objavljena v vsem predvolilnem času. Po tej anketi naj bi kar 50% glasov dobila stranka NSi, druga naj bi bila SDS z manj kot 20% glasov, tretja bo SDS+SKD s 15% glasov, vse ostale stranke pa naj bi dobile manj ali nič. Te ankete ni komentiral nihče – ne z desnice ne z leve ne nepristranski strokovnjaki –, kljub dejstvu, da so bili mediji, kot smo videli, v predvolilnem času zelo izpostavljen predmet kritik.

Dodatek:

- Volilne abstinence se je bala tudi stranka LDS, čeprav je vseskozi ugotavljala najvišje rezultate v predvolilnih projekcijah in tudi dejansko zmagala na volitvah z močno prednostjo pred vsemi ostalimi. Verjetno je hvalila nedemokratsko škofovsko izjavo zaradi ocene, da bi bila ob večji volilni abstinenci tudi njena prednost manjša.

- Rezultat: dejanska volilna udeležba je bila razmeroma visoka (70,37%), med abstinenti volitev pa niso izstopali simpatizerji koalicije Slovenija.

- Z vidika načela o svobodnih volitvah je bila storjena najresnejša napaka prav na samih glasovnicah: navodilo na glasovalnih lističih se je začelo z opozorilom, da lahko obkrožimo samo »enega kandidata«, čeprav so bile dejansko na seznamu tudi številne *kandidatke*, med drugimi tudi predstavnice NSi, SDS in SKD+SLS. To zavajajoče navodilo je zakrivila Republiška volilna komisija. Za našo analizo pa je opozorilo o tej napaki pomembno zato, ker tega ni zabeležil noben medij, nobena politična stranka, nobeden od pooblaščenih organov za spremljanje volitev, tudi ne Varuh človekovih pravic ne Urad RS za žensko politiko. Tudi slovenski škofje niso na to kršitev reagirali z nobeno izjavo.

Ugotovitev: v predvolilni politični kampanji je bilo precej prepletanja med vero in politikom. Kritike tega dejstva so na RKC naslavljali različni mediji, tako tisti, ki so označeni za leve, kot oni z desne. Razlika med njimi je bila le v interpretaciji razlogov oz. okoliščin za ta pojav in v ostrini kritik, kjer je izstopal Mag. Politizacija vere oz. klerikalizacija politike je najbolj izstopala na cerkvenem Radiu Ognjišče. Ta medij je v vsem predvolilnem času vzdrževal najočitnejšo povezavo med sklicevanjem na krščanske vrednote in politično agitacijo (afirmiranjem konkretne politične stranke in kritiziranjem ostalih strank). Po istem kriteriju se na drugo mesto uvršča tednik Družina. Noben cerkveni predstavnik se ni v nobeni izjavi niti enkrat kakor koli distanciral od kakšne izjave, objavljene na Radiu Ognjišče, v Družini ali Magu.

UGOTOVITVE

V demokratičnih sekularnih družbah – kjer velja ločenost državnih in verskih institucij za civilizacijsko normo ali pa je celo ustavno določena – *ni* prepovedano cerkveno angažiranje v političnem prostoru, tudi ne vplivanje na politične stranke. Dejstvo, da lahko na volitvah tekmujejo le politične stranke, nikakor ne pomeni, da imajo politične stranke monopol pri oblikovanju politične volje; pri tem so lahko udeležena tudi različna interesna združenja, če se tako odločijo, in ena izmed njih je tudi RKC. Pri tem je sporno le različno presojanje dejstva, da vse, kar je dovoljeno, ni nujno tudi koristno. V zvezi s politikom to pomeni, da je izražanje političnih stališč dovoljeno tudi RKC, ni pa rečeno, da je zanjo koristno. Omenjeno opozorilo bi morali izrecno upoštevati zlasti cerkveni predstavniki. Navsezadnje gre za evangelijsko načelo, ki je večkrat omenjeno že v Svetem pismu (»Vse je dovoljeno, vendar ni vse koristno! Vse je dovoljeno, vendar ni vse ustvarjalno!« 1 Kor 10, 23; prim. 1 Kor 6, 12). Enako velja tudi za materialne interese. Primer: vemo, da je RKC pri nas največja denacionalizacijska upravičenka, zakonodaja ji daje pravico do popolnega vračila vsega premoženja v

naravi, vključno z vračilom lastnine iz fevdalnih časov. Čeprav je v tem slovenska zakonodaja svetovno unikatna in čeprav je zakonodajo treba spoštovati, je tudi tu nujen premislek, ali je za RKC, vero in celotno družbo res koristno vse, kar je dovoljeno. Da je ravno RKC zavezana k takemu premisleku, je opozorjeno celo v samih cerkvenih dokumentih, izrecno npr. v koncilski pastoralni konstituciji *Gaudium et spes* (76, 5). Ker tega določila slovenski škofje nalašč ne omenjajo, ga citiram na tem mestu:

[...] uživanju nekaterih pravic, čeprav zakonito pridobljenih, se bo [RKC] celo odrekla, kjer se bo videlo, da je zaradi njihove uporabe postala dvomna iskrenost njenega pričevanja ali da nove okoliščine zahtevajo drugačno ureditev.

To ni nič drugega kot variacija omenjenega svetopisemskega opozorila, da ni vse koristno, kar je dovoljeno. Ker so zlasti materialne dobrine največja skušnjava za to, da bi RKC to načelo ignorirala, ni naključje, da celo v evangelijih najdemo številna opozorila, ki gredo v isto smer, npr.: »če kdo vzame kaj tvojega, ne zahtevaj nazaj« (Lk 6, 30; prim. tudi 1 Tim 6, 6-10; Heb 13, 5). Pri nas pa v denacionalizaciji cerkveni veljaki terjajo vse, kar jim pripada, in državo celo tožijo za obresti. Zanje je vse, kar je dovoljeno, tudi avtomatično koristno. Prav to logiko je RKC zaradi materialnih interesov raztegnila tudi na politično področje. Tako nastaja klerikalizem.

V pluralnih družbah so strategije akterjev odvisne zlasti od njih samih (dokler se izvajajo znotraj legalnih okvirov). Ker se akterji razlikujejo v svojih interesih, se seveda razlikujejo tudi v strategijah in presoji njihove (ne)koristnosti. Opravljena analiza kaže, da je v politično občutljivem času (volitev) RKC zagovarjala naslednja stališča: da je v njenem interesu, če v predvolilnem boju zahteva podelitev vojaških činov in plač duhovnikom; da je v njenem interesu zaostrovanje spora z necerkvenimi mediji (ker so »nomenklturni«); da ne bo vzdrževala izrecne in nedvoumne nevtralnosti do političnih strank, ampak bo ravnala nasprotno; da ji koristi, če deklarativno

poudarja, kako med vero in politiko *ni* mogoče razlikovati, ker se oba javna prostora pomembno prekrivata, itn. Le pri vprašanju vere v javnem šolstvu se RKC v predvolilnem času ni medijsko eksponirala, kar je v nasprotju s pričakovanji, če upoštevamo njene reakcije v zadnjem desetletju – vsekakor pa še vedno velja, da svojih stališč ni spremenila.

Iz teh dejstev lahko sklepamo, da so bile v predvolilnem obdobju navzoče klerikalistične skušnjave z elementi kulturnega boja. K takemu delovanju je RKC precej nagnjena, ni pa edini krivec.

SKLEP

Obseg analize ne dovoljuje izpeljave bolj določnih sklepov o kulturnem boju. Posplošitve so lahko pristranske. Zato naj v zvezi z uvodno tezo opozorim na tri poudarke:

1. V zvezi z RKC na Slovenskem ni jedro spora vprašanje, kaj je dovoljeno in kaj ne. Svoboda mišljenja, govora in delovanja velja za vse, tudi za RKC, ko se politično opredeljuje. Jedro spora je vprašanje: kaj je (za koga) koristno in kaj ni koristno. Ravno to vprašanje pa RKC vztrajno ignorira. Kritiki na njen račun, ki opozarjajo, da cerkveno ravnanje ni koristno, ali pa je celo škodljivo, RKC vselej ugovarja s sklicevanjem na svoje pravice (čeprav niso predmet spora). Cerkevni funkcionarji vpeljujejo to perverzno logiko v javni prostor tako pri presoji političnih kot materialnih vprašanj. Gre za perversnost v dobesednem smislu (lat. *pervertere* = sprevreči, preobrniti), kjer se razmislek o koristnosti sprevrne v govor o legalnosti. Ta perversnost je trajna slepa pega cerkvene strategije do okolja.

2. Cerkvenega koketiranja s političnimi akterji in vplivanja nanje ne smemo mešati z bojem za oblast. Temu se je RKC dokončno odrekla že na začetku 20. stoletja (ko je propadla Mahničeva pobuda za neposredne volitve duhovnikov v parlament; gl. Dragoš 1996). Od takrat naprej RKC uporablja strategijo, ki jo lahko opišemo kot »sedenje na dveh stolih« in je bistveno drugačna kot prej. Značilno zanjo je cerkveno vplivanje na neverska področja tako, da jih

nikoli ne zasede (v celoti). Zato lahko RKC vselej zavrača politične kritike, ki letijo na njeno delovanje, s tem da jih kvalificira za napad na vero.

3. Cerkveno vplivanje na politične stranke je treba izrecno ločevati od delovanja političnih strank, ki se navezujejo na RKC. Oboje je zelo podobno, pogosto sočasno, a ni eno in isto. V obeh primerih ravnanj gre za klerikalizacijo politike oz. za politizacijo vere – a za eskalacijo klerikalizma je druga

vrsta delovanja občutno bolj destruktivna od prvega. Prav paktiranje političnih strank s cerkveno stranjo je nevarna inovacija v našem političnem prostoru, medtem ko v politizaciji na cerkveni strani ni zaslediti nobenih bistvenih novosti. Kar RKC počne, je počela že zadnjih sto let. Za kulturni boj je v tem smislu bolj usodno ravnanje političnih strank in državnih oblasti kot pa cerkvenih.

Literatura

- R. S. APPLEBY (1998), Fundamentalism. V: R. WUTHNOW (ed.), *The Encyclopedia of Politics and Religion*. Vol. 1. London: Routledge.
- S. DRAGOŠ (1996), Strategije Katoliške cerkve na Slovenskem. *Družboslovne razprave*, XII, 21: 27-41.
- (1998), *Katolicizem na Slovenskem*. Ljubljana: Krtina.
- (1999), Katoliška cerkev in civilna družba na Slovenskem. V: R. Bohinc, M. Černetič (ur.), *Modra knjiga: Civilna družba v Sloveniji in Evropi*. Ljubljana: Društvo Občanski forum, Služba Vlade RS za evropske zadeve (453-464).
- F. ERJAVEC (1923), *Slovenci*. Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna.
- J. JUHANT, R. VALENCIĆ (ur.) (1994), *Družbeni nauk Cerkve*. Celje: Mohorjeva družba.
- J. O'BRIEN, M. PALMER (1999), *Atlas verstev sodobnega sveta*. Ljubljana: Družina.
- D. RUPEL (1987), *Besede božje in božanske*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- A. SCHUTZ (1976), The Stranger: An Essay in Social Psychology. V: A. BRODERSEN (ur.), *Collected Papers II: Studies in Social Theory*. Netherlands: The Hague (91-105).
- M. SMRKE (1996), *Religija in politika*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- J. ŠINKOVEC (1996), *Pravna, demokratična in socialna država*. Ljubljana: Enotnost.
- I. ŠTUHEC (ur.) (1999), *Izberi življenje*. Ljubljana: Družina (delovno gradivo za 1. zasedanje).
- (ur.) (2000), *Izberi življenje: Predlog sklepnega besedila sinode*. Ljubljana: Družina.
- N. TOŠ et al. (1999), *Podobe o cerkvi in religiji (na Slovenskem v 90-ih)*. Ljubljana: FDV-IDV.
- J. A. VAN DER VEN (1996), *Ecclesiology in Context*. Michigan & Cambridge: William B. Eerdmans Publishing Co.
- R. J. WOLFF, J. K. HOENSCH (ur.) (1987), *Catholics, the State and the European Radical Right 1919-1945*. New York: Columbia University Press.

Tanja Lamovec

UPORABNIŠKA INICIATIVA IN DRŽAVA

UVOD

Profesionalno zagovorništvo, ki ga je (pod vodstvom avtorice) izvajalo društvo ALTRA, Odbor za inovacije v duševnem zdravju, in ga je financiralo tudi ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve, se danes odvija v Pravno-informacijskem centru, ki ga vodi dolgoletni sodelavec Altre Miha Cigler. Tam se izvaja tako pravno kot psihosocialno zagovorništvo. Slednje vodi dolgoletna sodelavka Suzana Oreški. Profesionalno zagovorništvo se je nekaj let odvijalo tudi pri Ozari in se tako razširilo po vsej Sloveniji. Zdaj se je tudi mariborska skupina pridružila PIC, tako da je lahko zagovorništvo zares neodvisno. Financiranje je projektno. Profesionalno zagovorništvo se predava na VŠSD, tako v okviru rednih predavanj kot dopolnilnega izobraževanja, pri čemer občasno sodeluje tudi avtorica. Miha Cigler vodi tudi izobraževanje za profesionalno zagovorništvo. Povezuje se s sorodno organizacijo v ZDA in se udeležuje kongresov doma in v tujini. Poleg avtorice je izšolal že veliko strokovnjakov za področje zagovorništva, ki je namenjeno uporabnikom in uporabnicam psihiatrije. Zagovorništvo se je po zaslugi Ozare najbolj uveljavilo v mariborski regiji. Šent se pretesno povezuje z bolnišnico, da bi resno promoviral zagovorništvo.

RAZLIKA MED UPORABNIŠKIMI IN NEUPORABNIŠKIMI ORGANIZACIJAMI

Na področju duševnega zdravja v skupnosti, torej nebolnišnične in nepsihiatrične

obravnave, imamo več društev. Prvi se je pojavil Odbor za družbeno zaščito norosti (1987), ki ga je vodil Vito Flaker in se mu je v devetdesetih letih priključila tudi avtorica. Pozneje se je preimenoval in se zdaj imenuje ALTRA. Nekaj časa je delovala kot uporabniško gibanje, saj je imelo več uporabnikov funkcijo nosilcev projekta in je sodlo o politiki in delovanju društva. Danes ALTRA ni več uporabniška organizacija, čeprav je še vedno uporabniško prijazna. Odločajo izključno zaposleni.

Od Altre sta se odcepila ŠENT, ki se je močno oprl na psihiatrijo v Polju, in Ozara, katere predsednik Igor Hrast se je nekaj časa izpopolnjeval v Altri. Ko so začeli uporabniki v Altri izgubljati moč in je avtorica želela ustanoviti pravo uporabniško organizacijo, je iz Altre nastal PARADOKS. A o tem pozneje. Velika nevarnost, ki preti uporabniškim organizacijam, je, da vse vodilne položaje zavzamejo zaposleni, največkrat strokovnjaki psihosocialne usmeritve, in tako uporabniška iniciativa zamre. O tem nas je s svojo knjigo (*On our own*) in s svojimi obiski poučila Judi Chamberlin, ki je v ZDA opravila pionirsko delo pri ustanavljanju in podpiranju uporabniških organizacij s področja duševnega zdravja. Nekatere neuporabniške organizacije so uporabnikom bolj, druge manj prijazne. Nobena pa ne omogoča resničnega opolnomočenja uporabnikov, v tem smislu, da bi sami določali cilje in prioritete. Pri nas se beseda *empowerment* prevaja kot »krepitev moči«, to pa ne vključuje tudi doseganja ciljev. Konkretno lahko rečem, in to potrjuje tudi strokovna literatura (Mosher, Burti 1989), da je prva prioriteta neuporabniških orga-

nizacij socialna varnost zaposlenih. Uporabnikom seveda to ni prva prioriteta.

Če strnemo razlike med uporabniškimi in neuporabniškimi organizacijami s stališča uporabnikov psihiatrije (in to je pomembno, ker se uporabnikom pogosto dogaja, da njihovo mnenje nima enake teže kot mnenje nestigmatizirane osebe), lahko rečemo naslednje. V neuporabniških organizacijah strokovnjaki določajo cilje, prioritete, metode in način dela. Pri tem se včasih posvetujejo z uporabniki, včasih ne. Navadno prisluhnejo željam uporabnikov v mesecih, ki ne ogrožajo njihove socialne varnosti in finančnega položaja, in raje izberejo tiste možnosti in dejavnosti, ki jim osebno bolj ustrezajo.

V uporabniških organizacijah cilje in prioritete določajo uporabniki, ki odločajo tudi o tem, kdo bo tam zaposlen. Glede metod in načinov dela se posvetujejo s strokovnjaki in sprejmejo tisto, kar ustreza njim. Uporabniške organizacije tudi težijo k temu, da k delu pritegnejo čimveč uporabnikov. Ker so ti večinoma upokojeni, navadno ni mogoča redna zaposlitev, pač pa vodenje posameznih delavnic, usposabljanje, študentsko opravljanje prakse itn.

Edina slovenska uporabniška organizacija za uporabnike psihiatrije je Paradoks. Poleg navedenega je pomen Paradoksa tudi v tem, da lahko naveže partnerske odnose z državo. To avtorica počne prav zdaj. Kot izolirana posameznica, upokojena uporabnica psihiatrije takega odnosa ne more navezati. To lahko stori le ob podpori skupine somišljenikov in si skupaj z njimi prizadeva za doseg skupnih ciljev, kar opišemo kot *kolektivno zagovornišvo*.

UPORABNIŠKA ORGANIZACIJA PARADOKS

Slovensko društvo za vzajemno pomoč v duševni tiski Paradoks je bilo ustanovljeno leta 1997 in ga je v začetku vodila avtorica. Danes ga vodi sociolog Vinko Zalar, ki je dosegel, da je društvo v poslovnem smislu dovolj trdno in se lahko posveti večjemu vključevanju uporabnikov v delo društva. Prav tako se lahko posvetimo večanju kvalitete storitev in širjenju dejavnosti.

Pomembna je tudi večja individualizacija dela v smislu individualnih načrtov za preživetje prostega časa in njihovega financiranja.

Temeljna dejavnost Paradoksa je klub. Odprt je med 9. in 21. uro, v sobotah in nedeljah med 15. in 21. uro. Deluje tudi ob praznikih. V klubu se dnevno srečuje 20 do 30 oseb, v veliki večini uporabnikov in uporabnic psihiatrije (90%), kar je ustrezno razmerje. Podobno je tudi drugod po svetu. Uporabniki namreč želijo navzočnost drugih uporabnikov, ker drugi ne morejo razumeti nekaterih stvari. To ne pomeni getoizacije, saj je izbira prostovoljna, poleg tega pa občasno vabimo zanimive predavatelje in skupaj obiskujemo prireditve zunaj Paradoksa. Zaenkrat še ne moremo kriti stroškov za prireditve, kjer je treba plačati vstopnino, zato hodimo na sprehode in brezplačna predavanja. Upamo, da nam bo MDDSZ omogočilo tudi obisk drugih dejavnosti in prireditev, ki jih obiskujejo drugi državljani, npr. plavanje v hotelih ob morju ipd. Finančno stanje naših članov večinoma zadostuje le za golo preživetje.

Poleg šestih zaposlenih v klubu delujejo tudi prostovoljci. Nekateri so iz vrst uporabnikov. Prostovoljno delo v društvu je dejavnost, ki jo bomo začeli bolj sistematično razvijati zdaj, ko je vzpostavljena infrastruktura. Za prostovoljce bi radi vpeljali občasne denarne nagrade, ravno toliko, da jim pokažemo, da je njihovo delo nekaj vredno. Da plačilo na simbolični ravni ovrednoti delo, velja za vse ljudi, še bolj pa za uporabnike psihiatrije. Hkrati pa so nekatere oblike dela celo bolj primerne za uporabnike; tedaj govorimo o *vrstniškem zagovorništvu*. Čisto drugače je, če te na domu obišče kdo, ki je v podobni situaciji, kar lahko pomeni tudi začetek prijateljstva, kot pa če to stori oseba, ki je plačana za to. Vedeti moramo, da imajo nekateri uporabniki stike le še s sorodniki in z osebami, ki so plačane za to. Ta zavest je navadno zelo boleča. Nihče ni vesel, če ve, da se z njim družijo le tisti, ki to počnejo po službeni dolžnosti.

V Paradoksu sta vlogi uporabnika in prostovoljca zelo fleksibilni. V danem trenutku je lahko kdo uporabnik, v naslednjem

prostovoljec. V te namene nam je angleška organizacija za duševno zdravje *Hamlet Trust*, ki je občasno tudi naš financer, omogočila izobraževanje v svetovanju, kjer se vlogi sistematično izmenjujeta v desetminutnih presledkih. Seveda so obdobja navadno daljša. Večina članov društva lahko več mesecev dela kot prostovoljec, potem pa morda nastopi krajša kriza. Opažamo, da se člani dokaj hitro vrnejo iz bolnišnice, če so že prisiljeni tam iskati pomoč. Oseba, ki je v dobrem psihičnem stanju, deluje kot prostovoljka in pomaga drugemu. Ta bo pomagal njej, če se ji bo stanje poslabšalo. Na ta način izvajamo *vzajemno* pomoč. Ta družbo stane dosti manj kot bolnišnična oskrba, a vedeti moramo, da ni zastoj. Potrebna je infrastruktura: najemnina za stanovanje, plače za zaposlene itn.

V sodobni družbi se vedno več ljudi zateka po psihosocialno pomoč k strokovnjakom. Vse, kar so nekoč opravljale razširjene družine in sosedje, danes opravljajo plačani strokovnjaki. Navadili smo se, da oddamo otroke v vrtec, malo manj so se navadili stari, da jih oddamo v domove. Zdaj se navajamo na plačano pomoč na domu, ki lahko zapolni marsikatero vrzel, a vsega se ne da plačati. Boleče je plačevati komu npr. za to, da se s teboj pogovarja. V tujini so zelo razvite različne oblike samopomoči in vzajemne pomoči, pri nas pa s tem šele začenjamo. Projektno financiranje takih oblik dela ni najustreznejša rešitev. Zgodi se, na primer, da se člani navežejo na člana osebja, ta pa mora oditi, ker so javna dela potekla. Država bi morala najti način za sistematično in zanesljivo financiranje samopomočnih dejavnosti s področja duševnega zdravja. Včasih niso dovolj niti zdravniki niti psihološko svetovanje; treba je izgraditi posameznikovo *socialno mrežo*.

Večina članov kluba Paradoks je razmeroma mlada, med 25 in 40 leti, večinoma so upokojeni. Čutijo se odrinjene in potisnjene na rob. Ne najdejo dejavnosti, ki bi smiselno napolnila praznino. Prostovoljno delo v društvu je vsekakor ena od rešitev. Večinoma niso v ospredju socialni problemi. Povprečno član dobiva okoli 50.000 tolarjev pokojnine, skupaj z varstvenim

dodatkom, in živi s starši, navadno le materjo. Nekateri živijo sami ali v stanovanjski skupini. Temeljni problem je torej *bivajska stiska*, ki izvira iz pomanjkanja smiselne dejavnosti in *obojestranskih* medosebnih odnosov, ki jim lahko rečemo tudi prijateljstva, kjer se izmenjuje dajanje in prejemanje. V odnosu do strokovnjaka pa je uporabnik vedno le prejemnik. Tega se ne zavedamo dovolj. Ravno to omogoča uporabniška organizacija. V klubu se navežejo pristni prijateljski stiki med uporabniki psihiatrije, ki so hkrati tudi prostovoljci. V tej smeri ponujamo tudi izobraževanje (npr. za delo v kriznem timu).

Tesno sodelujemo s PIC, kamor napotimo predvsem osebe, ki imajo pravne probleme, ali pa če se pri problemu prepletata pravni in psihosocialni vidik, kar je najpogostejše. Na Paradoksu razvijamo *vrstniško* zagovorništvo, *kolektivno* zagovorništvo in *samozagovorništvo*. Naj povzamem. Paradoks je uporabniška organizacija. Cilje je določila skupina uporabnikov na srečanju, ki ga je financiral *Hamlet Trust*. Poleg finančne podpore, ki je razmeroma majhna, nam daje ta organizacija veliko moralno oporo, pa tudi edukacijo. Ko smo ugotovili, da uporabniki, ki so bili na voljo, niso ustrezali za mesto predsednika, saj smo padali iz krize v krizo, smo za to funkcijo izvolili Vinka Zalarja, ki je upravičil naša pričakovanja. Dobro se spozna na organizacijo dela in finančne vidike. O načinih dela, prioritetah in metodah pa se dogovarjamo na sestankih izvršnega odbora in posvetujemo s strokovnjaki z različnih področij. Izvršni odbor se sestoji izključno iz uporabnikov in uporabnic.

Podobna organizacija v evropskem merilu je »Mreža uporabnikov, bivših uporabnikov in preživelih«, ki vključuje večino evropskih dežel in katere član je tudi Paradoks. Evropska mreža ima svoj sedež v Utrechtu. Od njih smo se naučili nekaterih osnovnih načel delovanja.

VRSTNIŠKO ZAGOVORNIŠTVO

Zagovornik je oseba, ki nam stoji ob strani, na katero se lahko opremo. Ne dela stvari

namesto nas, temveč skupaj z nami. Z drugimi besedami, daje nam oporo s svojo naklonjenostjo, izkušnjami in konkretno pomočjo pri delu ali doseganju cilja.

Vrstniško zagovorništvo izvaja oseba s podobnimi izkušnjami, v našem primeru uporabnik ali uporabnica psihiatrije. Vrstniško zagovorništvo je potencialno *vzajemno*, čeprav to ni pogoj, tako kot je pri prijateljstvu. Osnova za pomoč vrstniku je občutek *solidarnosti*, ki se razvije ob številnih sorodnih izkušnjah. Občutek solidarnosti je tudi tisto, kar človeku pomaga prerasti občutek *izoliranosti* in zavrženosti. Med uporabniki psihiatrije se razvije nekakšna subkultura s standardnimi temami pogovora in včasih tudi podobnimi vrednotami. Vrednote uporabnikov se navadno oblikujejo okoli zavodov ali društev, kjer sodelujejo. Tako npr. nekateri uporabniki prisegajo na psihiatrijo in poskušajo tam najti rešitev za svoje probleme, drugi pa želijo oblikovati svoje življenje sami in skupaj s somislečimi.

Solidarnost najbolj vidimo ob naravnih katastrofah. Ko sem nekoč živel v bloku in je bil potres, smo se vsi zbrali na zelenici in se začeli spontano pogovarjati. Ko je nevarnost minila, se s temi ljudmi nisem več pogovarjala. Hospitalizacija v duševni bolnišnici je za vsakogar katastrofa. Nevarnost katastrofe tu nikoli ne mine, zato je tudi solidarnost, seveda znotraj pričakovanih meja, trdna oporna točka.

SOCIALNA MREŽA

Z izrazom »socialna mreža« opredelimo ljudi, na katere se lahko posameznik obrne po nasvet, podporo, družbo. Za uporabnike psihiatrije je značilno, da imajo zelo ozko socialno mrežo, seveda pa so tudi izjeme. Zveze znotraj socialne mreže so lahko obojestranske, vzajemne, ali pa le enostranske. Primer enostranskih vezi so uporabniki, ki skoraj izključno kontaktirajo le s strokovnjaki – psihiatri, psihologi, socialnimi delavci itn. Enostranskost je v tem, da se noben od teh strokovnjakov ne bo obrnil po pomoč na uporabnika.

S sistematičnim izgrajevanjem socialnih

mrež za posamezne uporabnike psihiatrije se je začel leta 1993 (do 1995) ukvarjati Igor Spreizer (tudi sam uporabnik) v okviru Kluba Altre. Bil je nosilec projekta, ki ga je financiralo MDDSZ in je animiral člane kluba, da so se začeli sestajati ob določenih urah. Organiziral je obiske prireditelj, piknikov, počitnikov in potovanj doma in v tujini. Potem je ministrstvo nehalo finančno podpirati projekt in se je začel nosilec ukvarjati z drugimi stvarmi. Tedaj očitno še ni bilo dovolj razumevanja za pomen tovrstnega dela.

Drug podoben poskus je začela Irena Movrin in sicer leta 1996 v okviru Šenta, ko je njihov klub začasno izgubil prostore. Tudi sama je uporabnica in je organizirala sestajanje članov bivšega kluba v javnih prostorih, kot so npr. KUD France Prešeren ipd. Zelo uspešna je pri pridobivanju brezplačnih vstopnic za skupni ogled gledališča, kina, koncertov in razstav, pa tudi plavanja. Še vedno se sestajajo vsak dan. Skupina ima 50 članov, redno pa jih prihaja 3-10.

Na ta način je odgovorila na več potreb uporabnikov. Po eni strani so lahko sklepali prijateljstva in razširili svoje socialne mreže. Poskrbela je tudi za smiselno preživljanje časa. Zainteresirani uporabniki dobijo enomesečni spored, kje in kdaj se bodo sestali. Večina sestankov je v dopoldanskih urah, ki so za mnoge uporabnike najbolj kritične, saj nimajo kaj početi. V začetku se je dogajalo, da je na sestanek kdaj prišla čisto sama, z vztrajnim spodbujanjem pa je dosegla, da ljudje čutijo pripadnost njeni socialni mreži. Financira jo delno Šent, delno pa *Hamlet Trust*. *Hamlet Trust* vodijo izkušeni strokovnjaki, ki poznajo razmere v deželah bivšega komunizma, zato dodelitev denarja vedno pomeni tudi priznanje kvalitete.

Na Paradoksu že od vsega začetka (1987) deluje projekt Samozagovorništvo, ki ga vodi avtorica in ga je sofinanciralo MDDSZ. Je sestavni del dejavnosti Kluba, ki ga vodi Vinko Zalar. Samozagovorništvo se odvija na različne načine. Eden od njih je spodbujanje uporabnikov, da prikažejo temo, ki jih zanima. Vedno pogosteje se dogaja, da kateri od uporabnikov vnaprej pripravi predstavitev, nato pa vodi diskusijo. Včasih vodim sama in omogočim udeležencem, da

povejo svoje mnenje ali svoje izkušnje. Delavnica samozagovorništva je namenjena učenju govorjenja v skupini. V začetku so mnogi izbrali možnost, da le poslušajo, zdaj pa hočejo govoriti prav vsi. Strah pred nastopom pred skupino je torej premagan. Druga faza je učenje veščin asertivnosti. V tem pogledu se povezujemo s strokovnjakinjo, ki vodi tovrstne tečaje, ter vanje vključujemo uporabnike, ki jih to zanima. Zanimanje je zelo veliko, zato bomo izvajalke povabili, naj trening asertivnosti izvede tudi v prostorih Paradoksa.

Klub Paradoks je osnova za razvijanje socialne mreže njegovih uporabnikov. Ljudje se tam spoznajo, si izmenjajo telefonske številke in začnejo klicati drug drugega. Potem se začnejo obiskovati na domu in načrtovati še druge dejavnosti. V teku je manjša raziskava o socialni mreži uporabnikov in uporabnic Paradoksa.

Raziskava bo pokazala, kateri uporabniki imajo preozko socialno mrežo, in tu bomo vključili vrstniško zagovorništvo. Sistematično bomo navezovali stike s tistimi, ki so morda preveč izolirani, a si želijo stikov. Na podoben način bomo pozneje pomagali tudi pri navezovanju partnerskih stikov. Potrebna pa je finančna podpora. Prav tako bomo sistematično kontaktirali tiste, ki so najprej hodili na Paradoks, potem pa le še redko. Za tako delo je bolje, da ga opravlja vrstnik kot pa plačan uslužbenec. S tem mislim predvsem telefonske klice in obiske na domu. Slednje v precejšni meri opravlja Igor Uhan, ki pa je že ustanovil svoje društvo Mir sreče. To je prvo tovrstno društvo, ki je izšlo iz Paradoksa in se usmerja k različnim oblikam alternativnega zdravljenja.

Vrstniško zagovorništvo je koristno tudi v primerih, ko uporabnik odklanja psihiatrično pomoč. Navadno lahko na ta način dosežemo, da uporabnik s pomočjo obiskovalca dobi in tudi vzame zdravila, ki jih potrebuje. Na ta način lahko preprečimo marsikatero hospitalizacijo. Iniciativa vrstnikov lahko olajša prve korake pri navezovanju socialnih stikov oseb, ki ostajajo doma, ker se bojijo zavrnitve ali pa tega, da so v klubu nezaželeni. Vse to kaže na dejstvo, da je samopodoba mnogih uporabnikov psihiatrije tako porazna, da čutijo, kot da motijo druge,

tudi tedaj, ko nihče drug ne misli tako. Delno je to izraz nemoči zaradi motenj, delno pa odnosa do uporabnikov, ki se je uveljavil v bolnišnicah. Osebe, ki nimajo dovolj socialnih stikov, imajo več recidivov kot tiste z razvejano socialno mrežo. Razvijanje socialne mreže je torej eden od preventivnih ukrepov, ki lahko človeka obvaruje pred psihozo.

Tudi v različnih manjših krajih Slovenije nastajajo manjše skupine uporabnikov psihiatrije, ki temeljijo na samopomoči. Take skupine so Vezi (Sežana), Mavrica (Žalec), Breza (Postojna), o nekaterih pa nimam podatkov. Te skupine še niso organizirane v društvo, po pravilu pa jih podpira lokalni center za socialno delo. Nekatere imajo tudi klubske prostore v okviru centra. To je ključno. Treba bi bilo podpreti uporabniško iniciativo in za začetek zagotoviti prostor. Primer Irene Movrin, ki je po razpadu kluba še naprej obdržala skupino s sestajanjem na javnih mestih, je prej izjema kot pravilo. Tudi to se verjetno ne bi posrečilo, če skupina ne bi že prej navezala medsebojnih vezi.

Za uspešno vrstniško zagovorništvo je potrebna tudi ustrezna edukacija. Za Paradoks jo delno zagotavlja *Hamlet Trust*, delno pa avtorica sama. Potrebovali bi sredstva za poglobljene seminarje, ki bi vključevali večdnevno bivanje.

KOLEKTIVNO ZAGOVORNIŠTVO

Kolektivno zagovorništvo navadno izhaja iz vrstniškega zagovorništva. Razlika je v tem, da slednje vključuje pomoč le eni osebi in je namenjeno prav njej. Kolektivno zagovorništvo pa po eni strani vključuje več ljudi (uporabnikov psihiatrije in simpatizerjev), po drugi strani pa se zavzema za *skupen cilj*. Tu ni gonilna sila le solidarnost, temveč lastni interes. To je poskus spreminjati določene vidike družbene realnosti. Kolektivno zagovorništvo je tisto, ki se v okviru uporabniške organizacije zavzema za to, da postane enakovreden partner državi. Tako si lahko npr. zamislimo skupino, ki se gre v bolnišnico Polje pogajat, da bi uporabniki na sprejemnem (zaprtém) oddelku imeli

pravico uporabljati telefon. To smo v okviru Altre pred leti že poskusili, a nismo uspeli. Uporabnik na zaprtem oddelku v Polju je odrezan od sveta. Poskusili bomo znova. To ne stane nič. Uspeli pa bomo le, če bomo imeli podporo države.

Pri kolektivnem zagovorništvu je vedno v ospredju konkretna akcija, usmerjena k cilju, za katerega si prizadeva več ljudi. Kolektivno zagovorništvo ne stane dosti. Prvi pogoj pa je razvito vrstniško zagovorništvo in prostor za srečevanje. Pa seveda edukacija.

SAMOZAGOVORNIŠTVO

Samozagovorništvo se navadno rodi iz sodelovanja pri kolektivnem zagovorništvu in je njegova najvišja oblika. Samozagovorništvo pomeni, da človek zahteva sam zase kakšne specifične pravice ali želi doseči kakšen osebni cilj. Izkušnje iz tujine kažejo, da je samozagovorništvo uporabnikov psihiatrije mogoče le, če je v ozadju močna uporabniška organizacija. Posameznik, ki je stigmatiziran, lahko v svojem imenu zahteva kaj le, če ve, da za njim stoji skupina oseb, ki so ga pripravljene podpreti. V tem smislu je kolektivno zagovorništvo le vaja v samozagovorništvu. Dejanske in občutne nemoči uporabnika psihiatrije navadno ne razumejo prav. Pogosto slišim: »Zakaj pa se ne potegne za svoje pravice?« ali pa: »Prav nič ne stori, da bi se njegovo stanje izboljšalo.« Takih oseb, tudi brez izkušenj hospitalizacije, je veliko. Ljudje se čutijo ustrahovane ali pa ne vidijo smisla v tem, da se pritožijo. Mnogi so poskusili, uspeha pa ni bilo. Samozagovorništvo ni lahko. Treba se ga je naučiti in imeti za oporo vplivne ljudi.

Pri učenju samozagovorništva opazimo določljive faze. Najprej je treba premagati glas malodušja, ki nam pravi: »Saj ne morem ničesar spremeniti.« Potem je treba spoznati, kaj nas pri doseganju cilja še ovira. In še pozneje nastopi tretja faza, ko se je treba naučiti asertivnosti. Vključuje specifične veščine, ki se jih učimo npr. ob igranju vlog, z življenjem v različne situacije itn.

Mnogi uporabniki Paradoksa so že uspešno končali trening asertivnosti, ki ga

prireja Krizni center za mlade. Ta trening je manj zahteven od običajnih in zato zelo primeren za uporabnike psihiatrije, ki so nad njim navdušeni. Želeli bi organizirati tak trening na Paradoksu še za one, ki se ga niso udeležili. To so večinoma tisti, ki bi najbolj potrebovali trening. Morda se ga bodo udeležili, če se bo odvijal na mestu, kamor so navajeni hoditi. Tudi za uporabnike, ki so se udeležili treninga, je koristno, da svoje znanje obnovijo in nadgradijo. Po končanem treningu bodo v delavnici Paradoksa spremljali osebe, ki bodo končale trening, in jih spodbujali, da uporabijo znanje v vsakdanjem življenju. Tudi ta faza ne poteka avtomatično. Prenos osvojenega znanja v vsakdanje življenje zahteva še zlasti veliko pozornosti.

Že od začetka imamo na Paradoksu skupino za samozagovorništvo. V njej se pogovarjamo o najrazličnejših temah, ki jih predlagajo uporabniki. Začeli smo spodbujati uporabnike, naj sami pripravijo program. Prva tovrstna tema je bila ravno prikaz treninga asertivnosti. Teme izberemo za mesec vnaprej in program razpošljemo kot sestavni del obvestil. Udeleženci skupine govorijo o lastnih izkušnjah v zvezi s temo. Na ta način se naučijo, da so njihove izkušnje pomembne in da je o njih vredno govoriti. S tem pa naredimo le prvi korak.

Samozagovorništvo vključuje verbalne spretnosti, vendar je veliko več kot le to. Asertivnost in obvladovanje socialnih veščin sta le dva od sestavnih delov samozagovorništva. Naslednja pomembna sestavina je osebna *samostojnost*. Učenje samostojnosti je pri mnogih uporabnikih psihiatrije zelo pomembno, hkrati pa zelo dolgotrajno. Osebe, ki dalj časa preživijo v duševni bolnišnici, se navzamejo hospitalizma, saj jim vse prinesejo pred nos. Kosila so skuhana in pižame so oprane, z denarjem pa tudi nimajo opraviti več kot toliko. Če ga že dobijo, ga takoj zapravijo v bifeju ali brunarici. Ta naravnost vztraja tudi potem, ko človek zapusti bolnišnico. Kako ravnati z vsemi temi stvarmi, se mora naučiti na novo.

Tudi uporabniki, ki živijo s starši, niso v dosti boljšem položaju. Starši pogosto kuhajo in perejo zanje ter jim sproti dajejo

majhne vsote denarja. Na ta način se nikoli ne naučijo samostojnosti. Večkrat se zgodi, da starši celo zavračajo poskuse uporabnika, da bi sam kaj naredil doma, npr. skuhal kosilo. Ni vedno tako, a v desetletnih izkušnjah dela z uporabniki sem ugotovila, da starši zelo pogosto zavirajo osamosvojitve uporabnikov, čeprav navadno govorijo drugače in se ne zavedajo, da delujejo zavirajoče. Tako npr. rečejo: »Kar daj, skuhaj kosilo, a sam veš, da se ti vedno prismoji.« Na ta način utrjujejo uporabnikovo podobo o sebi kot o neuporabni in nekoristni osebi. Rezultat je, da se uporabnik ni več zmožen vključiti v vsakdanje delo, tudi potem, če starši npr. zaradi starosti ne zmorejo več. In tako uporabnik prej ali slej pristane v enem od socialnih zavodov.

Uporabniki niso leni, čeprav je včasih videti tako. Tudi znajo marsikaj, a tega nimajo kje uporabiti. Poloti se jih stanje, ki ga v psihologiji imenujemo naučena nemoč. V temelju gre za neugodno samopodobo. Nobeni tečaji za izboljšanje samopodobe pri uporabniku psihiatrije ne bodo imeli učinka, dokler ne dobi realne možnosti, da pokaže, kaj zna. Šele na tej podlagi, na podlagi dejanskih izkušenj je mogoče graditi ustreznejšo samopodobo.

Kuhanje je spretnost, ki po navedbah v tuji strokovni literaturi odloča, ali bo posameznik ostal v skupnosti ali bo preživel ostanek življenja v zavodu. Seveda ni znanje kuhanja tisto, kar je odločilno, gre le za korelativno povezavo. A dejstvo je, da si povprečen uporabnik ne more privoščiti vsak dan kosila v gostilni. Pa tudi to ni bistveno. Bistvena je pripravljenost za učenje samostojnosti, odločitev posameznika, da bo sam skrbel zase. Če bo pri tem potreboval pomoč, nič zato.

Kot sestavni del učenja samostojnosti bomo v okviru projekta samozagovornišvo vpeljali skupinsko nabavljanje in pripravo hrane, kjer bodo ključno vlogo prevzeli uporabniki. Nekaj tega se je že začelo spontano dogajati, tako da pričakujemo dober odziv. Enkrat na dan bomo skuhal topel obrok, ki bo brezplačen. Upamo, da nam bo MDDSZ to omogočilo. Da obroke kuhajo uporabniki, sem videla na številnih tujih organizacijah duševnega zdravja v skupno-

sti, med drugim v *Moadom Shalom* v Izraelu in v *Starlight Club* v ZDA.

Prednosti priprave hrane v klubu je še več. Mnogi uporabniki, ki živijo sami, prinašajo v klub sendviče. Človeku je včasih zelo odveč skuhati kosilo le zase. Topel obrok je temeljna zdravstvena preventiva. Uporabniki Paradoksa ne stradajo, a njihova prehrana je vse prej kot optimalna. Mnogi niso veščji ravnanja z denarjem in njihova prioriteta navadno ni hrana. Pri nakupovanju hrane za klub se bodo morda nekateri tega vsaj delno naučili. A ravnanje z denarjem je poglavje zase in bomo v zvezi s tem z vsemi zainteresiranimi naredili individualni načrt in spremljali njegovo izvajanje. Tudi to dejavnost bo moral kdo financirati.

Tretja prednost pri skupni nabavi in pripravi hrane je navajanje na delo v skupini. Kuhanje je razmeroma ustvarjalno delo in zahteva koordinacijo vseh sodelujočih. Zato je izrazito primerno za uporabnike psihiatrije, ki ne zdržijo pri monotoni in dolgotrajnih opravilih. Pripravljanje hrane smo preizkusili že v Altri in se je dobro obneslo, zataknilo pa se je pri denarju, potem pa je Altra izgubila še klubske prostore. Plačevanje obrokov, pa čeprav po zelo nizki ceni, se je izkazalo kot vir konfliktov, ker ni bilo jasno, kdo je dovolj reven, da bi imel brezplačen obrok.

Sodobna težnja v razvitih državah je, da gre čimveč denarja *neposredno* za zadovoljevanje potreb uporabnika (ne za najem prostorov in plačo zaposlenih). Prav tako ne dajemo denarja uporabnikom v roko. Želimo vpeljati *dejavnosti*, ki bodo brezplačno na voljo uporabnikom psihiatrije; to so strokovne storitve (izdelava individualnih načrtov), pripravljanje hrane, izleti na morje s plavanjem itn. V okvir *individualnih načrtov* sodijo poleg ravnanja z denarjem tudi ravnanje s časom, reševanje konfliktov v družini, določanje ciljev v življenju itn. Individualni načrt navadno okvirno naredimo za eno leto, hkrati pa sproti naredimo tudi enotedenski ali enomesečni načrt in spremljamo njegovo izvajanje. Tu je potrebna udeležba strokovnjaka.

SKLEP

Sklenemo lahko, da so vse oblike zagovornišva nujne, kadar imamo deprivilegirano skupino v odnosu do ustave ali sistema, kakršen je država. Če želimo z njo vzpostaviti partnerski odnos, je nujno potrebno, da imamo uporabniško organizacijo, kakršna je Paradoks. Vse oblike zagovornišva

so namenjene temu, da bo posameznik nekoč zmožen samozagovornišva, v državi, ki mu bo omogočila polno opolnomočenje. K temu stremimo, a vemo, da se napreduje korak za korakom. Nekaj korakov smo že storili, več kot toliko brez finančne in moralne podpore države (zakonodaja o duševnem zdravju) ne moremo. Nismo še enakovredni partnerji.

Literatura

- CHAMBERLIN, J. (1988), *On our own*. London: Mind.
- MOSHER, L.R., BURTI, L. (1989), *Community mental health: Principles and practice*. New York: Norton.

Jasna Cajnko

ALI SO SOCIALNI DELAVCI OGROŽENI?

NAMESTO UVODA

Junija sem se udeležila intervizijske skupine za strokovno področje, ki je v pristojnosti obravnave javnih zavodov na področju socialnega varstva – centrov za socialno delo. Intervizijska skupina pomeni, da gre za skupino strokovnih delavcev, ki opravljajo v svojih centrih za socialno delo strokovne naloge na določenem strokovnem področju. Obravnavali smo delovno gradivo zakona, ki bi naj po sprejetju bolje uredil to strokovno področje. Predlog članice skupine, ki je bil skoraj soglasno sprejet, je bil, da naj strokovno delo na tem strokovnem področju opravljajo izključno socialni delavci oz. delavke (te so v intervizijski skupini v veliki večini). Obrazložitev predloga, ki jo je podala kolegica, je bila v grobem naslednja. Na centrih za socialno delo je toliko različnih strokovnjakov, ki vsi menijo, da znajo opravljati delo socialnih delavcev. Sama se s tem ne strinja. Presoja, da naj opravlja pravnik opravila s področja prava, psiholog s področja psihologije, socialni delavec s področja socialnega dela. Delo s strokovnega področja, ki ga »pokriva« socialno delo, lahko po njenem mnenju glede na svojo izobrazbo najboljše opravljajo socialni delavci.

Opisano situacijo sem uporabila zgolj za izhodišče svojega razmišljanja o položaju ali statusu socialnih delavcev danes. Naj mi kolegice iz intervizijske skupine oprostijo, če sem bila premalo natančna pri opisu njihovih stališč.

Ker mi je znano tudi, da v določenih socialnih krogih ob razpisu delovnega mesta dajejo prednost vlogam prosilcev, ki so

socialni delavci, pač zato, ker so socialni delavci, ne upoštevajoč ostalih referenc, sem se začela spraševati: Čemu vse to?

Že sam naslov osnovne institucije na področju socialnega varstva, center za socialno delo, nujno napeljuje misel na socialne delavce. Naš temeljni zakon, ki opredeljuje področje socialnega dela, se imenuje Zakon o socialnem varstvu. V 69. členu navaja, da so strokovni delavci na centrih za socialno delo delavci, ki so končali višjo ali visoko šolo, ki izobražuje za socialno delo, in ki so opravili pripravništvo in strokovni izpit s področja socialnega varstva. Strokovni delavci pa so tudi delavci, ki so končali višjo ali visoko šolo psihološke smeri, pedagoške smeri in njenih specialnih disciplin, upravne, pravne in sociološke smeri ter imajo eno leto delovnih izkušenj na področju socialnega varstva, opravljeno pripravništvo in strokovni izpit po tem zakonu.

S sistemizacijo konkretnega delovnega mesta so določeni zahtevani strokovni profil in dodatni pogoji za zasedbo delovnega mesta. Sistemizacijo delovnih mest, glede na statut posameznega javnega zavoda, sprejema direktor ali svet zavoda. Če gre za zaposlitev strokovnega delavca, je pred zasedbo prostega delovnega mesta direktor dolžan pridobiti mnenje strokovnega sveta.

POKLICNA STRUKTURA ZAPOSLENIH NA CENTRIH ZA SOCIALNO DELO

Kakšna pa je dejanska slika poklicne strukture zaposlenih na centrih za socialno delo v Sloveniji? Podatke sem pridobila na

Skupnosti centrov za socialno delo Slovenije. Nanašajo se na stanje zaposlenih v decembru 1999. Od skupno 62 centrov za socialno delo jih je v podatke zajetih 61.

Že bežen pregled pokaže, da je razmerje socialnih delavcev proti ostalim strokovnim delavcem v razmerju 3: 1 za socialne delavce, ali: na centrih za socialno delo v

Tabela 1: Zaposleni na Centrih za socialno delo po stopnji izobrazbe

<i>I-III</i>	<i>IV</i>	<i>V</i>	<i>VI</i>	<i>VI/I</i>	<i>VII</i>	<i>VII/I</i>	<i>VIII</i>	<i>skupaj</i>
13,5	49	170,7	344,74	55,8	263,25	10,4	7	914,39

Tabela 2: Zaposleni delavci na centrih za socialno delo po izobrazbeni strukturi

<i>poklic</i>	<i>št. zaposlenih</i>
socialni delavec	331,34
dipl. socialni delavec	148,2
psiholog	63,25
pravnik	32,4
sociolog	20
soc. pedagog	16
pedagog	15
organizator dela	7
defektolog	4
ing. tehnologije	1
ekon. tehnik (V. stop. izobr.)	161,2
upravni delavec	29
ekonomist (VI. stop. izobr.)	19
admin. teh. (IV. stop. izobr.)	53,5
čistilec	13,5
SKUPAJ	914,39

Tabela 3: Direktorice in direktorji na centrih za socialno delo v Sloveniji po izobrazbeni in profesionalni strukturi

<i>poklic</i>	<i>stopnja izobrazbe</i>			
	<i>VI.</i>	<i>VII.</i>	<i>VIII.</i>	<i>skup.</i>
socialni delavec	15			15
dipl. soc. del.		13		13
univ. dipl. psih.		11	1	12
univ. dipl. soc.		6	1	7
prof. soc. ped.		3		3
univ. dipl. prav.		2	1	3
univ. dipl. ped.		2		2
prof. def.		2		2
dipl. org. dela		2		2
upravni delavec	2			2
SKUPAJ	17	41	3	61

Sloveniji je med strokovnimi delavci 479,54 socialnih in dipl. socialnih delavcev ali 74,57%. Med direktorji zavodov je razmerje za socialne delavce manj ugodno, njihovo število znaša 28 socialnih in dipl. socialnih delavcev ali 45,9%. Številčno na drugem mestu so psihologi, in sicer znaša njihovo število 63,25; med direktorji najdemo 12 psihologov. Na tretjem mestu sledi 20 sociologov, ki jih med direktorji centrov za socialno delo najdemo 7.

3: 1 ZA SOCIALNE DELAVCE

Tisti, ki zagovarjajo, da je treba na centrih za socialno delo prioriteto zaposlovati socialne delavce, bi morali biti z navedenimi podatki zadovoljni. Čemu torej nezadovoljstvo in »socialno-delavsko gibanje za ohranjanje delovnih mest socialnih delavcev«?

Po moji presoji gre dejansko za problem iskanja profesionalne identitete, profesionalnega mesta stroke med drugimi strokami. Poglejmo zelo poenostavljeno in hitro nekaj očitnih dejstev:

Socialno delo ima dolgo zgodovino v zgodovini človeške družbe, kot stroka pa se je začelo razvijati v Zahodni Evropi šele v 18. stoletju, kot znanost pa šele ob koncu prejšnjega stoletja (Stritih 1998). »Gospa z lučko« (Florence Nightingale), začetnica dobrodelništva in s tem poznejšega socialnega dela, zaradi česar si jo »lastimo« socialni delavci in patronažne sestre, seveda ne more »konkurirati« z mogočnim Freudom, velikim utemeljiteljem moderne psihologije. Res je tudi, da je mogočna psihologija razvila celoten strokovni instrumentarij od

strokovnega jezika, kamor »neposvečeni« ne sežemo, do metod in tehnik dela, testov osebnosti, s katerimi je »mogoče odkriti« najbolj skrite skrivnosti posameznikov. Socialni delavci imamo na voljo vsem razumljiv jezik, imamo metode in tehnike dela, imamo tudi socialne anamneze, za izdelavo katerih ni potrebno kakšno posebno usposabljanje...

Pa vendar, kar se na prvi pogled kaže kot pomanjkljivost, je lahko tudi prednost. Prav strokovni izrazi so pogosto »pokrivajoče besede«, ki zameglijo tisto, kar je v situaciji enkratno. Strokovni izrazi silijo v zdravo-razumskost, ta pa je pogosto v nasprotju z večplastno in zapleteno realnostjo socialnega dela... Tako so v procesu razvijanja socialnega dela nekateri uveljavljali »strokovne izraze in se s tem pogosto približevali medicinskemu modelu, drugi pa so nasprotno poudarjali pomen ne-ekspertnih poimenovanj za opisovanje raznovrstnih in običajnih socialnodelavskih intervencij. Tisto, kar so nekateri videli kot vrlino, so drugi videli kot slabost.« (Zaviršek 1997: 47.)

Kot navaja Dragoš (1995), se je psihologija kot znanost uveljavila šele, ko je vpeljala eksperiment, vendar človekove osebnosti, po kateri se nenehno sprašuje, ni enoznačno in dokončno definirala vse do danes. Po mnenju avtorja ima socialno delo v smislu znanstvenosti v tem smislu prednost, ker »se v prvi vrsti omejuje na interakcije med ljudmi, na učinkovitost socialnih mrež, ker se osredotoča na interventne mehanizme na tem področju, medtem ko vsa druga temeljna vprašanja postavlja v oklepaj, jih prepušča drugim znanostim« (*ibid.*: 22). Socialno delo se sprašuje, *kako* naj ravna ob upoštevanju ugotovitev drugih strok, *kaj* je človek, družba, smisel.

V obravnavi naših uporabnikov pa potrebujemo oboje. Za lažje razumevanje subtilne, zmeraj znova edinstvene in enkratne osebnosti vsakega našega uporabnika/klienta nam še kako koristijo ugotovitve in spoznanja kolegov iz drugih strok: psihologov, pravnikov, sociologov, zdravnikov... Stroke so med seboj neločljivo povezane, dognanja ene stroke so potrebna drugi.

Trdno sem prepričana, da lahko samo z

multidisciplinarnostjo dosegamo najboljše rezultate: iskati načine pristopa *k ljudem*, za delo *z ljudmi*. Pri tem je pomembno, da z vsem dolžnim spoštovanjem prisluhnemo še strokovnjakom iz drugih profesij, saj lahko njihova spoznanja le dopolnijo »naša« razumevanja, nikakor pa ga ne ogrožajo. Zato profesija ne more ogroziti profesije. Ogrožamo se le ljudje sami, ko se zaradi lastne profesionalne in/ali osebne nekompetentnosti bojimo konkurence. V glavnem iz druge stroke, ker velja: vrana vrani ne... Svoje pa prispevata tudi Petrovo načelo kadrovanja in tudi v socialni prisotna ksenofobija.

Dokler socialno delo ni razvilo visokošolskega študija, so prenekateri socialni delavci nadaljevali študij na drugih fakultetah in s tem za nekatere »pristne socialne delavce« postali »nepravi socialni delavci«, ki ne poznajo več svoje temeljne stroke.

Dragoš pa navaja:

[...] beg v druge poklice je lahko tudi koristen, saj prvotno znanje po prekvalifikaciji *ni* izgubljeno. Bolj ko so izobraževalni standardi primerljivi s standardi drugih profilov, manjša je verjetnost, da bi diplomanti socialnega dela s prekvalifikacijo izgubili prejšnjo strokovno identiteto. V tem smislu je prekvalifikacija lahko nadgradnja, ne pa nujno izguba za socialno delo [...] prej priložnost za socialno profesijo kot pa grožnja zanjo (Dragoš 1998: 173).

In nadaljuje:

Potrebuje pa profesionalc *profesionalno kulturo*, z njim mislim na sklop in sintezo etičnih norm, vrednot in (recimo temu) miselnih predstav oz. idej o celotni družbi, ki nas obdaja [...]. Zato se tega, kar tu označujem za profesionalno kulturo, ni mogoče naučiti (npr. v šoli), še manj je mogoče to predpisati ali preprosto zapovedati. Mogoče pa jo je privzgojiti (v ustreznem profesionalnem okolju). To pa zato, ker gre predvsem za vrednote, ne pa za znanja, večšine ali delovna sredstva [...] (*ibid.*: 174, 175).

Da bi lahko profesionalc ravnal profesionalno, s profesionalno kulturo, je potreb-

na še *profesionalna socializacija*, ki jo Dragoš (1998) opredeljuje s temeljnim teoretskim in praktičnim znanjem, ki sočasno predstavlja profesionalno integracijo v poklic.

V 18-ih letih svojega poklicnega udejstvovanja sem imela priložnost srečati veliko strokovnjakov, ki delajo na področju dela z ljudmi. Mnoga, premnoga srečanja so me obogatila strokovno in osebno. Srečala sem Socialne delavke, Pravnike, Psihologe, Socialne pedagoge, Zdravnike... in srečala sem socialne delavke, psihologe, pravnike, zdravnike, socialne pedagoge.. Tiste s »samo« VI. stopnjo izobrazbe, z neprecenljivim strokovnim in osebnim potencialom in tiste univ. dipl. prof., s katerimi se ne bi želela pre pogosto srečevati.

Presojam, da je dodatne težave, neso glasja in »ogroženost« povzročil Sklep o uskladitvi pridobljenih strokovnih in znanstvenih naslovov, ki je strokovnjakom s VII. stopnjo izobrazbe v strokovni naziv vnesel besedico »univerzitetni«. Do tega trenutka namreč razlika med fakultetnim študijem in študijem na visoki strokovni šoli »ni tako bila v oči«.

Zakaj Visoka šola za socialno delo še zmeraj ni fakulteta, je vprašanje, na katerega ne poznam odgovora. Kot »laična javnost« pa presojam, da je mogoče videti korake v »nepravi« smeri tudi na šoli. Najbrž je t. i. specializacija prinesla možnost visokega strokovnega študija, res pa je tudi, da so premnogi socialni delavci vložili nemalo truda v ta študij, pa jim glede na druge študijske smeri ni prinesel pričakovanega in želenega ugleda.

Dejstvo pa je, da Visoka šola za socialno delo vsako leto razpiše precejšnje število prostih študijskih mest za redni in izredni študij. Veliko število študentov je za majhno število predavateljev gotovo velika obremenitev. Morda bo treba razmišljati tudi v smeri, da pač kvantitete ne gre enačiti s kvaliteto.

Tudi naše resorno Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve, kot domnevam po lastnih izkušnjah sodelovanja z njimi, pri uresničevanju fakultetnega študija na področju socialnega dela ni storilo, kar bi lahko. Medla podpora najbrž ni zadoščala.

RAZMIŠLJANJE ZA KONEC

In tako ostane prav socialnim delavcem, da storijo ustrezne korake za svojo stroko. Pri tem »zunanji« naziv ne igra najpomembnejše vloge. Čeprav tudi tega ne gre zanemariti, saj brez nujnega fakultetnega študija ni mogoče izobraziti in pridobiti znanstvenikov na področju socialnega dela. In taka je tudi dejanska stvarnost: za socialno delo izobražujejo psihologi in sociologi! Pozneje, kot sodelavce, pa nekateri socialni delavci strokovnjake iz teh strok kategorično zavračajo, ker »znajo socialno delo opravljati le socialni delavci«.

Menim, da v tej zapleteni stvarnosti največ storimo tako, da s svojim strokovnim znanjem in pristopom k ljudem in drugim strokovnjakom udejanjamo svojo profesijo. Z nerazumljivim zavračanjem drugih profesij in drugih strokovnjakov se le zapiramo v profesionalni krog, ki ne daje možnosti za razvoj. Le s strokovnim znanjem in strokovnimi prijemi se bomo postavili ob bok starejšim, etabliranim in priznanim strokam in poželi priznanje in mesto, ki nam po naravi našega izredno zahtevnega dela v resnici gre.

Res je, kot pravi kolegica: vsak strokovnjak naj opravlja svoje delo. Vendar vsebino profesije si postavlja profesija sama. Odgovore, kaj naj delamo in kako, nam mora dati lastna stroka. Profesionalno identiteto dobim in utrjujem s strokovnim znanjem. To mi daje suverenost in mesto med ostalimi profesionalci. S svojo suverenostjo, pogojeno s strokovnostjo, moramo ustvarjati svojo pozicijo in renome. Kot pravi Dragoš (1995: 34): »[...] stroka sama opredeli in utemelji smisel svojega dela. Je avtonomna, da to naredi. To pa pomeni večjo sproščenost v razmišljanju in s tem večjo možnost za njen razvoj.«

Iz tega izhaja: *ogroža nas lahko le lastno neznanje in nezaupanje v lastno pozicijo.*

Literatura

- DRAGOŠ, S. (1998), Od etiologije k ekologiji robov. *Socialno delo* 37, 3-5: 169-180.
- (1995), Kako. *Socialno delo* 34, 1: 21-35.
- STRITH, B. (1998), Na poti k avtonomiji socialnega dela kot stroke in znanosti. *Socialno delo* 37, 3-5: 159-168.
- Zakon o socialnem varstvu. *Ur. list RS*, 54/92, 56/92, 42/94, odločba US, 41/99.
- ZAVIRSEK, D. (1997), Socialno delo v Sloveniji. *Socialno delo* 36, 1: 43-51.

Tanja Cink

STRES KOT FUNKCIJA KULTURE

UVOD

Članek je povzetek diplomske naloge, v kateri sem se osredotočila predvsem na raven stresa na delovnem mestu, vire stresa in načine reševanja stresnih situacij, s katerimi se zaposleni soočajo. Raziskavo sem izvedla v splošnem gradbenem podjetju Primorje, d. d., Ajdovščina, v oddelku za marketing, ki z makroorganizacijskega vidika poleg inženiringa in družbenoekonomskega področja sestavlja upravo podjetja.

Delovanje marketinga obsega v širšem smislu vse dejavnosti v procesu upravljanja podjetja, ki podjetju kot celoti zagotovijo tak obseg del, ki so predmet njegovega poslovanja, da so čim bolj racionalno zaposlene tako tehnične kot vse ostale kapacitete podjetja. Gre torej za koordiniranje delovanja celotnega podjetja in zato odločilno funkcijo znotraj podjetja, ki zaposlenim nalaga zelo težke naloge in velike odgovornosti. S tega vidika zaznamuje oddelek za marketing najbolj pestro in dinamično delo, ki utegne postati za zaposlene tudi stresno.

Ker lahko pomeni zagotavljanje kvalitete delovnega življenja zaposlenim tudi vrednoto ali pravilo delovne organizacije, je lahko to ena izmed zelo pomembnih sestavin organizacijske kulture. To pomeni, da nam lahko raven stresa, ki jo zaposleni dosegajo, sugerira tudi, kako delovna organizacija vrednoti zaposlene oziroma kakšen pomen pripisuje zaposlenim kot osrednjemu gibalni in odločilnemu faktorju svojega obstoja. V večini primerov se zaposleni obravnavajo zgolj kot operativni strošek, vse ostalo ostajajo le izrečene fraze. V to jih

sili konkurenčni boj za obstanek in preživetje na trgu, ki je postal v zadnjem času neizprosno, vendar to še ne pomeni dolgoročne rešitve organizacije, temveč lahko reši le njeno trenutno stanje.

Človek preživi tretjino svojega življenja v delovnem okolju, zaposlitev pa mu zagotavlja materialno in socialno varnost. Zato je kvaliteta življenja, ki ji danes pripisujemo vse večji pomen, v veliki meri odvisna tudi od kvalitete delovnega življenja, kar pomeni, da bi si morale delovne organizacije prizadevati zagotavljati take delovne pogoje, ki bi zaposlenim kvaliteto delovnega življenja tudi zagotavljali.

Stres na delovnem mestu je tisti dejavnik organizacije, ki odločilno kaže tudi na kvaliteto delovnega življenja. Če zaposlenim ni zagotovljena, obstaja možnost za veliko stresno obremenjenost, nezmožnost prilagajanja zaposlenih zahtevam in negativno razpoloženje do organizacije. Na ta način ni več mogoče govoriti o obstoju povezovalnega ali identifikacijskega faktorja zaposlenih z organizacijo, kar pomeni, da umira tudi organizacijska kultura. Tako kultura kot človek, ki jo ustvarja in je hkrati najpomembnejši dejavnik organizacije, izgubi svoj pomen in funkcijo in ogrožita nadaljnji razvoj in obstoj organizacije. Ob tem velja poudariti, da je postal stres del življenja slehernega posameznika in je globalni pojav, saj je prisoten tako v razvitem kot tudi nerazvitem svetu.

Stres je pravzaprav socialna bolezen (Lindemann 1977), ki nikomur ne prizaneša in se mora z njim vsakdo spopasti.

Stres ima uničujoče posledice za produktivnost in donosnost najrazličnejših

gospodarskih panog. Na podlagi številnih raziskav so izračunali, da gre zaradi izostankov z dela, ki so posledica bolezni, povezanih s stresom, vsako leto v nič več kot sto milijonov delovnih dni (Looker, Gregson 1993: 74).

Raziskava Inštituta *Research Triangle* je v letu 1990 ocenila stroške ameriške ekonomije zaradi stresno pogojenih motenj na 187 milijard dolarjev. Ta izguba je vključevala izgubo v produktivnosti, stroške, ki so nastali posledično zaradi delovnih napak in stroškov zdravljenja (German 1997: 18).

ILO (1992) navaja, da so v Veliki Britaniji letni stroški zaradi odsotnosti z dela in mentalnih motenj ocenjeni na več kot 5 milijard funtov.

Z medicinskega vidika pa je po neki oceni kar 75% bolezni, zaradi katerih se ljudje zatečejo k splošnemu zdravniku, povezanih s stresom (Looker, Gregson 1993: 74).

OPREDELITEV STRESA

Angleški izraz *stress* izvira iz latinščine. Prvič je bil uporabljen v angleščini 17. stoletja, in sicer za opis nadloge, pritiska, muke in težave. V 18. in 19. stoletju pa se je splošen pomen besede stres spremenil; poslej je pomenila silo, pritisk ali močan vpliv, ki deluje na predmet ali osebo. Ta definicija je hkrati pomenila, da zunanja sila zbujata napetost v predmetu, ta pa skuša ohraniti svojo nedotakljivost tako, da se upira moči te sile. Poljudno rečeno torej stres povzroča napetost (Spielberger 1985: 8-9).

V 20. stoletju je stres leta 1936 prvi opisal Selye, ki pravi, da je to program telesnega prilagajanja novim okoliščinam in njegov stereotipen in nespecifičen odgovor na dražljaje, ki zmotijo ravnovesje v človeku (Luban Plozza, Pozzi 1994: 14).

Danes pravimo, da je stres situacija alarma, v kateri gre za stanje posameznikove psihične in fizične pripravljenosti, da se z obremenitvijo sooči, se ji prilagodi in jo obvlada. Obremenitve so lahko zunanje ali notranje izvora. Lahko so fizične, kemične, biološke, socialne oziroma psihološke narave. Učinek stresogenih dejavnikov je lahko spodbuden ali obremenjujoč. To

pomeni, da se bo vsak posameznik nanje odzival tako, kot jih občuti sam. Odziv je odvisen od njegove psihofizične konstitucije, življenjske zgodovine in trenutnega spleta okoliščin.

Bennett (1997: 134) pri svoji opredelitvi reakcij na stres posebej poudari tudi trajanje stresne situacije. Namreč, stresna situacija, ki traja predolgo, človek pa ne pokaže znakov upiranja in pripravljenosti na akcijo, povzroča fizično in psihično upadanje.

Stres je pri vsakem človeku zanj povsem specifično stanje in se tako od posameznika do posameznika vedno razlikuje, zato ni mogoče govoriti o *isti* ali *enaki* obliki stresa.

Looker in Gregsonova (1993) menita, da je stres za večino ljudi nekaj slabega in ga definirata kot neskladje med dojemanjem zahtev na eni in sposobnosti za obvladovanje zahtev na drugi strani. Razmerje med njima pa odločilno vpliva na doživljanje stresa.

Plozza in Pozzi (1994: 12) ga opredelita kot reakcijo organizma na dražljaje iz okolja, ki vključuje znake obrambe in prilagajanja.

Buchholz (Nastran Ule 1993: 131) pravi, da pride do stresa tedaj, ko sta osebna identiteta posameznika in njegova sposobnost delovanja postavljena pod vprašaj.

Če povzamemo, je stres posledica soočanja organizma z ogrožajočo situacijo, zato se v njem sproži obramba. Je stanje v notranjosti človeka, stopnja in vrsta stresa pa sta odvisni od vzajemnega delovanja posameznika z okoljem.

Nekaterih vrst stresa ljudje niti ne moremo zavestno obvladovati, ker se pojavijo mimo naše volje, kot na primer vročina povzroča znojenje. Niti se ne moremo popolnoma osvoboditi stresnih situacij. Poleg tega bi popolna osvoboditev pomenila negibnost ali smrt človeka. Nekaj stresa nam tudi ne škoduje, kvečjemu začini življenje, mu da okus; sam po sebi ni ne slab ne dober in ga lahko ovrednotimo šele na podlagi posledic, ki jih je prizadejal posameznemu človeku na telesnem ali duhovnem področju.

Za boljše razumevanje bistva stresnih situacij moramo vedeti, da stres vedno poteka v treh fazah:

1. faza alarma,
2. faza odpornosti,
3. faza izčrpanosti.

Do druge faze je lahko učinek stresa pozitiven in posameznika energetsko osveži, spodbudi k določenim mislim in dejavnostim, ki jih je zanemaril, ipd. Če stres napreduje in se v tem času nič ne spremeni, vodi situacija do izčrpanosti (Rakovec-Felser 1991: 48-49).

Selye (Lindemann 1977: 14) je vse tri reakcijske faze poimenoval *splošni prilagoditveni sindrom*.

Kadar menimo, da bomo položaj uspešno obvladali, poteka stresna reakcija v mejah normalnega območja stresnega ravnovesja in sploh ne čutimo, da smo pod stresom. Kadar pa prevladata dvom in bojazen, da bo položaj za nas pretrd oreh, poteka stresna reakcija zunaj normalnega območja in povzroča različne stopnje stresa. Looker in Gregsonova (1993) opredeljujeta stresno reakcijo kot zaporedje različnih in zapletenih telesnih odzivov na zahteve, s katerimi se soočamo, ki poteka v mejah normalnega območja, znotraj katerega premagujemo vsakdanje in predvidene težave. Kadar pa nastopijo nepredvidene, neznane ali pretirane zahteve, novi izzivi in občutek ogroženosti, sproži stresna reakcija povečano pripravljenost, da se lahko telo z njimi spopade.

Stresna reakcija ne prizanaša nobenemu telesnemu dogajanju, zato lahko prevelika stopnja škodljivega stresa preobremeni prilagoditvene sposobnosti telesa, kar lahko povzroči splošno izčrpanost, najrazličnejše težave z zdravjem in je v najhujših primerih celo usodna (Looker, Gregson 1993: 74).

Glavni simptom stresa je zaskrbljenost, ki jo pogosto spremljajo fizikalni simptomi, kot so glavobol, mišične bolečine, občutek hitrega srčnega utripa, slabosti in skoraj vedno utrujenost (Lancaster 1995: 11).

Čeprav nastaja stres večinoma v naših glavah, obstajajo tudi objektivni vzroki zanj. Zato je le redko stvar posameznika, temveč je stvar celotnega družbenega okolja, ki je latentno stresno. Tako lahko stresne situacije odpravi le racionalna in kolektivna družbena dejavnost ljudi, kar presega psihološko raven obravnave stresa (Nastran Ule

1993). Namreč, stresorje povzročajo najrazličnejše spremembe na ravni medosebnih odnosov v družini in poklicu, obsežnejše institucije, vrednote in ideologije ter spremenjene možnosti v družini, podjetju, šoli itn.

STRES NA DELOVNEM MESTU

Delo in delovno mesto sta v življenju posameznika zelo pomembna dejavnika in ga hkrati ogrožata s posameznimi oblikami psihičnega in fizičnega tveganja. Stres postaja v organizacijah vse bolj splošen pojav zlasti zaradi naraščajoče kompleksnosti dela in ekonomskih pritiskov na posameznika. Pravzaprav vse bolj skrbimo in si prizadevamo za delo, ki prinaša uspehe, nismo pa več sposobni sprejeti in živeti življenja v svetu predstav in fantazij, ki ga vse bolj kršijo racionalne misli. Med stresorje na delovnem mestu bi lahko uvrstili marsikateri dejavnik, ki je na delovnem mestu prisoten in negativno vpliva na zaposlene. Pravzaprav je škodljivi stres posledica spleta številnih dejavnikov. Samo delo nas lahko pred stresom celo varuje in ni tisto, ki povzroča stres. Zato moramo biti pri opredelitvi stresorjev dokaj precizni. Namreč, tisto, kar povzroča stres, so sovražne vsebine dela.

Pogost vzrok stresa na delovnem mestu je prevelik obseg dela ali prezahtevno delo, ki povzroča pri zaposlenih negotovost. Zelo pogosto se dogaja tudi to, da hitrost dela, ki ga posameznik opravlja, ni običajna zanj.

Bennett (1997) navaja med vse pogostejše vzroke stresa delovno mesto s prisilo (*bullying*), ki je lahko rezultat osebnih karakteristik zaposlenih nasploh ali zunanjih faktorjev, ki v tako vedenje prisilijo. Takšni faktorji so na primer kultura *macho* menedžmenta, pritiski zaradi zmanjševanja cen, doseganje določene kvalitete itn.

Plozza in Pozzi (1994) opozarjata na neprimeren delovni ritem zaposlenih, ki delajo v dveh ali celo treh izmenah, ter omejitve in vsiljene zahteve zaradi organizacije dela, ki povzročajo, da postane delavcu lastno delo tuje in je zato nezadovoljen. V takem položaju so predvsem tisti, ki opravljajo zelo mehanizirana in strogo nadzorovana

dela, pri katerih so naloge do najmanjše podrobnosti specializirane, nadzor nad izdelkom pa prevzamejo stroji.

Gordonova (1993) kot stresorje posebej omenja karakteristike posameznikove poklicne kariere in posameznikovo soočanje s spremembami, ki jih prinaša upokožitev. Meni, da so zlasti ogroženi tisti, ki so na začetku svoje poklicne poti, ko so še v fazi potrjevanja in dokazovanja ter stremijo k napredovanju. Govori o tako imenovanih medkariernih krizah, ki so po njenem mnenju celo sinonim za stres.

Drugi dejavniki, ki lahko stresno učinkujejo na zaposlene, so še: sprejemanje zahtevnih zadolžitvev, nenehno pomanjkanje časa, nejasne vloge, slaba osveščenost, prevelika odgovornost, prehudo tekmovanje, premajhno nagajevanje in še bi lahko naštevali. V resnici lahko marsikateri dejavnik na delovnem mestu uvrstimo med vire stresa ali stresorje. Gre le za to, da negativno učinkuje na zaposlene.

Razmeroma nov pojav v kategoriji stresov je izgorelost (*burnout*), ki se pojavi pri nekaterih ljudeh, ki delajo dalj časa pod hudimi obremenitvami in zaidejo v stanje notranje iztrošenosti, občutka fizične in osebnostne izžetosti, nemoči, ki gre na rovaš delovnih dosežkov in zadovoljstva z delom. Veliko takih primerov najdemo pri menedžerjih, borznih manipulatorjih, podjetnikih, trgovskih potnikih, pa tudi drugih strokovnih delavcih, ki se trudijo, da bi kaj dosegli. Žrtve takega stresa običajno sredi delovnega časa pravijo: »Sem utrujen, popolnoma izčrpan, ne morem več, konec je z menoj, grem...« Tako stanje, ki nima prave klinične slike, traja krajši ali daljši čas (Možina 1994: 662).

Obstajajo določene skupine zaposlenih, ki so posebej izpostavljene stresu na delovnem mestu. Mednje sodi tudi skupina menedžerjev, ki jih mnogi radi posnemajo. To je posebna skupina zaposlenih, ki za vsako ceno potrebujejo uspeh, hkrati pa tudi svojo opaznost. Tako se začne med njimi tekmovalen boj, ki je poleg velike odgovornosti zelo pogost vzrok stresa (Lancaster 1995: 17).

Nemalokrat se tudi zgodi, da poskušajo menedžerji ublažiti svojo napetost s pitjem

alkoholnih pijač in tako polepšati svojo realnost. Zaradi slabe vesti pa se začnejo slepiti pred problemom alkoholizma, ki je danes v organizacijah ravno tako pogost pojav in pomeni dodatno obremenitev organizacije (Ramovš 1988).

OMEJEVANJE IN PREPREČEVANJE STRESNIH SITUACIJ NA DELOVNEM MESTU

Osnova reševanja problemov s stresom je poznavanje virov stresa in preventivno delovanje. Hkrati pa je pomembno tudi poznavanje vrst stresov, mogočih psihičnih in fizičnih obremenitev, možnosti preprečevanja in blažitve stresa, ko je ta že prisoten. Ta dejstva so pomembna tako za vsakega zaposlenega posebej kot tudi za vodstveni kader, ki ima na voljo največ uporabnih orodij za ohranjanje take higiene dela, ki ne bo ogrožala zaposlenih in ubijala njihovega svobodnega življenja, in s tem ustvarjanja ter ohranjanja take organizacijske kulture, ki bo to tudi odražala. Zato je zelo pomembno izobraževanje in ozaveščanje vseh zaposlenih. Namreč, ko delovna organizacija doseže ustrezno stopnjo ozaveščenosti, lahko tudi ustrezno preventivno deluje, kar je najpomembnejše.

Ustrezna organizacija dela, vključevanje predstavnikov sindikata v organizacijo dela, dolgoročno kadrovanje, sistem ocenjevanja učinkovitosti, ustrezni izobraževalni programi, zakonska zaščita delavcev pri stresnih delih, neprestana skrb za delovno okolje in ukrepi za zmanjševanje stresnosti na delovnem mestu morajo biti dolgoročno ekonomsko ovrednoteni. Stresne situacije so manj izrazite, če posameznik zaupa sodelavcem in ne nosi bremena odgovornosti le sam. Konflikte, ki nastanejo v skupini, je treba takoj po identifikaciji psihosocialno obdelati, pregledati vzroke in se zavzeti za odpravljanje. Utrditi je treba komunikacijske poti in skladno delovanje posameznikov, saj je tudi izolacija posameznika povsem neustrezna in zavira njegove ustvarjalne sposobnosti (German 1997: 21).

ORGANIZACIJSKA KULTURA

Zelo dolgo je pojem organizacijske kulture nadomeščal pojem organizacijske klime oziroma bil izenačen z njim; še danes je to razmeroma nejasen in nenatančno definiran pojem, ki dopušča zelo različne interpretacije. Razlogi za večje zanimanje zanj pa so uresničevanje sprememb v organizacijah, ki so nujne zaradi turbulentnega okolja, v katerem obstajajo. Namreč, naraščanje kompleksnosti in vse hitreje spremembe v okolju podjetja nenehno pritiskajo na vodstvene delavce, da vedno znova iščejo nove odgovore na izzive in prilagajajo podjetja novim zahtevam. Avtorji, ki so bolj pragmatično usmerjeni, osvetlujejo organizacijsko kulturo predvsem z vidika vpliva in povezanosti z uspešnostjo poslovanja podjetja. Čeprav so izsledki raziskav pokazali, da je povezava med organizacijsko kulturo in organizacijsko uspešnostjo odvisna od tega, kako je organizacijska kultura definirana, in da je njen vpliv na uspešnost odvisen od razmer, v katerih organizacija deluje. Uvajanje kakršnih koli sprememb v organizacijah pa ni mogoče, ne da bi spreminjali tudi organizacijsko kulturo, ki je sicer relativno trden pojav in jo je zelo težko spreminjati. Poleg tega pa se ljudje spremembam vedno upiramo, čeprav so trajno (Adizes 1996) in univerzalno dejstvo. Spremembe nam prinašajo v življenje večjo negotovost in nestabilnost. Tako smo izpostavljeni situaciji večjega tveganja in nevarnosti, kar nam vzbuja strah in se zato samodejno upiramo.

Ker so organizacije že kar nekaj časa izpostavljene silovitim konkurenčnim pritiskom zaradi razvoja tehnologije in s tem povezanih procesov globalizacije, so prisiljene v transformacijo. Proces transformacije pa je uspešen le, če dviguje vitalnost organizacije, katere ključna kompetenca je agilnost. Njeni znaki so zasidrani globoko v kulturi podjetja. To pomeni, da se tu nahajajo vzroki togosti, nepodjetnosti in slabih poslovnih rezultatov (Gorišek 1999).

Velik vpliv, da se je zvečalo zanimanje zanj, je imelo upadanje konkurenčne sposobnosti ameriškega gospodarstva zaradi združevanja Evrope, ki postaja eno najmoč-

nejših svetovnih tržišč. Potem velja omeniti tudi krizo, ki jo je povzročil naftni šok leta 1972 in pozneje ter prodor japonskega gospodarstva na svetovni trg in njegova velika konkurenčnost na številnih področjih. Nedvomno pa je eden osnovnih razlogov tudi ta, da se je povečalo število objavljenih del s področja poslovne organiziranosti, saj se je velikokrat pokazalo, da še tako premišljene in načrtovane spremembe niso dale dobrih in pričakovanih rezultatov. Zadnji razlog pa so spremenjene vrednote družb in organizacij, za katere dobiček ni več edini kriterij uspešnosti, temveč se povečuje njihova socialna odgovornost.

Pojem organizacijske kulture ni nov, vendar je postal pomemben šele konec sedemdesetih let 20. stoletja. Od takrat mu organizacijski teoretiki in menedžerji pripisujejo vse večji pomen. Kljub temu je še danes nejasen in nenatančno definiran. Ima veliko pomenov in konotacij, je kompleksen in večplasten pojav in ga je težko razumeti. Ko ga spoznamo, pa lahko postane tudi naše razumevanje organizacije dosti globlje.

Nekatere definicije organizacijsko kulturo v ožjem pomenu opredeljujejo kot koherentni sistem predstav in vrednot določene skupine, ki ji rabijo kot osnova za odločanje med različnimi možnostmi. Druge jo v širšem pomenu opredeljujejo kot sistem ne le vrednot, temveč tudi prepričanj, načinov ravnanja, simbolov, pravil, norm, postopkov, tehnologije in tehničnih sredstev, ki jih skupina uporablja (Rozman, Kovač, Koletnik 1993: 169).

Kljub temu, da lahko podjetje ustvari določeno organizacijsko kulturo, po kateri se bo morda razlikovalo od drugih, lahko znotraj določene organizacijske kulture najdemo večje ali manjše razlike med skupinami znotraj podjetja in tako pridemo do pojma organizacijskih subkultur. Te so med seboj različne zlasti v diverzificiranih velikih podjetjih in če so tudi geografsko dislocirane. Sicer pa je težnja diverzificiranih korporacij istočasno spodbujanje specifičnih kultur in skupne enotne kulture. Možnosti, da se znotraj organizacije oblikujejo še subkulture, so večje takrat, ko je organizacija velika, starejša in notranje zelo diferencirana. Tako je mogoče opaziti

posebno kulturo npr. komercialistov, vzdrževalcev itn.

Kot opisni pojem je organizacijska kultura povezana s tem, kako člani zaznavajo podjetje.

Je sistem neformalnih pravil, ki ljudem sugerira, kako naj večji del časa ravnajo (Geertz 1973: 44).

Tavčar pravi, da organizacijska kultura nastaja v procesih skupinskega reševanja problemov, prilagajanja organizacije na okolje in pri reševanju problemov njene notranje integracije (Kavčič 1992: 78).

Vila (1994: 344) pa opredeli organizacijsko kulturo kot sistem mišljenja in načina razmišljanja, ki je skupen ljudem v neki organizaciji in razlikuje eno organizacijo od druge.

Ena izmed novejših definicij, ki jo velja omeniti, je Scheinova (Kavčič 1991: 134-135), ki definira organizacijsko kulturo kot globljo raven temeljnih predpostavk in prepričanj, ki so skupne članom organizacije in ki delujejo na nezavedni ravni ter so temeljni samoumevni način percepcije samega sebe in svojega okolja.

Ker je ena od značilnosti organizacijske kulture tudi samoumevnost njenega doživljanja, je treba poudariti, da obstaja nekje med zavednim in nezavednim. Namreč, člani organizacije se svoje organizacijske kulture zavedo šele ob stiku z drugo organizacijo ali ob prihodu novih članov v organizacijo. Gre za pojav, ki ne sodi na raven ozaveščenosti.

Vpliv organizacijske kulture pa nekateri poudarjajo zlasti v smeri oblikovanja rutin, ki posamezniku olajša obvladovanje kompliciranosti vsakdanjega življenja. Tako se organizacijska kultura kaže tudi kot dejavnik zmanjševanja negotovosti posameznika (Kavčič 1992: 78).

Organizacijska kultura je socialna tvorba oziroma rezultat vseh članov organizacije, njihovega delovanja, in je izraz trajnega urejevalnega procesa socialnega sistema, ki ga zaznamujejo tako zavestne in načrtovane kot tudi spontane akcije. Uravnava obnašanje članov in doseči mora visoko stopnjo upoštevanja. Nastaja postopno, zato ji lahko rečemo tudi socialna dediščina organizacije. Je nekaj, česar se da naučiti. Je prilagod-

ljiva in sestavljena tako iz evalvacijskih kot kognitivnih vidikov. Ni neposredno oprijemljiva in je dosežek oziroma proces. »Dosežek« pomeni, da organizacija ima kulturo, »proces« pa, da organizacija je kultura (Kavčič 1994: 182-184).

Opazljive sestavine organizacijske kulture so vrednote in norme, ki članom služijo kot merilo, s katerim presojuje svoje ravnanje, in tako delujejo kot notranja kontrola. Hkrati imajo v organizaciji tudi integrativno vlogo. Norme omogočajo konsistentnost v delovanju članov, neupoštevanje pa je povezano s sankcijami. Uravnavajo ciljno delovanje. Poleg vrednot in norm so opazljive sestavine organizacijske kulture še tipični obrazci vedenja, vzori, običaji in obredi, komunikacije, ki so živčni sistem organizacije in ključnega pomena za njeno funkcioniranje, ter proizvodi in storitve, ki so v širšem smislu stvaritve človekove dejavnosti in so najlažje vidne vsebine organizacijske kulture (Kavčič 1994: 180-182).

Najosnovnejša in hkrati tudi najmanj opažena raven, na kateri operira organizacijska kultura, so temeljne predpostavke organizacije. Druga raven vključuje vrednote o tem, kako bi morale biti stvari na splošno urejene, zato obsega temeljna pravila ravnanja. In tretja, zadnja raven, ki je tudi najbolj prepoznavna, obsega končne produkte človekovega delovanja (Rainey 1991: 170-171).

Organizacijska kultura ima zelo podobno funkcijo kot kontrola, vendar s to razliko, da usmerja vedenje od znotraj, kar deluje mehkeje, bolj naravno, zanesljivo, trajno in prilagodljivo.

Za preživetje in prilagoditev organizacije okolju pa je potrebna tako notranja kot zunanja integracija organizacije. Notranja integracija pomeni, da člani soglašajo o skupnem »jeziku«, mejah, moči in statusu. Zunanja integracija pa pomeni, da soglašajo o strategiji, ciljih in ugotavljanju uspešnosti.

Člani morajo med seboj komunicirati in se razumeti, sicer skupina po definiciji ni mogoča. Ena najpomembnejših področij kulture je tudi soglasje o kriterijih določanja članstva. Poleg tega mora vsaka organizacija izdelati svojo statusno hierarhijo in pravila, kako si član pridobi, ohranja in

izgubi moč. To jim pomaga obvladovati zavist in agresijo, ki jo občutijo.

Soglašati morajo, kaj je primarna naloga organizacije, kaj je njeno poslanstvo in kaj so manifestne in latentne funkcije, kaj so konkretni in operativni cilji ter cilji, v katerih se odraža poslanstvo organizacije, in kaj so kriteriji za ugotavljanje stopnje doseganja ciljev.

FENOMEN ORGANIZACIJE

Človek se je začel ukvarjati z organizacijo že zelo zgodaj, kar potrjujejo že prve oblike družine. Z njo se srečamo pri vseh večjih podvigih celotne zgodovine človeštva in na vseh področjih življenja. To je povsem razumljivo, saj lahko dosežemo cilje le z usklajenim delovanjem ljudi in njihovih aktivnosti. Poleg tega je človek družabno bitje ali bitje medčloveških odnosov (Ramovš 1995), je družabno bitje (Vila 1994) in je socialno bitje (Kavčič 1991), kar je vse povezano z organizacijo in organiziranjem.

Beseda organizacija prihaja iz grške besede *organon*, katere prvi pomen je orodje, pozneje telesni organ in še drugo. V latinščini se beseda preobrazila v *organizare* s pomenom oblikovati nekaj v celoto, da bi ta celota delovala tako, kot funkcionira človeški organizem (Vila, Kovač 1997).

Danes uporabljamo besedo na tri načine. Pomeni *subjekt*, podjetje, inštitut, zavod, državno institucijo. Pomeni tudi *strukturno* v smislu strukture delovnih sredstev in ljudi, pri čemer je poudarek na nizu elementov, ki so nekako sestavljeni in povezani v medsebojne odnose. In slednjič, opredeljujejo organizacijo kot *organizacijski proces* (Vila 1994: 18-19).

Erlichova pravi, da je organizacija zelo star izum in je izraz človekovega prilagajanja naravi in predvsem njegove težnje, da jo obvlada in spremeni. Tako je človek ukrotil ogenj, veter in vodo. Slabotni človek je torej zavladal nad svetom s pomočjo svojega uma in enkratne sposobnosti zavestnega povezovanja in delitve dela (Florjančič, Vukovič 1998: 13).

V nasprotju z znanstvenim in tehnološkim napredkom pa je prišlo do zmanjšanja

sposobnosti prilagajanja socialnega sistema tem spremembam, kar povzroča eksplozijo socialnih problemov. Možnosti za rešitev so zato v iskanju novih načinov dela, oblikovanju novih odnosov med ljudmi, izostritvi naših pogledov in spreminjanju vrednot. Tako naj bi se nova paradigma opirala na organski, holistični in ekološki pogled na svet. Kornwachs pravi, da zahteva današnji pogled na svet, naravo, človeka in družbo celovitost, odprtost, kompleksnost in časovnost.

Brez pojma organizacije ni mogoče pojasniti sveta in zanj značilnega življenja, čeprav vedno pademo v skušnjavo, da bi ga opisali tako, kot da nismo del njega, kar je v skladu z Galilejevim in Newtonovim videanjem znanosti (Ovsenik, Ambrož 1999). To ni mogoče, saj je človek osnovno gibalo in hkrati edini objekt in subjekt opazovanja (Kavran, Florjančič 1992).

Zaradi predvideno zelo nelinearnega razvoja v prihodnosti je treba spodbujati razvoj takih oblik organizacije, v katerih bo lažje upravljati vire in bolj uspešno izrabljati nove ideje in znanje. Skrbno načrtovane in ciljno usmerjene organizacije so že preteklost, nadomeščajo jih spontane, globalno usmerjene *samoreferenčne avtopoietične organizacije*, kot jih poimenuje Geier (1994) (Ovsenik, Ambrož 1999).

V svetu se vse bolj uveljavljajo tudi nizke ali *flat* organizacijske oblike. Tako postane organizacija manj avtoritarna in več je sodelovanja ter medsebojnega koordiniranja (Florjančič, Vukovič 1998).

Razmeroma nov pojem, ki se je pojavil pred približno petimi leti na področju organizacijskih ved, je *reinženiring*, ki zahteva od organizacij in menedžmenta korenite in dramatične spremembe. Na ta način menedžment funkcij prehaja v menedžment procesov, srednji menedžment pa zamenjujejo timi in informatika. Vodje timov niso več klasični menedžerji, temveč nekakšni trenerji svojih sodelavcev. Reinženiring si zastavlja vprašanje: »Zakaj sploh delamo to tako, kot delamo?« Kaj kmalu ugotovimo, da določena dela ali organizacijske aktivnosti sploh niso potrebne. Zato je rešitev v tem, da vzamemo in vodimo proces kot celoto. To pa pomeni odmiranje hierarhične strukture.

OPREDELITEV ORGANIZACIJE

Zlasti v ameriški literaturi opredeljujejo organizacijo kot podjetje. Zato je označena kot združba ljudi, ki deluje, da bi dosegla čim uspešnejše poslovanje. Te teorije so pogosto povezane s sistemsko teorijo, katere utemeljitelj je von Bertalanffy. Zelo podobno jo opredelita tudi Kast in Rosenzweig, saj pravita, da je organizacija podjetja odprt, vzročno povezan in ciljno usmerjen socialni sistem (Rozman, Kovač, Koletnik 1997).

Treba pa je razumeti tudi to, da je organizacija nekaj, kar najdemo v vsakem podjetju, vendar ni tudi celota podjetja. Predvsem mislimo na neko urejenost in utečen način odločanja v podjetju (Pučko 1996: 6).

Lipovec (1987) opredeli organizacijo kot sestav razmerij med ljudmi, ki zagotavlja obstoj, družbenoekonomske in druge značilnosti ter smotrno uresničevanje cilja podjetja.

Vila pa jo opredeli takole: »Organizacija je racionalno, vnaprej premišljeno povezovanje in usklajevanje ljudi in njihovih aktivnosti v skupni sistem z nekaterimi resursi (material, delovna sredstva, finance, informacije), z namero izpolnitve namena, zaradi katerega so se združili. Z organizacijo se definirajo njihovi medsebojni odnosi, način sodelovanja in koordiniranja akcij, kakor tudi vse naloge in odgovornosti posameznih članov, da bi dosegli zastavljeni cilj ob maksimalni učinkovitosti celega sistema.« (1994: 21)

POJEM IN POMEN NEPROFITNIH ORGANIZACIJ

Dobiček, če ga ustvarijo, porabijo za uresničevanje svojega poslanstva, za lasten razvoj in višjo kakovost svojega dela. Abrahamsberg jih opredeli kot organizacije, ki delujejo v javnem interesu, njihov namen je trajno zagotavljati storitve in dobrine, ki so pogoj za uspešno delovanje družbe kot celote, njenih podsistemov in posameznega človeka, in niso ustanovljene zaradi ustvarjanja dobička. Smisel obstoja neprofitnih organizacij je zlasti humanitarne narave.

Uspešnost sleherne družbe je odvisna od usklajenosti delovanja njenih podsiste-

mov, da pa prevlada enega izmed podsistemov ne bi vodila v neravnovesje, mora družba nujno obstajati kot operativno zaprt sistem. Le tako ima možnost vzpostaviti ponovno ravnovesje. Da bi se izognili tem težavam, moramo spodbujati razvoj pluralnega sistema blaginje, ki veliko lažje ohranja družbeno ravnovesje. Pomembno vlogo pri tem pa lahko odigrajo ravno neprofitne organizacije, saj socialna država s svojo izrazito usmerjenostjo v trg in birokratskim delovanjem stalno ruši nujno družbeno ravnovesje (Ovsenik, Ambrož 1999).

PREDSTAVITEV PODJETJA PRIMORJE, D. D.,
IZ AJDOVŠČINE

Današnje podjetje Primorje iz Ajdovščine je bilo ustanovljeno leta 1946 iz enote Novograd v sestavi IX. korpusa NOV in POS. Do današnjega časa je prešlo vse razvojne faze, ki so bile značilne za podjetja v Jugoslaviji in Sloveniji, ter postalo eno pomembnejših slovenskih gradbenih podjetij, vsekakor pa največje v svoji regiji. V preteklosti si je pridobilo številne reference na osnovi opravljenih gradenj doma in v tujini.

Primorje ostaja splošno gradbeno podjetje, ki sprejema naročila in izvaja vse vrste gradbenih del v vseh fazah gradnje od izdelave projektne dokumentacije pa do končne izvedbe, nadzorstva nad gradnjo in primopredaje zgrajenega objekta. Pomemben del družbe se ukvarja z nizkimi gradnjami (hidrogradnje, prometni objekti...) in proizvodnjo gradbenega materiala (agregati za betone in asfalte, armature, montažni elementi, lesni izdelki...), vendar se v poslovanju ohranja tudi pomemben delež gradnje gospodarskih in stanovanjskih stavb, zlasti gradnje iz predpripravljenih montažnih elementov.

Cilj podjetja je graditi kakovostno, poceni in v pogodbenih rokih v splošno zadovoljstvo investitorjev oziroma kupcev.

REZULTATI RAZISKAVE

RAVEN STRESA NA DELOVNEM MESTU

Rezultati kažejo, da so zaposleni v povprečju pod srednje močnim vplivom stresorjev in je delovno mesto zanje hkrati izziv in obremenitev s stresnimi situacijami, kar lahko označimo kot *pravo* mero stresa.

Podjetje se verjetno zaveda dejavnikov, ki so neposredno navzoči na delovnem mestu in lahko povzročijo situacijo, ki bi bila za zaposlene v skrajnem primeru stresna. To pomeni, da se zaveda tudi pomena človeškega faktorja in zagotavljanja kvalitete delovnega življenja, ki je hkrati temelj za zadovoljevanje osnovnih fizioloških potreb človeka, pa tudi priložnost za zadovoljevanje drugih potreb in želja (po socializaciji, vrednotenju svoje individualnosti...). Lahko predvidevamo, da se vsako podjetje ukvarja z enim najpogostejših vprašanj procesa globalizacije, ki se mu niti ni mogoče izogniti. To je, kako ravnati s kadri. Zadovoljevanje potreb zaposlenih je ključ uspeha vsake organizacije in zelo pomembno stališče širšega sistema organizacijske kulture.

VIRI STRESA NA DELOVNEM MESTU

DELOVNA OBVEZA

Zaposleni se pogosto soočajo s problemom velikega obsega dela, ki presega njihove realne zmožnosti in jih pelje v časovno stisko. Vprašanje, ki ostaja brez odgovora, je, kako se s tem problemom soočajo in ga rešujejo. Lahko pa predvidevamo, da je to eden izmed dejavnikov, ki stresno učinkuje nanje.

Obveznost slehernega delavca je, da svoje delo, za katero je sklenil pogodbo o zaposlitvi, tudi vestno opravlja. Absolutno mora upoštevati zahteve in navodila delodajalca. Brezizhodnost takih situacij pa je v skrajnih mejah za posameznika ogrožajoča in v njem sproža občutke preobremenjenosti. Situacija je odvisna od tega, kolikšna je stopnja zavedanja zaposlenih, da gre za te vrste problem, ter kako so pripravljeni to dejstvo sprejeti nadrejeni in vodstvo, ki

lahko sicer ogromno pripomorejo k reševanju in odpravljanju tega problema.

DELOVNI POGOJI

Situacija delovnih pogojev, v katerih zaposleni opravljajo svoje delo, je zadovoljliva, saj se jih je kar 17 od 23 opredelilo, da so delovni pogoji slabi le včasih oziroma nikoli.

Znano je dejstvo, da se človekov organizem prilagaja okolju, vendar do določene mere. Kar je preveč, zahteva od delavca veliko energije za prilagajanje, ki bi jo lahko sicer porabil za opravljanje svojega dela, poleg tega pa se počuti tudi neprijetno, saj gre za škodljive vplive na njegov organizem. Storitnost človeka tako pade, ogrožena pa je tudi njegova zbranost pri delu.

Farrellova in Stammova (Ilič, Svetlik 1996: 36) ugotavljata, da ima fizično delovno okolje signifikantni učinek na absenteizem ali izostajanje z dela. Poleg tega pa je varnost pri delu najnujnejši element kvalitete delovnega življenja, za kar podjetje Primorje očitno veliko stori in bistveno odstopa od rezultatov raziskovanja kvalitete delovnega življenja in zdravja zaposlenih v Sloveniji nasploh. Splošne razmere kažejo, da bi morali v marsikaterem slovenskem podjetju izboljšati kvaliteto fizičnega delovnega okolja, če bi želeli pripomoči k boljšemu psihofizičnemu počutju in ugodnejšemu zdravstvenemu stanju, saj dela v *idealnem* fizičnem okolju le pičlih 18,2% delavcev.

Poudariti je treba tudi to, da je rezultate, ki smo jih dobili na stresor delovnih pogojev, težko posploševati na celotno podjetje, saj gre le za oddelek celotnega podjetja, kjer bi lahko bila slika povsem drugačna.

KONFLIKTNOST IN DVOUMNOST VLOG

Ugotavljamo, da imajo zaposleni dokaj jasno opredeljene vloge, čeprav je kar velika večina potrdila, da se včasih še vedno znajdejo v dilemi, kaj so njihove zadolžitve in dogovornosti. Zato bi moralo podjetje stremeti k jasnejši opredelitvi vlog, ki so dodeljene zaposlenim.

Konfliktnost in dvoumnost vlog je dejavnik, ki zelo pogosto rezultira v stresno obremenjenost zaposlenih, saj se zelo pogosto dogaja, da se ljudje počutijo zaradi teh dejstev nezadostni ali neustrezni na delovnem mestu, doživljajo stisko in prevzema jih občutek krivde.

Konflikt vlog pa nastane iz različnih razlogov. Lahko so si različne vloge med seboj nasprotujoče. Višje vodstvo lahko postavlja konfliktne zahteve. Lahko so si zahteve različnih pomembnih skupin v nasprotju, lahko pa gre za nejasnost o vlogi sami, kar pomeni, da oseba ne razume, kaj od nje pričakujejo (Vila 1994: 118).

Poleg tega se je pokazalo tudi to, da imajo zaposleni precej slabe možnosti sodelovanja pri sprejemanju odločitev, ki vplivajo na njihovo delo.

Podrejenost je sicer bistvena značilnost delovnega razmerja, vendar je tudi eden glavnih razlogov za odtujenost delavcev, česar si delovne organizacije danes ne morejo več privoščiti. Sodelovanje delavcev pri odločanju pa je utemeljeno z ekonomskimi in humanimi razlogi. Če jim bo zagotovljeno sodelovanje pri odločanju, bo organizacijam zagotovljen tudi uspeh. Poleg tega pa so delavci, ki so obravnavani najprej in zlasti kot odgovorna človeška bitja, pripravljeni zavzemati se za cilje podjetja (Kavar-Vidmar 1998: 96).

Nazadnje kažejo rezultati tudi to, da so zaposleni pogosto odgovorni za ravnanje svojih sodelavcev.

Skratka, konfliktnost in dvoumnost vlog lahko opredelimo kot dejavnik, ki utegne stresno vplivati na zaposlene.

RAZVOJ KARIERE

Približno polovica zaposlenih se na delovnem mestu nikoli ne počuti varno oziroma se počutijo varno le včasih, kar lahko ocenimo kot razmeroma nizko stopnjo varstva zaposlitve.

Splošno znano dejstvo je, da so obdobja zaposlenosti vse pogostejše pretrgana s krajšimi ali daljšimi obdobji brezposelnosti, ki je danes tudi eno najbolj perečih vprašanj. Od tega, kako posameznik porabi čas, ko je

brezposeln, pa niso odvisne samo nadaljnje zaposlitvene priložnosti in delovna kariera, ampak tudi kvaliteta delovnega življenja.

Poleg tega ugotavljamo, da imajo zaposleni zelo malo ali skoraj nič možnosti za napredovanje na drugo delovno mesto, čeprav velja opozoriti, da ima podjetje Primorje za sabo že zelo dolgo tradicijo in so taki koraki najbrž zelo preiščeni.

Napredovanje na drugo delovno mesto ni mogoče brez ustreznega dodatnega izobraževanja zaposlenih. Če podjetje ne organizira dodatnega izobraževanja, je priporočljivo, da zaposleni sami investirajo vanj, saj je trditev, da so zaposleni najpomembnejši ustvarjalni kapital in investicija, žal še vedno največkrat le izrečena fraza. Napredna podjetja vzpodbujajo urjenje in izobraževanje, ga podpirajo in upoštevajo (Kralj 1998).

NOTRANJI, MEDOSEBNI ODNOSI

Notranji, medosebni odnosi so za zaposlene v našem primeru vir zadovoljstva z delom in tako pomemben izvor njihove sreče. Namreč, dokazali so izredno visoko raven zadovoljstva s sodelavci, zato menimo, da so medosebni odnosi pravzaprav tisti dejavnik, ki ima na ostale stresorje zelo močan blažilni učinek in dejansko pripomore k tako nizki stopnji stresne obremenjenosti.

Socialni odnosi lahko izzovejo stres ali pa ga pomagajo ublažiti. Zato tudi kontrola stresa in njegovo obvladovanje ni samo individualni dosežek, temveč je odločilno odvisen od kvalitete socialnih odnosov dane osebe. Npr. podpora prijateljev na delovnem mestu lahko znatno olajša stres (Nastran Ule 1993: 131).

KONFLIKT MED DELOM IN OSTALIMI VLOGAMI, KI JIH POSAMEZNIKI PREVZEMAJO V ŽIVLJENJU

Ugotavljamo, da je zaposlitev za zaposlene izredno pomembna vloga, vendar delo zadovoljuje le nekatere od njihovih potreb in ciljev. Kljub temu žrtvujejo svoj prosti čas in zapostavljajo družino ter druge, ki so jim osebno blizu. Dokaj dobro usklajujejo tudi poklicno in zasebno življenje, čeprav delo

v zadnjem času vse bolj zahteva celega človeka.

Menimo, da z družino ne preživijo toliko časa, kot bi ga morali. Vendar jim je družina osrednji prostor za vsakdanje obnavljanje svojih fizičnih in duševnih sil ter sposobnosti (Nastran Ule 1993: 200), zato jim čas, ki ga preživijo v krogu družine, bistveno olajša napetosti in tegobe zaradi dela. Namreč, intenziteta pozitivnega vpliva družine presega dolžino časa preživetega znotraj nje.

KLIMA PODJETJA

Med zaposlenimi vlada izredno visoka stopnja zadovoljstva s sodelavci, kar smo tudi pričakovali. Prav zvonasto krivuljo bi lahko začrtali, če bi hoteli ponazoriti stopnjo zadovoljstva z nadrejenimi oziroma vodstvom podjetja, saj so se razdelili povsem normalno. Tako je med zaposlenimi največji delež tistih, ki niso niti zadovoljni niti nezadovoljni.

Zadovoljstvo s sodelavci in nadrejenimi oz. vodstvom ne more biti absoluten pokazatelj klime, zato rezultatov o klimi ne moremo kar tako posploševati. Lahko pa so nam v pomoč in hkrati pomemben pokazatelj vzdušja v podjetju.

Po Schneiderju (Lipičnik 1998: 73-74) je klima podjetja odsev kulture, vendar je pojem kulture bolj globalen, usmerjen v tradicijo in prihodnost. Obe pa poskušata razlagati določenost človekovega vedenja v organizaciji.

Predvsem gre poudariti, da z organizacijsko klimo označujemo trenutno stanje v razpoloženju delavcev (Gostiša 1996: 119).

Vodenje, ki je del sestavljenega procesa menedžmenta, se nanaša na ljudi in njihove zmogljivosti. Z vodenjem pač poskušamo vplivati na ljudi, jih usmerjati in motivirati, da bi kar najbolje opravili delo. Torej je zadovoljstvo zaposlenih z nadrejenimi odvisno od tega, v kolikšni meri jim stil vodenja ustreza, kolikšne so njihove možnosti za uresničevanje tudi svojih pričakovanj in želja. Če se spomnimo na rezultate, ki kažejo izredno dobre odnose med zaposlenimi, lahko sklepamo, da ni izključen vzrok

nezadostnega zadovoljevanja potreb in ciljev zaposlenih tudi povprečno zadovoljstvo z vrhom podjetja.

NAČINI REŠEVANJA STISK IN TEŽAV, KI IZVIRAJO S PODROČJA DELA, IN POMEMBNI UDELEŽENI PRI TEM

Zaposleni so pri reševanju stisk in težav, ki izvirajo s področja dela, zelo avtonomni, saj se najprej obračajo na svoje pretekle izkušnje in osebnostne lastnosti, za katere menijo, da jim lahko pomagajo, in nazadnje se čutijo tudi sami osebnostno dovolj močni, da le redko občutijo situacijo kot stresno. V grobem bi lahko na drugo mesto postavili delovno organizacijo kot podporno mrežo pri reševanju stisk in težav, pri čemer mislimo sodelavce, ki se kot pomembni udeleženi pojavljajo najpogostejše, tem sledijo nadrejeni in nazadnje socialna služba podjetja, ki se po pričakovanjih vendarle ni uvrstila na zadnje mesto, temveč je zasedla predzadnjega. Menimo, da gre za dokaj visoko stopnjo identifikacije zaposlenih s podjetjem. Nazadnje se zaposleni obrnejo na družino in prijatelje, ki niso njihovi sodelavci, oziroma kakšno drugo strokovno službo zunaj podjetja. Zdi se, da gre pri zaposlenih za izredno samodisciplino in osveščenost, saj svojih stisk in težav s področja dela ne nosijo domov ali v družabni del življenja. Vzrok je sicer tudi dejansko nizka stopnja stresne obremenjenosti, zato ne moremo trditi, da so zaposleni izjemni individualisti, ker stiske in težave najprej rešujejo sami.

Človek ima vdolane vzvratne in povratne vzgibe za ohranitev, napredek in reševanje v kriznih situacijah. »Socialni imunski sistem« je tako človeška zmožnost, ki jo poleg dobrodelnosti sestavlja še samopomoč. Samopomoč je socialni vzgib v človeku, da si poskuša sam rešiti svoje stiske ali okrepiti svojo socialno moč za kljubovanje težavam. Potencialni in prevladujoči vir energije pri samopomoči je stiska (Ramovš 1995: 69-72). Torej jih motivira socialno-imunski vzgib samopomoči, zato se najprej in največkrat zanesejo le nase, na svoje izkušnje in osebnostne lastnosti.

HIPOTEZI

H0: Raven stresne obremenjenosti se med ženskami in moškimi ne razlikuje.

Ničelno hipotezo smo morali ovreči, saj so moški na delovnem mestu videti pod večjim stresom kot ženske. To lahko pojasnimo z dvema dejstvoma. Najprej je treba poudariti, da gre za gradbeno podjetje in vse pomembnejše položaje zavzemajo moški, saj je bilo žensk že v samem vzorcu malo, poleg tega zlasti s srednjo izobrazbo. Zato sklepamo, da ženske na tem oddelku opravljajo predvsem administrativna in bolj rutinska dela, ki od njih ne zahtevajo tolikšnega npora, kakršnemu so izpostavljeni moški, ki po izobrazbi sodeč opravljajo pomembnejše in odločilnejše naloge. Poleg tega strokovna literatura navaja, da imajo ženske več stresne energije.

Selye (Plozza, Pozzi 1994: 24-27) je postavil hipotezo, da je vsakemu od nas dana določena količina *stresne energije*, ki je ne moremo obnoviti s počitkom in jo torej porabljamo v teku življenja. Kdor je porabi preveč, mora prej umreti. In starost naj bi bila ravno izčrpanje te energije.

Priznati moramo, da smo pričakovali večjo raven stresa pri ženskah, ker se od njih običajno pričakuje vsakodnevno opravljanje še ene zelo pomembne vloge v življenju – vloge matere in gospodinje. Gre namreč za moralno dilemo (Nastran Ule 1993: 205-207) žensk in ne za pragmatični konflikt interesov, kar bi utegnilo veljati za moške. Ženska se pač ne bi smela angažirati v javnosti, kar je znak njenega »egoizma«. Emancipiran nastop v javnosti naj bi pomenil zanemarjanje družine in skrbi za druge, kar je primarna domena žensk in kot taka žal še vedno globoko zasidrana v naši zavesti. Vendar prišli smo do drugačnih rezultatov.

H1: Večja stresna obremenjenost zaposlenih pogojuje tudi večje nezadovoljstvo zaposlenih s sodelavci, nadrejenimi in vodstvom podjetja.

Povezanost med ravniyo stresa in zadovoljstva zaposlenih s sodelavci, nadrejenimi in vodstvom podjetja nedvomno obstaja, vendar je stopnja korelacije med njima negativna in razmeroma nizka. Kljub temu smo lahko hipotezo obdržali z manj kot 0,5-

odstotnim tveganjem, da se pri tem motimo.

SKLEPI IN PREDLOGI

Zaposleni v oddelku za marketing podjetja Primorje iz Ajdovščine se soočajo z razmeroma nizko stopnjo stresne obremenjenosti, saj je za večino delovno mesto izziv in hkrati obremenitev s stresnimi situacijami, kar pomeni, da gre povečini za srednje močan vpliv stresorjev. Skratka, situacija je za zaposlene dokaj ugodna. Iz tega lahko sklepamo, da si podjetje prizadeva zaposlenim zagotoviti čim kvalitetnejše delovno življenje in da se zaveda pomena človeškega dejavnika. Kljub temu pa je situacija pod drobnogledom vendarle malce drugačna.

Prvi dejavnik, ki utegne postati vir stresa zaposlenim, so delovne obveznosti. Zaposleni se soočajo z veliko količino dela, ki ga morajo opraviti, in to jih pelje v časovno stisko. Čeprav se zaposleni in vodstvo tega problema morda zavedajo, ni nujno, da se ga bodo lotili reševati, ker se morda premalo posvetijo samim sebi. Tako se ne morejo nikoli spočiti, si nabrati nove energije, in stalno živijo v stresnih situacijah. V takih primerih se pogosto dogaja, da se večino časa porabi neefektivno, ker manjkajo jasno začrtani cilji, planiranje, prioritete in celosten pogled. Tak način življenja postane le še gašenje požarov. Povsem jasno nam je lahko, da stremijo za uspehom in si morda nalagajo preveč dela zaradi prepričanja vase. Na ta način ukrepanje zamenja reakcija. Mogoče je tudi, da so že po naravi perfekcionisti, ali pa jim manjka osebnih organizacijskih sposobnosti oziroma slabo delegirajo naloge in nestvarno postavljajo roke. Mnogim se tudi dogaja, da se med delovnim dnevom zaradi motečih dejavnikov sploh ne posvečajo nalogam, ki jih paradokso postavi med prioritete. Največji problem pa je razcepljenost med delom in prostim časom. Velikokrat postanejo tudi redni tedenski sestanki nepotreben tedenski obred, ki bi se ga lahko udeležili le izbrani posamezniki, ti pa bi posredovali informacije ostalim. Ne bi bila potrebna udeležba vsch zaposlenih. Včasih zadostuje

že okrožnica ali telefonski pogovor.

Nedvomno je potreben ustrežnejši način organiziranja dela, kar pomeni stalno in sistematično preučevanje poteka dela, nalog, problemov in iskanje primernih poti, načinov in metod dela za doseganje predvidenih ciljev pri lastnem delu, delu v skupini ali delovni organizaciji. Pomemben del organiziranja je vodenje. Vsak posameznik bi moral vedeti, da je optimalno reševanje te nadloge le zavestno, neprestano in dosledno obvladovanje časa in iskanje vzrokov kopičenja dela. Nadrejeni in vodstvo bi morali zaposlenim jasneje opredeliti dolžnosti, ki jih opredeljujejo delovna mesta, ter določiti cilje in prednostne naloge. Predvsem pa bi morali zaposlenim pojasniti razliko med *nujno* in *pomembno*, ki ju zelo pogosto zamenjujejo. Nujne zadeve nedvomno zahtevajo takojšnjo pozornost človeka, vendar so to lahko povsem vsakdanje malenkosti. Pomembne pa so tiste zadeve, ki jih je treba skrbno preučiti in po navadi zahtevajo daljši časovni razmislek. Tisto, kar bi nadrejeni in vodstvo morali zgraditi, pa je čim več medsebojnega zaupanja, predvsem pa jasne in odprte komunikacijske kanale. Namreč, disciplinirano komuniciranje se nam lahko zelo hitro obrestuje.

Drug potencialni vir stresa je razvoj kariere. Pravzaprav je situacija precej nejasna, saj gre za podjetje z dolgoletno tradicijo, ki jo zaznamujejo številni uspehi in napredek, zato ne bi pričakovali tako slabega položaja zaposlenih ravno s tega vidika. Napredna podjetja imajo namreč bolj ali manj kompleksne sisteme načrtovanja delovnih karier zaposlenih in kadrovska dejavnost ni več poseben in od drugih vidikov gospodarjenja ločen sektor notranje organizacije podjetij, temveč postaja notranja in integralna sestavina vodenja. Bistvo kadrovske dejavnosti je priprava in usposabljanje sodelavcev za stalno spreminjanje samega sebe in za hitro reagiranje na spremembe in izzive okolja. K spreminjanju zaposlenih zelo veliko pripomore tudi načrtovanje njihovih karier.

Skrb za razvoj kariere sodelavcev je v razvitem podjetništvu pomemben dejavnik demokratizacije delovnih odnosov. Program planiranja kariere prinaša naslednje

prednosti: zagotavlja potrebna znanja, pomaga pridobiti in zadržati sposobne ljudi, zagotavlja sposobnim zaposlenim rast in razvoj ter znižuje frustracije zaposlenih (Rozman, Kovač, Koletnik 1993: 199-200). Sicer mnogi avtorji ugotavljajo, da je planiranje kariere odvisno tako od osebnih potreb kot od potreb organizacije. Konkretnije, gre za več med seboj povezanih in odvisnih elementov, kot so okolje organizacije, spremembe v organizacijski filozofiji in praksi, tehnologija, ekonomska situacija in ponudba kadrov. Treba je upoštevati okoliščine, v katerih se organizacija nahaja. Namreč, prilagajanje organizacije tržnim zahtevam zahteva tudi prilagajanje zaposlenih. Če se zaposleni na te zahteve nočejo odzivati, tudi ne morejo računati na nadaljnji razvoj kariere v tej organizaciji. Tako morda zaposleni podjetja Primorje niti sami nimajo dovolj ambicij, da bi težili k napredovanju in razvijanju svoje kariere. Zato se zdi, da se zelo pogosto pojavlja tako imenovana stabilna kariera (Merkač 1998), ko posameznik v delovni dobi ne prihaja do bistvenega povečanja znanj, spretnosti ali spremembe vrste dela. Skratka, situacija razvoja delovne kariere je za nas presenetljiva, saj je eden izmed najpomembnejših izhodišč sistema spremljanja in načrtovanja razvoja kadrov tudi sistem vrednot in pravil organizacijske kulture, ki v preučevanem primeru ne funkcionira tako, kot smo pričakovali.

Zato bi podjetje Primorje lahko zaposlenim zagotovilo vsaj večje varstvo zaposlitve.

Tretji vir stresa je konfliktnost in dvoumnost vlog, zato bi si moralo podjetje prizadevati, da zaposlenim omogoči več sodelovanja pri odločitvah, ki vplivajo na njihovo delo, da vzpostavi boljšo komunikacijo znotraj podjetja, da jim da več formalne avtoritete in da zoži razpon kontrole, da usposablja zaposlene za obvladovanje stresa ter da poišče in redefinira meje vlog, ki jih zavzemajo zaposleni pri svojem delu (po Bennett 1997). Jasneje opredeljene vloge bi morda omogočile tudi ustrezen obseg dela za vsakega posameznika in preprečili bi nepotrebno prevzemanje odgovornosti za ravnanja sodelavcev.

Četrty in zadnji stresor, ki je lahko tudi ogrožajoč za zaposlene, je konflikt med

delom in ostalimi vlogami, ki jih posamezniki prevzemajo v življenju. Preučevanja na področju delovne motivacije so strokovnjake pripeljala do zelo pomembnega sklepa, da niti ena sama človekova aktivnost, tudi delo ne, ni nikoli spodbujena z enim samim dejavnikom, temveč s številnimi zelo zapletenimi, poznanimi in nepoznanimi dejavniki. Zelo uporabna motivacijska teorija za menedžerje je Maslowova, saj lahko z njo na podlagi navadnih vprašalnikov ugotovijo, na kaj so zaposleni tisti trenutek najbolj občutljivi. Maslow je menil, da je človekova dejavnost vedno usmerjena navzgor, k privlačnejšim ciljem (Lipičnik 1998: 164-165).

V primeru podjetja Primorje lahko sklepamo, da je zavestnega posvečanja pozornosti potrebam in željam zaposlenih dejansko premalo, zato je to tudi ena izmed najnujnih nalog in odgovornosti nadrejenih in vodstva v prihodnosti.

Za večje zadovoljstvo bi moral menedžment zagotoviti zlasti ugodne delovne razmere za osebno rast in razvoj ustvarjalnosti zaposlenih, saj se pogosto dogaja, da je blokada človekove dejavnosti tudi čezmeren stres (Lipičnik, Možina 1993: 95). Ker pa se uspešnost menedžerjev meri po uspešnosti dela njihovih podrejenih, bi si morali bolj prizadevati, da bi dobili več vpogleda v delo, počutje in razmišljanje podrejenih. S tem bi izboljšali delovne rezultate in splošno klimo podjetja. V te namene jim rabi ena od menedžerskih metod,

ki je vitalnega pomena in pomembna tedaj, ko vsakdanja oblika pogovora ne zadostuje. To je ocenjevalni intervju. Je načrten razgovor med vodjo in podrejenim, v katerem pregledata delo podrejenega skozi leto, poskušata uskladiti svoje želje in pričakovanja ter raziščeta vzroke in morebitna nesoglasja in postavita nove temelje za nadaljnje delo. Je zelo pomemben del vodstvene prakse, čeprav je razpoloženje tako menedžerjev kot podrejenih do ocenjevalnega intervjuja zelo nenaklonjeno (Florjančič, Vukovič 1998: 211-214).

Primorje je podjetje, ki se zaveda pomena človeškega faktorja. Kljub temu pa bi lahko na določenih področjih, ki smo jih opredelili kot neposredne vire stresa in nevarne dejavnike, ki utegnejo stresno vplivati na zaposlene, situacijo z ustreznimi ukrepi izboljšalo. Namreč, zaposleni so pod razmeroma nizko stopnjo stresne obremenjenosti. Vprašanje pa je, ali jim tako nizko raven stresa uspeva ohranjati zavestno ali ne. Zelo pomembno je, da se s situacijo soočajo zavestno, da se ji prilagajajo in jo obvladujejo, kajti spontano dogajanje, njihovo vedenje in ravnanje ne morejo zagotavljati nadaljnega zadovoljstva zaposlenih in uspehov podjetja. Zato se zdi zelo pomembno, da pomen, ki ga pripisujejo zaposlenim, uvrstijo med sestavine organizacijske kulture kot posebno dragoceno vrednoto, ki bo v prihodnosti zaznamovala rutino podjetja.

Literatura

- R. BENNETT (1997), *Organisational Behaviour*. London etc.: M&E Pitman Publishing.
- R. BOHINC *et al.* (1994), *Management*. Radovljica: Didakta.
- Conditions of Work Digest: Preventing stress at work* (1992/2, vol. 11). Geneva: International Labour Office.
- J. FLORJANČIČ, G. VUKOVIČ (1998), *Kadrovska funkcija – management*. Kranj: Moderna organizacija.
- C. GEERTZ (1973), *The Interpretation of Cultures*. New York.
- J. GORDON (1993), *Organizational Behaviour*. Boston etc.: Allyn and Bacon.
- M. GOSTIŠA (1996), *Participatorični management*. Ljubljana: Enotnost: Studio participatis.
- B. ILIČ, I. SVETLIK (1996), *Kvaliteta delovnega življenja in zdravje zaposlenih v Sloveniji*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Inštitut za družbene vede.
- J. JERMAN (1997), *Stres kot faktor kvalitete delovnega življenja*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo (diplomska naloga).
- A. KAVAR VIDMAR (1998), Kakovost delovnega življenja. *Socialno delo*, 37, 2: 81-113.
- B. KAVČIČ (1991), *Sodobna teorija organizacije*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- J. KRALJ (1998), *Temelji managementa in naloge managerjev*. Koper: Visoka šola za management.
- R. LANCASTER (1995), *Stres*. Ljubljana: Video center.
- H. LINDEMANN (1997), *Premagani stres*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- B. LIPČNIK (1998), *Ravnanje z ljudmi pri delu*. Ljubljana: Gospodarski vestnik.
- T. LOOKER, O. GREGSON (1993), *Obvladajmo stres*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- B. LUBAN PLOZZA, U. POZZI (1994), *V sožitju s stresom*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- M. MERKAČ (1998), *Kadri v organizaciji*. Koper: Visoka šola za management.
- M. NASTRAN ULE (1993), *Psihologija vsakdanjega življenja*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- M. OVSENIK, M. AMBROŽ (1999), *Neprofitni avtopoietični sistemi*. Škofja Loka: Institut za samorazvoj.
- D. PUČKO (1996), *Strateško upravljanje*. Ljubljana: Ekonomska fakulteta.
- H. G. RAINEY (1991), *Understanding and Managing Public Organizations*. San Francisco: Jossey-Bass Publishers.
- J. RAMOVŠ (1995), *Slovenska sociala med včeraj in jutri*. Ljubljana: Delavska enotnost.
- (1988), *Socialni delavec in alkoholizem*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.
- R. ROZMAN, J. KOVAČ, F. KOLETNIK (1993), *Management*. Ljubljana: Gospodarski vestnik.
- C. SPIELBERGER (1985), *Stres in tesnoba*. Ljubljana: Pomurska založba.
- A. VILA (1994), *Organizacija in organiziranje*. Kranj: Moderna organizacija.
- A. VILA, J. KOVAČ (1997), *Osnove organizacije in managementa*. Kranj: Moderna organizacija.

MEDNARODNA DELAVNICA EVROPSKE AKADEMIJE ZA EPILEPSIJO
 »COCACHADE - COMPREHENSIVE CARE FOR CHILDREN AND ADOLESCENTS WITH
 EPILEPSY IN EUROPE«

6. OKTOBER 2000, PORTOROŽ

Delavnico sta organizirala Center za epilepsijo otrok in mladostnikov in Liga proti epilepsiji Slovenije v okviru Svetovne akcije proti epilepsiji. Organizatorji so v samem vabilu na delavnico kot namen oz. cilje te akcije navedli zlasti ozaveščanje in večanje razumevanja o epilepsiji ter izboljšanje možnosti za kakovostno življenje oseb z epilepsijo. Neznanje, predsodki in stigmatizacija so namreč med najpogostejšimi dejavniki, ki otežujejo odraščanje in osamosvajanje otrok in mladostnikov z epilepsijo. Zato se jim zdi zelo pomembno delo s strokovnjaki, laiki, z javnostjo in mediji. Žal je bil obisk vseh teh zelo slab, kar kaže na to, da je epilepsija še vedno tabu v današnji družbi, še vedno zavita v temo, v medicini pa zaseda nižji status kot druga področja. Sporočilo raznih strokovnjakov in strokovnjakinj je bilo, da to ni razlog za pesimizem, ampak da je treba graditi naprej, da prav podobne delavnice oz. srečanja opogumljajo strokovnjake in strokovnjakinje za delo v prihodnje.

Glavne teme predavateljev in predavateljic na delavnici so bile povezane z otrokovimi pravicami, kvaliteto življenja, odnosom med zdravniki in pacienti, delom z družino, šolanjem, zaposlovanjem, različnimi vrstami zdravstvene obravnave, potrebami adolescentov, finančnimi vidiki in zavarovanjem.

Prva delavnica se je odvijala v okviru Sredozemskega kongresa pediatrov UMEMPS, nato pa se je nadaljevala samostojna delavnica Evropske akademije za epilepsijo. Poročilo, ki sledi, opisuje drugi del tega srečanja.

Prva predavateljica Anica Kos Mikuž je govorila o kvaliteti življenja otrok in mladostnikov (z epilepsijo) v Evropi. Pričakanja in določeni standardi so definirani v

Konvenciji o otrokovih pravicah. Vprašanje, ki se postavlja, je, do kakšne mere so te pravice internalizirale osebe in institucije, ki imajo moč odločanja o določenem otroku (starši, skrbniki, vrtci, šole, zdravstvene institucije...). Drugo vprašanje je, v kakšnem obsegu je protislovje med deklariranimi pravicami otrok in njihovo življenjsko realnostjo. Kvaliteta življenja je odvisna tudi od otrokove percepcije svoje življenjske situacije in temu pripisanega pomena. Po drugi strani pa slaba kvaliteta življenja nima nujno uničujočega vpliva na otroka, saj jo je mogoče preprečiti z najrazličnejšimi varovalnimi faktorji in procesi, pa tudi z otrokovo prilagodljivostjo in odpornostjo. Glede na to, da milijoni otrok v Evropi ne živijo po standardih Konvencije o otrokovih pravicah, se je pomembno osredotočiti na izboljšanje nezadovoljive kvalitete življenja otrok. Najbolj priporočljiv je kombiniran pristop, kar pomeni, da je treba poleg naporov za izločanje oz. zmanjševanje negativnih življenjskih okoliščin ustvariti predvsem varno okolje za otroka z epilepsijo in pri njem poiskati in razvijati sposobnosti za soočanje z najrazličnejšimi težavami, ki jih s sabo prinese kronična bolezen. Na to lahko vpliva vsakdo, zlasti pa tisti, ki so pomembni v otrokovem življenju: starši, skrbniki, profesionalni delavci in delavke, ki imajo socialno moč za spreminjanje pravil in psihosocialnega ozračja v institucijah za otroke in v družbi, in ljudje, ki imajo možnost vplivati na javno mnenje in na ljudi, ki sprejemajo politične odločitve. Pri tem dobiva vedno večjo vlogo civilna družba s svojimi iniciativami, čeprav obstaja nevarnost prevelike idealizacije npr. nevladnih organizacij ali skupin za samopomoč. Pomembno je delovanje na različnih ravneh družbe, prav tako kot je velikega

pomena tudi holističen pogled. Pomembno se ji zdi govoriti o epilepsiji ne samo med epileptologi, ampak tudi z vsemi zdravstvenimi delavci, ki so najpogostejše v stiku z otroki z epilepsijo. Zanimivo misel je Anica Kos Mikuž izrekla že na začetku predavanja, in sicer, da bi bilo treba dati glas tudi otrokom z epilepsijo, saj bi prav ti vedeli veliko povedati. Vendar ima v naši družbi več veljave glas strokovnjaka ali strokovnjakinje.

Naslednji predavatelj Stephen Brown iz Velike Britanije se je osredotočil na področje šolanja, kjer ima težave veliko otrok z epilepsijo. Te so lahko neposredno posledica epilepsije same ali z njo povezanega zdravljenja, pogosto pa izhajajo iz nerazumevanja, nepripravljenosti za pomoč ali diskriminacije, ki so je deležni pri učiteljih ali vrstnikih. Brown je mnenja, da so vplivi na otrokovo zmožnost za učenje dvojni, notranji in zunanji. Epilepsija pri otrocih se pogosto pojavlja v zvezi z genskimi ali drugimi biološkimi faktorji, ki prav tako vplivajo na učenje in lahko upočasnijo pomembna razvojna obdobja. Epilepsija lahko tudi neposredno vpliva na kvaliteto učenja in kognitivno rast in to velja tudi za zdravljenje (obstajajo podatki, da določena vrsta zdravil proti epilepsiji negativno vpliva na spomin). Faktorji, ki se nanašajo na dostopnost, ustreznost in razpoložljivost služb pomoči, prav tako igrajo pomembno vlogo pri kognitivnih procesih in enako tudi psihosocialne posledice epilepsije, kot so prepovedi opravljanja določenih aktivnosti in zmanjšane možnosti (prepoved uporabe računalnika, vožnje s kolesom, plavanja ipd.).

Na vprašanje, kaj bi se dalo storiti, odgovarja, da je treba v šolstvu razmisliti o razvijanju individualnih učnih programov, pri tem pa upoštevati posebne učne potrebe, ki se pojavljajo zaradi napadov, zdravljenja in socialnih posledic epilepsije. Pri tem je omenil, da imajo v Angliji tri šole zavodskega tipa, kjer so otroci z zelo težko obliko epilepsije.

V drugem delu predavanja je Brown najprej predstavil rezultate raziskave, ki se je izvajala v Veliki Britaniji. Nekatere ugotovitve so bile, da se bodo v prihodnje srečali z 80 novimi primeri potrjene epile-

psije na leto, da se bo približno 515 ljudi zdravilo zaradi epilepsije, od kateri bo okrog 170 ljudi imelo več kot en napad na mesec. Poleg tega pa bo okoli 300 ljudi z dodatnim hendikepom in primer ali dva nenadne nepričakovane smrti zaradi epilepsije na leto.

Pred kratkim so začeli razvijati model služb za epilepsijo na ravni primarne intervencije. V preliminarni študiji na področju Manchestra so ugotovili 23-odstotno stopnjo napačno diagnosticiranih ljudi, ki so se zdravili zaradi epilepsije. Izboljšave zaradi te primarne intervencije so se pokazale pri zmanjšanju napadov, obiskov pri zdravniku izven vnaprej določenih terminov, nujnih klicev v sili in števila hospitalizacij ljudi z epilepsijo.

Podoben projekt so začeli izvajati tudi v Norfolku. Zbrali so podatke o ljudeh, ki jemljejo antiepileptična zdravila in so stari 16 let ali več. V pismu so jim predstavili projekt in se nato po telefonu dogovorili za enourno srečanje z medicinsko sestro, ki je posebej specializirana za epilepsijo, ali z zdravnikom. Zaradi te intervencije so ugotovili visoko stopnjo zadovoljstva pri pacientih. Projekt se je odvijal v okolju, ki je pacientom ustrežal, in v njem so se počutili udobno. Celoten projekt nameravajo razširiti na širšo populacijo.

Richard E. Appleton je v svojem prispevku podal nekatere smernice za delo z mladostniki z epilepsijo, saj imajo kot posebna skupina ljudi tudi posebne potrebe. Obdobje adolescence pomeni prehod iz otroštva v odraslost. V tem času se človek spopada z dilemo: biti podoben drugim, pripadati neki skupini in hkrati biti drugačen od drugih. Epilepsija je najpogostejša nevrološka motnja v obdobju adolescence (9 primerov na 1000 ljudi). V tem času se lahko spremenijo pogostost in tipi napadov, kar je posledica številnih razlogov, npr. od narave epilepsije, od starosti in od velikokrat razburkanega procesa osamosvajanja, ki ima lahko negativen vpliv na epilepsijo in njeno kontrolo. Za obdobje adolescence so značilni številni problemi, skozi katere mora mladostnik, da lahko uspešno prehodi pot od otroštva do odraslosti. Razreševanje teh problemov je usmerjeno v to, da

človek doseže stopnjo neodvisnosti in zmožnost samostojnega odločanja – o nadaljnjem šolanju, izbiri kariere, odnosih z družino in prijatelji, o svojem telesu (vključno s spolnostjo), kontracepciji, nosečnosti in o svoji vlogi in prispevku v družbi. Strokovnjaki in strokovnjakinje morajo razumeti njihove potrebe in želje, pripravljeni morajo biti, da jim podajo dejstva in točne informacije o epilepsiji. Izogibati se morajo podajanju svojih mnenj in priporočil, saj bodo tako dovolili mladostnikom, da se sami odločijo in prevzamejo nadzor na tistih področjih, kjer je mogoče.

Ann Jacoby in Gus A. Baker pa sta se ukvarjala z merjenjem rezultatov pri vsestranski obravnavi ljudi z epilepsijo. Podala sta definicijo kvalitete življenja ljudi z epilepsijo, ki je odvisna od tega, kako posameznik dojema svoje zdravstveno stanje in zdravljenje. Kaže se v razponu med človekovim dejanskim in želenim fizičnim in psihičnim zdravjem, v stopnji samostojnosti in socialnih stikov. Ocena kvalitete življenja se lahko uporablja pri popisu zdravstvenih potreb prebivalstva, pri ugotavljanju psihosocialnih problemov posameznega pacienta, kot rezultat raziskave zdravstvenih služb ipd. Osredotočila sta se na metodološka vprašanja ocenjevanja rezultatov vsestranske obravnave otrok z epilepsijo in napravila pregled obstoječih meril. Poudarila sta pomen ocenjevanja kvalitete življenja: pri ocenjevanju kvalitete življenja pri otrocih z epilepsijo so potrebni specifični znanstveni pristopi, podatki o kakovosti življenja pa so pomemben prispevek.

Margarete Pfafflin je v svojem predavanju predstavila Center za epilepsijo Bethel v Nemčiji. Govorila je o dveh vidikih vsestranske obravnave otrok in mladostnikov z epilepsijo. Prvi vidik se navezuje na pacienta, glavni cilj je izboljšanje kvalitete življenja. To ne pomeni zgolj prekinitev napadov s terapijo. Upoštevajo se tudi drugi vidiki: epilepsija (tip, dejavniki tveganja, informacije), veščine v vsakdanjem življenju (praktične, socialne, komunikacija), družina (kako povedati drugim o epilepsiji, kako se pogovarjati o epilepsiji, kako organizirati družinsko življenje), šola (pričakovanja staršev, raven izobraževanja, socialna

integracija), vedenje/počutje (samopodoba, strah). Vsestransko obravnavo v Centru za epilepsijo organizira multidisciplinarni tim (nevrolog, medicinsko osebje, socialni delavec, psiholog, učitelj, delovni terapevt). Med drugimi dejavnostmi Centra za epilepsijo so informiranje in socialno svetovanje pacientom, skupina za samopomoč, skupina za podporo materam otrok z epilepsijo in družinsko svetovanje. Kvaliteta življenja ljudi z epilepsijo se razlikuje glede na kulturne dejavnike. V mednarodni raziskavi, ki je zajela Španijo, Slovenijo, Nemčijo in ZDA, so bile ugotovljene razlike glede neodvisnega življenja mladih ljudi z epilepsijo. Medtem ko jih v Nemčiji 30% živi samostojno, je v ZDA takih 11%, v Sloveniji 6% in Španiji nobeden.

Drug vidik vsestranske obravnave vključuje razvoj regionalnih služb. Ko je otrok oz. mladostnik odpuščen iz bolnice, je uspeh zdravljenja velikokrat ogrožen, saj njihovi učitelji pogosto ne vedo, kako se spoprijeti z otrokovimi posebnimi potrebami. Poudarjena je dolžnost centra za zdravljenje epilepsije, da se usmerja v razvoj regionalnih služb in na ozaveščanje javnosti o epilepsiji.

Ettore Beghi iz Italije je svoje predavanje naslovil »Življenje z epilepsijo: ekonomski vidiki in sistem zavarovanja«. Epilepsija je precej pogosta kronična bolezen, ki je definirana s ponavljajočimi se neizvzanimi napadi. Pogostost epilepsije variira med 29 in 53 primeri na 100.000 ljudi letno. Faktorji, ki vplivajo na stroške epilepsije, so definicija bolezni, pogostost in karakteristike bolezni, model zdravstvenega zavarovanja, kvaliteta diagnoze in terapije, osebni faktorji.

Resnost bolezni, ki je lahko glavni del stroškov, se meri glede na odziv na zdravljenje. 50% pacientov z novo diagnosticirano epilepsijo doseže kontrolo nad napadi po začetku zdravljenja, okoli 20% jih doseže stanje mirovanja napadov po zamenjavi terapije, 30% pa ima kljub zdravljenju še vedno občasne ali pogoste napade. Kvaliteta zdravstvene obravnave je odvisna od stopnje medicinske izobrazbe in od diagnostičnih in terapevtskih virov, ki so na voljo. Model zdravstvenega zavarovanja je

naslednji vir, ki vpliva na stroške epilepsije. Nacionalno zdravstveno zavarovanje je precej razširjeno, vendar komaj pokriva izdatke za ljudi z epilepsijo in zveča stroške za družbo. Privatno zavarovanje pa si prizadeva za strogo kontrolo nad medicinsko obravnavo, kar je lahko omejevalni faktor pri kvalitetni oskrbi posameznega pacienta. Kot zadnji vir Beghi omenja osebni faktor – pacientovo perspektivo, ki je lahko pomemben vidik pri ocenjevanju stroškov, povezanih s psihološkim in socialnim vplivom epilepsije in kvalitete življenja.

Nato so bili predstavljeni rezultati dveh raziskav o obravnavi otrok in mladostnikov z epilepsijo. Najprej je rezultate iz srednje- in vzhodnoevropskih držav (Češka, Madžarska, Latvija, Litva, Makedonija, Slovaška in Slovenija) predstavil Igor M. Ravnik. Ugotovljene so bile vrzeli v sodelovanju pri celostni obravnavi otrok in mladostnikov z epilepsijo na teh področjih: nevropsihologija, psihiatrija, socialno delo. Klasična antiepileptična zdravila so večinoma na voljo vsem pacientom, v veliko državah pa ni mogoče v hitrem času dobiti novejših zdravil. Poudaril je pomanjkanje socialnih delavcev in delavk in psihologov in psihologinj, medtem ko je medicinsko znanje na tem področju opredelil za zadovoljivo. Pri ložnosti za operacijo so v veliko državah zelo spremenljive ali pa sploh niso na voljo. Države zelo redko financirajo kakšen socialni projekt, zato imajo zelo veliko vlogo v vsestranski obravnavi ljudi z epilepsijo nevladne organizacije, saj so politične in ekonomske spremembe, povezane s tranzicijo, zelo redko prispevale k boljši obravnavi, ali pa so celo delovale proti temu. V nekaterih državah se je skrb za ljudi z epilepsijo izboljšala, drugje se je pokazala stagnacija ali poslabšanje. Večje sodelovanje med splošnimi zdravniki, pediatri, medicinskimi sestrami in socialnimi delavci in delavkami lahko izboljša vsestransko obravnavo otrok in mladostnikov z epilepsijo.

Druga študija, ki jo je predstavil Anthanasios Covanis, pa je proučevala kvaliteto obravnave otrok in mladostnikov z epilepsijo na področju sredozemskih držav (Ciper, Grčija, Izrael, Turčija). V vseh štirih državah otroke in mladostnike v začetni fazi

obravnavajo pediatri oz. nevrologi, posebne, težje primere pa naprej obravnavajo nevrologi. V Turčiji in na Cipru so posebni centri, ki pa niso namenjeni samo obravnavi epilepsije (v Turčiji je tak center na 84.000 prebivalcev, na Cipru pa na 43.000 prebivalcev). V vseh državah so na voljo antiepileptična zdravila. V Grčiji in na Cipru so vsa brezplačna, v Turčiji in Izraelu pa večina. Razen na Cipru so povsod opravljeni skoraj vsi operativni posegi (v Turčiji je 3% pacientov, ki so bili operirani v tujini, v Grčiji in v Izraelu 17%, na Cipru pa 67%). Zlasti v Turčiji se kaže pomanjkanje zagotavljanja psihiatrične in socialne pomoči otrokom in mladostnikom z epilepsijo. Zdi se, da v Turčiji in Izraelu ne obstajajo institucije za ljudi s posebnimi potrebami. Covanis poudarja, da bo treba v prihodnje izboljšati vsestransko obravnavo na različnih ravneh. Treba je načrtovati in ustanavljati centre, ki bi bili namenjeni izključno epilepsiji, in širiti mrežo dejavnosti v bolnišnicah in v skupnosti, ki bodo informirale o epilepsiji in dajale podporo ljudem z epilepsijo.

Zadnji predavatelj Olaf Henriksen je predstavil norveški model centrov za epilepsijo. Nacionalni center za epilepsijo, ki je stacioniran 15 km od Osla, izvaja celostno oz. vsestransko obravnavo bolnikov s težko obliko epilepsije. Bolnišnica ima 95 postelj, od tega 32 za otroke, in zaposluje multi-profesionalni tim: nevrologe, otroške nevrologe, nevropsihologe, pediatre, posebej specializirane sestre, psihologe, socialne delavce, govorne terapevte in psihoterapevte. V okviru centra je tudi šola s specializiranimi učitelji. Pogosto imajo bolniki s težko obliko epilepsije tudi dodatne psihosocialne in vedenjske probleme in zato potrebujejo bolj temeljito obravnavo in zdravljenje, kot je na voljo na običajnih nevroloških oddelkih za otroke. Poleg medicinske obravnave v centru poteka tudi psihoterapija in psihosocialna, izobraževalna in govorna rehabilitacija. Povprečna doba bivanja na otroškem oddelku v centru je 22 dni, na leto imajo okoli 400 sprejemov. 50% otrok, ki so sprejeti na ta oddelk, naj bi bilo duševno zaostalih, 30% naj bi jih imelo vedenjske probleme, prav toliko zmanjšane motorične sposobnosti, v šoli

ima probleme 50% otrok in več kot 70% otrok naj bi potrebovalo posebno pedagoško pomoč. Glede na pozitivne izkušnje na Norveškem, ki so podobne izkušnjam centrov v drugih državah, Henriksen priporoča, da naj bodo centri na voljo vsem bolnikom s težko obliko epilepsije.

V prostorih, kjer se je odvijala delavnica, so se v obliki plakatov in letakov predstavile tudi skupine za samopomoč iz Kopra in Ljubljane in Društvo za lepše življenje z epilepsijo iz Celja. Prikazani so bili tudi povzetki dveh diplomskih nalog na temo epilepsija. Razstavljeni so bili prispevki osnovnošolk in osnovnošolcev, ki so po svojih predstavah likovno in besedno precej pesimistično upodobili sliko življenja ljudi z epilepsijo. Predstavljeni so bili kot zelo osamljeni, odrinjeni, ubogi, žalostni ljudje, ki potrebujejo pomoč »zdravega« dela prebivalstva, da bi se lahko vključili v družbo, kot ljudje, s katerimi moramo »delati v rokavicah«, biti njihovi prijatelji itn. Kot glavno sporočilo te razstave sva razumeli to, da so ljudje z epilepsijo drugačni od nas, in poziv, da jih moramo vseeno sprejemati. Po najinem mnenju ta precej enostranska podoba ljudi z epilepsijo opozarja na še vedno slabo poznavanje in ozaveščenost o epilepsiji, po drugi strani pa ohranja stereotipno podobo ter ljudi z epilepsijo nima za enakovredne.

Na delavnici je bila predstavljena široka paleta dejavnosti, smernic in prijemov; velik poudarek je bil predvsem na vsestranski, celostni obravnavi otrok in mladostnikov z epilepsijo. Prav ta vsestranska, celostna obravnava pa je bila pojmovana v ozkem okviru dela zdravstvenega osebja, medtem ko so bile druge stroke, med njimi tudi socialno delo, postavljene ob rob. Omenjene so bile v nekaterih raziskavah, kjer so se pokazale tudi potrebe po njihovem sodelovanju, vendar v vlogi predavateljev ni bilo predstavnikov teh strok. Ti bi lahko s svojega stališča predstavili, kakšno vlogo ima njihova stroka pri obravnavanju otrok in mladostnikov z epilepsijo, kakšen pomemben delež bi lahko prispevala določena stroka (oz. ga že) in s kakšnimi problemi se srečuje. Tako sta udeleženci iz Rusije in Ukrajine povedali, da pri njih socialni delavci

in delavke ne vedo, kako naj sodelujejo pri vsestranski obravnavi otrok in mladostnikov z epilepsijo, da imajo premalo izobrazbe na tem področju, in sta prosili zdravnike iz drugih držav, naj jim posredujejo napotke in smernice za njihovo vpeljavo v timsko delo. Take delavnice bi lahko s prispevki večjega števila strok in sodelovanjem ljudi, ki se vsakodnevno srečujejo z epilepsijo, doprinesle k boljši multidisciplinarni obravnavi otrok in mladostnikov z epilepsijo; s tem bi spodbudili delo na več ravneh in večje povezovanje med strokovnjaki in uporabniki, kar bi pripomoglo k izboljšanju njihovega položaja. Delo na več ravneh vidiva kot izobraževanje, ozaveščanje, informiranje na eni strani samih strokovnjakov, torej vseh tistih, ki prihajajo v stik z otrokom, saj lahko s svojim strokovnim znanjem in ravnanjem pozitivno vplivajo na položaj otroka npr. v šoli, tako da ga podpirajo, seznanjajo učitelje, sovrstnike, organizirajo pomoč, če jo potrebuje, itn. Na drugi strani pa je pomembno tudi ozaveščanje in informiranje javnosti, saj dezinformacije in nepoznavanje epilepsije še vedno širita strah in povzročata diskriminatorne reakcije ljudi do oseb z epilepsijo.

Kot sva že omenili, so bili na delavnici tudi predstavniki in predstavnice skupin za samopomoč in društev, ki združujejo ljudi z epilepsijo, tako v vlogi udeležencev kot tudi organizatorjev. Žal pa njihovega glasu ni bilo slišati z govorniškega odra, čeprav bi nam sama oseba z epilepsijo vedela največ povedati o tem, kaj si želi od strokovnjakov in kje ji naj pomagajo, kje potrebuje podporo in kako naj bodo službe pomoči organizirane, da ji bo ustrezalo in da bo po njenih merilih. Prav ta oseba se mora zavdati, da je njen glas pomemben, da njo in njene potrebe upoštevajo, to pa ji lahko potrdi ravno sodelovanje na taki delavnici, ko lahko govori pred dvorano strokovnjakov, oziroma, kar je še pomembnejše, ko jo dvorana strokovnjakov sliši. S tem bi se spodbudilo delo še na eni ravni, in sicer pri opolnomočenju ljudi z epilepsijo.

*Natalija Jeseničnik
Urša Slatenšek*

INDEKS LETNIKA 2000
(PO AVTORJIH GLEDE NA VRSTO PRISPEVKOV)

ČLANKI

- Janez Balkovec: Finančno-življenjski proces organiziranja osebne socialne varnosti 2: 109
- Gabi Čačinovič Vogrinčič (& Lea Šugman Bohinc): Učinkovitost (uspešnost) razgovora v socialnem delu z družino 3: 175
- Gabi Čačinovič Vogrinčič: Družina in star človek (*Skrb za stare ljudi*) 4-5: 287
- Srečo Dragoš: Socialne mreže in starost (*Skrb za stare ljudi*) 4-5: 293
- Srečo Dragoš: Socialne posledice političnih konfliktov (katoliške cerkve z državo) 2: 71
- Srečo Dragoš: Staranje v luči socialnega kapitala (na Slovenskem) (*Skrb za stare ljudi*) 4-5: 241
- Bogomil Ferfila: Multimedicijska oskrba in multimedijaska industrija kot temeljni razvojni industriji 21. stoletja 2: 119
- Katja Fras: Interkulturalna kompetenca: izziv za socialno delo 3: 213
- Monika Fritz (& Tanja Greif, Veronika Klančnik, Sara Lunaček, Sabina Monroe, Nataša Špiranec Maurer, Nino Rode): Kuvada na Slovenskem: Raziskava sprememb pri moškem v času partnerkine nosečnosti 1: 13
- Tanja Greif (& Monika Fritz, Veronika Klančnik, Sara Lunaček, Sabina Monroe, Nataša Špiranec Maurer, Nino Rode): Kuvada na Slovenskem: Raziskava sprememb pri moškem v času partnerkine nosečnosti 1: 13
- Stanija Ivajnšič: Socialni delavec in starostnik 6: 433
- Marino Kačič: Komunikacija, ravnanje in svetovanje v interakciji s slepimi in slabovidnimi 6: 421
- Veronika Klančnik (& Monika Fritz, Tanja Greif, Sara Lunaček, Sabina Monroe, Nataša Špiranec Maurer, Nino Rode): Kuvada na Slovenskem: Raziskava sprememb pri moškem v času partnerkine nosečnosti 1: 13
- Alenka Košak: Stališča medicinskih sester in socialnih delavk do smrti (*Skrb za stare ljudi*) 4-5: 347
- Dijana Krajina (& Damir Nadarevič): Kvalitativno raziskovanje resocializacije beguncev: Študija primera Zbirni center Črnomelj 1: 5
- Vesna Leskošek: Pomembnost medinstitucionalnega sodelovanja pri obravnavi spolnih zlorab 3: 191
- Sara Lunaček (& Monika Fritz, Tanja Greif, Veronika Klančnik, Sabina Monroe, Nataša Špiranec Maurer, Nino Rode): Kuvada na Slovenskem: Raziskava sprememb pri moškem v času partnerkine nosečnosti 1: 13
- Jana Mali: Skrb za dementne stanovalce v domu starejših občanov pred dvor (*Skrb za stare ljudi*) 4-5: 331
- Blaž Mesec: Teorija Roberta Atchleya o kontinuiteti v starosti (*Skrb za stare ljudi*) 4-5: 355
- Blaž Mesec: Prispevek kvalitativnih metod k empiričnemu raziskovanju v socialnem delu 1: 33

- Bojana Mesec: Prostovoljci imajo srce in voljo 3: 207
- Vida Milošević Arnold: Profesionalne vloge socialnih delavcev pri delu s starimi ljudmi (*Skrb za stare ljudi*) 4-5: 253
- Sabina Monro (& Monika Fritz, Tanja Greif, Veronika Klančnik, Sara Lunaček, Nataša Špiranec Maurer, Nino Rode): Kuvada na Slovenskem: Raziskava sprememb pri moškem v času partnerkine nosečnosti 1: 13
- Miran Možina (Bernard Stritih &): Narcistične motnje, duševne krize in ekološka suportivna pomoč v starosti (*Skrb za stare ljudi*) 4-5: 263
- Damir Nadarevič (Dijana Krajina &): Kvalitativno raziskovanje resocializacije beguncev: Študija primera Zbirni center Črnomelj 1: 5
- Adela Postružnik: Nematerialna pomoč starostnikom (*Skrb za stare ljudi*) 4-5: 337
- Jože Ramovš: Medgeneracijska povezanost, samopomoč in kakovostna starost (*Skrb za stare ljudi*) 4-5: 315
- Nino Rode (& Monika Fritz, Tanja Greif, Veronika Klančnik, Sara Lunaček, Sabina Monro, Nataša Špiranec Maurer): Kuvada na Slovenskem: Raziskava sprememb pri moškem v času partnerkine nosečnosti 1: 13
- Bernard Stritih (& Miran Možina): Narcistične motnje, duševne krize in ekološka suportivna pomoč v starosti (*Skrb za stare ljudi*) 4-5: 263
- Jelka Škerjanc (Darja Zaviršek &): Analiza položaja izključenih družbenih skupin v Sloveniji in predlogi za zmanjšanje njihove izključenosti v sistemu socialnega varstva: Poročilo o raziskavi 6: 387
- Nataša Špiranec Maurer (& Monika Fritz, Tanja Greif, Veronika Klančnik, Sara Lunaček, Sabina Monro, Nino Rode): Kuvada na Slovenskem: Raziskava sprememb pri moškem v času partnerkine nosečnosti 1: 13
- Lea Šugman Bohinc: Kibernetika spremembe in stabilnosti 2: 93
- Lea Šugman Bohinc (Gabi Čačinovič Vogrinčič &): Učinkovitost (uspešnost) razgovora v socialnem delu z družino 3: 175
- Vesna Švab: Zakaj je za delo z osebami s psihotičnimi duševnimi motnjami potrebno dodatno izobraževanje 1: 39
- Darja Zaviršek (& Jelka Škerjanc): Analiza položaja izključenih družbenih skupin v Sloveniji in predlogi za zmanjšanje njihove izključenosti v sistemu socialnega varstva: Poročilo o raziskavi 6: 387
- Jelka Zorn: Homoseksualnost iz perspektive drugega 1: 21
- Ivanka Žibert: Šolanje otrok na osnovni šoli s prilagojenim programom: Intervju staršev in učiteljev 2: 129

ESEJ

- Tanja Lamovec: Ali je v človeku zares zver? 3: 217

POROČILA

- Blaž Mesec: Mednarodni simpozij Visoke strokovne šole za socialno delo in socialno pedagogiko Alice Salomon v Berlinu, 15.-16. Aprila 1999 1: 45
- Andreja Kavar Vidmar: VI. evropski kongres delovnega prava in socialne varnosti 2: 139
- Jelka Zorn: Poročilo o študijskem obisku praškega Centra za študije spola 3: 227
- Alojzija-Slavka Mijoč: Univerza za tretje življenjsko obdobje Velenje (*Skrb za stare ljudi*) 4-5: 365

- Danica Matjanec: Strategija razvoja organizirane skrbi za starejše v Domu Danice Vogrinc, Maribor (*Skrb za stare ljudi*) 4-5: 369
 Vida Milošević Arnold: *Skrb za stare ljudi v Clevelandu (Skrb za stare ljudi)* 4-5: 373

RECENZIJE

- Srečo Dragoš: R. LEVIČAR (1999), *Vodnik po nevladnih organizacijah v Sloveniji*. Ljubljana: ADI - Agencija za razvojne iniciative 1: 51
 Milko Poštrak: STANKOVIČ, TOMC, VELIKONJA (ur.) (1999), *Urbana plemena: Subkulture v sloveniji v devetdesetih* 3: 231
 Miha Lobnik: E. D. ROTHBLUM, I. A. BOND (1996), *Preventing heterosexism and homophobia*. Thousand Oaks: Sage Publications 6: 441

Andreja Kavar Vidmar
SOCIALNA VARNOST V EVROPSKI ZVEZI

Izr. prof. dr. Andreja Kavar Vidmar predava pravne vede na Visoki šoli za socialno delo Univerze v Ljubljani.

Prispevek podaja oris razvoja in pravne ureditve Evropske zveze (EU) od Rimske pogodbe do vrha v Nici. Prikazani so najvažnejši pravni viri, ki se nanašajo na socialno varnost v EU, ter njihov vpliv na sisteme socialne varnosti v državah kandidatkah, posebej v Sloveniji. V EU ne obstaja pravno zavezujoč nadnacionalni sistem socialne varnosti. Harmonizacija socialne varnosti je predvsem posledica ekonomskih ciljev EU

Ključne besede: socialna varnost, Evropska unija, pravo EU

Srečo Dragoš
POLITIZACIJA RIMSKOKATOLIŠKE CERKVE
POROČILO O RAZISKAVI

Doc. dr. Srečo Dragoš predava sociologijo na Visoki šoli za socialno delo Univerze v Ljubljani.

Ker je krščanstvo med vsemi religijami najbolj prozelitsko naravnano, med njegovimi variantami pa je taka zlasti katoliška vera, se pojavlja vprašanje o odnosu med katoliško dejavnostjo in drugimi vrstami (načini, področji) delovanja, ki ne temeljijo na veri. Kako Rimskokatoliška cerkev pri nas razume ta problem in kako nanj odgovarja? V raziskavi, predstavljeni v tem prispevku, je analizirana navzočnost Rimskokatoliške cerkve v največjih medijih množičnega obveščanja na Slovenskem v času predvolilnega boja za parlamentarne volitve ob koncu prejšnjega leta. Pokazalo se je, da so izrazito v ospredju (tako po zaslugi cerkvenih akterjev kot nekaterih političnih strank) naslednje teme: odnos med vero in politiko, vprašanje verske oskrbe v vojski, vprašanje verskih vsebin v javnem šolstvu in odnos RKC do tiskanih in elektronskih medijev. V sklepu tega prispevka so povzeta opozorila v zvezi s cerkveno strategijo, v zvezi z ravnanjem političnih strank in v zvezi s politično kulturo na Slovenskem, kjer je v zadnjem desetletju prišlo do pomembnih premikov z mogočimi negativnimi posledicami za krščanstvo in za celotno družbo.

Ključne besede: krščanstvo, religija, cerkev, klerikalizem, kulturni boj, politika, volitve.

Tanja Lamovec
UPORABNIŠKA INICIATIVA IN DRŽAVA

Prof. dr. Tanja Lamovec je upokojena profesorica psihologije in vodilna aktivistka gibanja uporabnikov psihiatrije v Sloveniji.

Avtorica predstavi različne oblike zagovorništv, kakor so se razvijale pri nas (vrstniško in kolektivno zagovornišstvo in samozagovornišstvo), in svoje aktivnosti na tem področju, zlasti v okviru organizacije uporabnikov psihiatrije Paradoks. Opiše tudi najpogostejše probleme uporabnikov in oblike njihovega reševanja v okviru zagovorništv, hkrati pa opozarja na še nerešena vprašanja v razmerju uporabniki-država, kamor sodi poleg finančnih vprašanj tudi in še zlasti vprašanje (ne)ustrezne zakonodaje.

Ključne besede: zagovornišstvo, duševno zdravje v skupnosti, zakonodaja, usposabljanje uporabnikov psihiatrije.

Jasna Cajnko

ALI SO SOCIALNI DELAVCI OGROŽENI?

Jasna Cajnko je profesorica socialne pedagogike, strokovna delavka in direktorica Centra za socialno delo Ruše.

Avtorica podaja svoj pogled na potrebna znanja in potrebno profesionalno usmerjenost zaposlenih na centrih za socialno delo. Razmišlja o tem, ali socialni delavci izgubljajo svojo identiteto, če nadaljujejo svoje izobraževanje na področju drugih, čeprav podobnih in sorodnih strok, in kaj pomeni to dejstvo za razvoj socialnega dela.

Ključne besede: socialno delo, center za socialno delo, poklicna identiteta, razvoj profesije.

Tanja Cink

STRES KOT FUNKCIJA KULTURE

Tanja Cink je diplomirana socialna delavka, zaposlena v podjetju B.čZ., d.o.o., Inženiring za izobraževanje, svetovanje in raziskave.

Stres na delovnem mestu je dejavnik, ki lahko kaže tudi na kvaliteto delovnega življenja in življenja nasploh. Če ta zaposlenim ni zagotovljena, obstaja velika nevarnost nezmožnosti prilagajanja zaposlenih na zahteve in negativnega razpoloženja do organizacije. Tako ne moremo več govoriti o povezovalnem ali identifikacijskem faktorju zaposlenih z organizacijo (organizacijski kulturi) in ogrožen je nadaljnji razvoj in obstoj organizacije. Iz tega izhaja, da je naloga sleherne organizacije razvijati orodja, ki bodo rabila ohranjanju take higijene dela, ki zaposlenih ne bo ogrožala, temveč bo vir zadovoljstva. Namreč, zadovoljevanje potreb zaposlenih je ključ uspeha vsake organizacije in zelo pomembna opredelitev širšega sistema organizacijske kulture.

Ključne besede: stres, stresorji, organizacijska kultura.

Andreja Kavár Vidmar SOCIAL SECURITY IN THE EUROPEAN UNION

Dr. Andreja Kavár Vidmar is associate professor of legal sciences at University of Ljubljana School of Social Work.

The contribution outlines the development and the legal regulation of European Union since the Treaty of Rome till the summit in Nice. The most important legal sources relating to social security in EU are presented, as well as their impact on the systems of social security in the candidate states, in particular Slovenia. There is no legally binding super-national system of social security. The harmonization of social security originates primarily in the economical aims of EU.

Keywords: social security, European Union, legislation in EU.

Srečo Dragoš THE POLITIZATION OF THE ROMAN CATHOLIC CHURCH RESEARCH REPORT

Dr. Srečo Dragoš is a lecturer of sociology at University of Ljubljana School of Social Work.

Since Christianity, and amongst its variants in particular Catholicism, is the most proselytising religion, the question arises about the relationship between Catholic action and other kinds of action, those that are not based on creed. How does the Roman Catholic Church in Slovenia understand this problem and how does it respond to it? The presented research analysed the presence of the RCC in the biggest media in Slovenia during the campaign for parliamentary election at the end of 2000. Markedly outstanding turned out to be the following topics: the relationship between religion and politics, the issue of religious provision in the military, the issue of religious contents in public education, and the attitude of the RCC towards the press and electronic media. The conclusion of the paper resumes the main issues regarding the RCC's strategy, the proceedings of political parties and the political culture in Slovenia, which have been subjected to significant shifts with potentially damaging consequences for the RCC and the whole society.

Keyword: Christianity, religion, Roman Catholic church, clericalism, cultural struggle, politics, election.

Tanja Lamovec USERS' INITIATIVES AND THE STATE

Dr. Tanja Lamovec is a professor of psychology, now retired, and the leading activist in the psychiatry users' movement in Slovenia.

The author presents various forms of advocacy, as they were developed in Slovenia (peer and collective advocacy and self-advocacy), and her own activities in this field, particularly within a psychiatry users' association named Paradoks. She describes the commonest problems met by users and the forms of their solution in the framework of advocacy. She also points out the as yet unresolved problems in the relation between users and the state, which include, apart from financial issues, especially the issue of (in)adequate legislation.

Keywords: advocacy, community mental health, legislation, psychiatry users' training.

ABSTRACTS

Jasna Cajnko ARE SOCIAL WORKERS IMPERILLED?

Jasna Cajnko is a social pedagogue and director of Centre of Social Work Ruše.

The author presents her views on the necessary knowledge and professional orientation of the employees of centres of social work. She ponders over the question whether social workers lose their identity, if they continue their training in the fields of other, however similar and related professions, and what is the impact of such a decision on the development of social work.

Keywords: social work, professional identity, professional boundaries, professional training.

Tanja Cink STRESS AS A CULTURAL FUNCTION

Tanja Cink is a social worker, employed at a B.&Z., a company engaged in education, counselling and research.

Stress in the workplace is a factor that can also point to the quality of working life and of life in general. If it is not assured to employees, there is a great danger that they will not be capable to adapt to requirements and will develop a negative attitude towards their organisations. In this case, the cohesion or identification of the employees with their organisations (organisation culture) is shaken and the progress, even the existence of the organisation is imperilled. Consequently, the task of every organisation is to develop tools to preserve a climate that will not threaten employees but will rather be a source of contentment.

Keywords: stress, stressors, organisation culture.

POPRAVEK

V prejšnji številki Socialnega dela (letnik 39, številka 6) je pri raziskovalnem poročilu Darje Zaviršek in Jelke Škerjanc z naslovom »Analiza položaja izključenih družbenih skupin v Sloveniji in predlogi za zmanjšanje njihove izključenosti v sistemu socialnega varstva« izostalo tole pojasnilo:

Naloga je bila opravljena v okviru programa Inštituta Republike Slovenije za socialno varstvo za leto 1998. Objavo je dovolilo Ministrstvo RS za delo, družino in socialne zadeve kot končni uporabnik rezultatov.

IZDAJE VIŠKE ŠOLE ZA SOCIALNO DELO

Srna MANDIČ (ur.), *Pravica do stanovanja: Brezdomstvo in druga stanovanjska tveganja ranljivih skupin* (2.160 SIT)

Tanja LAMOVEC, *Kako misliti drugačnost* (2.160 SIT)

Tanja LAMOVEC, *Psihosocialna pomoč v duševni stiski* (2.160 SIT)

Blaž MESEC, *Uvod v kvalitativno raziskovanje v socialnem delu* (2.160 SIT)

Ellen BASS, Laura DAVIS, *Pogum za okrevanje: Priročnik za ženske, ki so preživele spolno zlorabo v otroštvu* (razprodano)

Mojca NOVAK, *Razvoj evropskih modelov države blaginje* (2.160 SIT)

Judith LEWIS HERMAN, Carol-Ann HOOPER, Liz KELLY, Birgit ROMMELSPACHER, Valerie SINASON, Moira WALKER (Predgovor Darja ZAVIRŠEK), *Spolno nasilje: Feministične raziskave za socialno delo* (2.160 SIT)

Naročila: Knjižnica VŠSD, Topniška 33, 1000 Ljubljana, nika.cigoj.kuzma@uni-lj.si

Nove knjige sodelavcev VŠSD, ki so izšle pri drugih izdajateljih

Marija OVSENIK, Milan AMBROŽ, *Neprofitni avtopoietični sistemi*. Škofja Loka: Inštitut za samorazvoj (5.250 SIT)

Srečo DRAGOŠ, *Katolicizem na Slovenskem: Socialni koncepti do druge svetovne vojne*. Ljubljana: KRT.

Vito FLAKER, *Odpiranje norosti: Vzpon in padec totalnih ustanov*. Ljubljana: /^a cf. (3.650 SIT)

Kako naj bo urejeno besedilo za objavo v časopisu Socialno delo (nova, popravljena navodila!)

- Besedilo je treba oddati hkrati v izpisu in na disketi. Izpis naj ima *dvojen razmak* med vrsticami.
- Disketa naj bo standardna »mala«, tj. 3,5 palčna disketa. Besedilo na njej naj bo zapisano v formatu RTF.
- Besedilo na disketi naj bo *neformatirano*, brez pomikov v desno, na sredino, različnih velikosti črk ipd. Ne uporabljajte avtomatičnega številjenja odstavkov ali naslovov! Vse posebnosti, ki jih želite v tisku, naj bodo pripisane med znamenjema < >. Za citate, opombe, naslove ipd. bomo uporabili naš standarden tisk.
- Kurzivo ali podčrtavo (kar je ekvivalentno) uporabljajte *samo* za poudarjeno besedilo, v referencah kakor pri zgledih spodaj (za naslove knjig in revij) in za tuje besede v besedilu, *ne* pa za naslove razdelkov v besedilu ipd.
- Ves tekst, vključno z naslovi, podnaslovi, referencami itn., naj bo pisan z *malimi črkami*, seveda pa upoštevajte pravila, ki veljajo za veliko začetnico. Če bi iz kakšnega posebnega razloga želeli, da so deli besedila v samih velikih črkah, pripišete »**z velikimi črkami!**«. Tega pravila se ni treba držati le, če citirate besedilo, ki je že pisano tako.
- Opombe k besedilu naj bodo pomaknjene *na konec besedila*. Ne uporabljajte računalniškega formata opomb (*ne* pod črto *ne* na koncu)! V glavnem besedilu označite opombo z njeno zaporedno številko takoj za besedo ali ločilom, in sicer v pisavi *superscript*. V tej pisavi naj bo tudi številka pred besedilom opombe.
- Grafični materiali naj bodo izrisani v formatu A4 in primerni za preslikavo. Upoštevajte, da je tisk črno-bel. Če so grafike računalniško obdelane, se posvetujte z uredništvom. Ne uporabljajte internih grafičnih modulov (npr. MS Word)!
- Literatura naj bo razvrščena po abecednem redu priimkov avtorjev oz. urednikov (oz. naslovov publikacij, kjer avtor ali urednik ni naveden), urejena pa naj bo tako (pri reviji navedete strani, kjer se članek nahaja, za *dvopičjem*, pri zborniku pa v *oklepaju*):

Antropološki zvezki 1 (1990). Ljubljana: Sekcija za socialno antropologijo pri Slovenskem sociološkem društvu.

D. Bell, P. Caplan, W. J. Karim (ur.) (1993), *Gendered Fields: Women, men and ethnography*. London: Routledge.

J. D. Benjamin (1962), The innate and the experiential. V: H. W. Brosin (ur.), *Lectures in Experimental Psychiatry*. Pittsburg: Univ. Pittsburg Press (81-115).

J. Chasquet-Smirgel (1984), *The Ego Ideal: A psychoanalytic essay on the malady of the ideal*. New York: Norton.

— (1991), Sadomasochism in the perversions: Some thoughts on the destruction of reality. *J. Amer. Psychoanal. Assn.*, 39: 399-415.

G. Čačinovič Vogrinčič (1993), Družina: pravica do lastne stvarnosti. *Socialno delo* 32, 1-2: 54-60.

Didier-Weil et al. (1988), *El objeto del arte*. Buenos Aires: Nueva Visión.

A. Miller (1992), *Drama je biti otrok*. Ljubljana: Tangram.

D. W. Winnicott (1949), Mind and its relation to the psyche-soma. V: — (1975), *Through Pediatrics to Psychoanalysis*. New York: Basic Books (77-98).

Številka letnika revije ali volumna dela je del naslova. Podnaslov se piše za *dvopičjem* po glavnem naslovu. S črto na začetku vrstice zaznamujemo, da gre za istega avtorja kakor pri prej navedenem viru; s črto kakor v zadnjem zgledu zaznamujemo, da gre za istega avtorja (zbornika) kakor pri navedenem viru. Avtorjevo lastno ime lahko tudi izpišete.

• Reference v besedilu naj bodo urejene po naslednjem zgledu: ... (Bell, Caplan, Karim 1986; prim. tudi Didier-Weil et al. 1988)..., in sicer *enako*, če gre za avtorje ali za urednike (brez »ur.« ipd.). Kadar citirate, *navedite tudi stran v viru*, npr. ... (Miller 1992: 121)... Imena istega avtorja ali urednika v zaporednih referencah ni treba ponavljati, npr. ... (Chasquet-Smirgel 1984: 111; 1991: 87)... Če navedba vira neposredno sledi omembi avtorja oz. urednika v besedilu, se njegovo ime v oklepaju izpusti, npr. ...po Millerjevi (*ibid.*) je... Kadar je referenca edina ali bistvena vsebina opombe, oklepaja ne pišite. Če navajate zaporedoma isti vir, uporabite »op. cit.«, npr.: ... (op. cit.: 121)...

• Vse tuje besede (razen imen) in latinske bibliografske kratice (*ibid.*, et al. ipd.) pišite ležeče ali podčrtano. Kjer z izvirnim izrazom pojasnujete svoj prevod, ga postavite v oglati oklepaj, npr.: ... igra [play]...; s tem zaznamujete tudi neizrečen ali izpuščen del citata, npr.: »... [družina] ima funkcijo...«, »... vse tuje besede [...] in latinske...«.

• Posebna datoteka naj vsebuje *povzetek* v 10-15 vrsticah in *ključne besede*. Omembe avtorja naj bodo v *tretji osebi*.

• Posebna datoteka naj vsebuje *kratko informacijo o avtorju* (v tretji osebi), npr.: Dr. X Y je docentka za sociologijo na Visoki šoli za socialno delo v Ljubljani, podpredsednica Društva socialnih delavcev Slovenije in pomočnica koordinatorja Evropskega programa za begunce. Obvezno pripišite tudi svoj naslov in telefonsko številko!

• Če želite, da bi bili v prevodu povzetka ali informacije o avtorju v angleščino rabljeni kakšni posebni strokovni izrazi, jih pripišite med < >.

social work

Vol. 40, February 2001, Part 1

Published by University of Ljubljana School of Social Work

All rights reserved

Editorial Advisory Board

Vika Bevc
Franc Brinc
Gabi Čačinovič Vogrinčič
Bojan Dekleva
Vito Flaker
Andreja Kavar Vidmar
Zinka Kolarič
Anica Kos

Editor

Bogdan Lešnik

Associate Editors

Darja Zaviršek (book reviews)
Srečo Dragoš (research)
Jo Campling (international editor)

Address of the Editors

Topniška 33, 1000 Ljubljana, Slovenia
phone (+386 1) 43-77-615, fax 43-77-122
e-mail socialno.delo@uni-lj.si
www.vssd.uni-lj.si/sd

Editorial Advisory Board (cont.)

Blaž Mesec
Mara Ovsenik
Jože Ramovš
Pavla Rapoša Tajnšek
Tanja Renner
Bernard Stritih
Marta Vodeb Bonač
Marjan Vončina

selected contents

Andreja Kavar Vidmar SOCIAL SECURITY IN THE EUROPEAN UNION	3
Srečo Dragoš THE POLITIZATION OF THE ROMAN CATHOLIC CHURCH (RESEARCH REPORT)	13
Tanja Lamovec USERS' INITIATIVES AND THE STATE	29
Jasna Cajnko ARE SOCIAL WORKERS IMPERILLED?	37
Tanja Cink STRESS AS A CULTURAL FUNCTION	43
ENGLISH ABSTRACTS	71

članki

Andreja Kavar Vidmar SOCIALNA VARNOST V EVROPSKI ZVEZI	3
Srečo Dragoš POLITIZACIJA RIMSKOKATOLIŠKE CERKVE (POROČILO O RAZISKAVI)	13
Tanja Lamovec UPORABNIŠKA INICIATIVA IN DRŽAVA	29
Jasna Cajnko ALI SO SOCIALNI DELAVCI OGROŽENI?	37
Tanja Cink STRES KOT FUNKCIJA KULTURE	43

poročilo

MEDNARODNA DELAVNICA EVROPSKE AKADEMIJE ZA EPILEPSIJO • Natalija Jeseničnik, Urša Slatenšek	59
--	----

indeks

LETNIK 2000	65
-------------	----

povzetki

SLOVENSKI	69
ANGLEŠKI	71